

**UUSI ERÄMAA
VAARA-KAINUUN RETKEILYREITIT
KULTTUURIYMPÄRISTÖNÄ**

Kristian Tuomainen
Maisterintutkielma
Kulttuuriympäristön tutkimuksen maisteriohjelma,
museologia
Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2020

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä Kristian Tuomainen	
Työn nimi Uusi erämaa. Vaara-Kainuun retkeilyreitit kulttuuriympäristönä	
Oppiaine Kulttuuriympäristön tutkimuksen maisteriohjelma KUOMA, Museologia	Työn laji Maisterintutkielma
Aika Joulukuu 2020	Sivumäärä 40 sivua + liitteet
Tiivistelmä <p>Köngäskierros ja Hyrynsalmi–Puolanka-osuus valtakunnallisesta UKK-retkeilyreitistä ovat Metsähallituksen Luontopalveluiden ja Hyrynsalmen ja Puolangan kuntien ylläpitämiä retkeilyreittejä. Reitit kulkevat monien arvokkaiden luontokohteiden kautta, mutta suurimmaksi osaksi ne sijaitsevat metsätalousoikeuksissa olevilla alueilla. Tämän artikkelimuotoisen kulttuuriympäristöntutkimuksen maisterintutkielman aiheena on Vaara-Kainuun ympäristön kulttuuristen aspektien tarkastelu retkeilyreittien ympäristönsä avaamien näköalojen avulla. Työ koostuu kahdesta artikkelista ja johdantoluvusta. Hahmotan retkeilyreitit kulttuuriperintönä ja reittien ympäristön kulttuuriympäristönä. Kulttuuriympäristö ei tutkimuksessani hahmotu ensisijaisesti fyysisinä ympäristöinä, vaan käsitteellisenä alustana, jonka avulla eri aloja edustavien ympäristökäsitysten keskusteluttaminen keskenään on mahdollista. Aineistoni muodostuu retkeilyreittien fyysisestä ympäristöstä johdetuista autoetnografisista kenttätutkimuksista, jotka olen koonnut retkeilemällä reitit läpi vuoden 2016 aikana. Tutkimukseni etenemistä on ohjannut empiirinen tapaustutkimus ja teoriaohjaava analyysi, joiden avulla haen vastausta kysymyksiin tutkimieni retkeilyreittien arvosta kulttuuriympäristön kontekstissa. Tarkastelen reittejä fenomenologisessa, heritologisessa ja ympäristöetiikan viitekehyksessä, jotka myös linkittyvät tutkimuksessani toisiinsa. Esitän, että reittien arvo kulttuuriperintönä perustuu niiden tuottamaan kokemukseen. Retkeilyreittien ympäristön lisäksi kokemuksen syntymiseen vaikuttavat opitut käsitykset ja kulttuuriset konventiot siitä, millaisia ovat hyvät retkeilykokemukset ja -ympäristöt. Tutkimani reitit näyttävät tässä tarkastelussa haasteellisina: monotoniset mäntytaimikot, hakkuuaukot ja metsäautotiet eivät vastaa turistisen erämaadiskurssin käsitystä luonnosta. Retkeily on visuaalisesti orientoitunutta toimintaa, mutta retkeilyn visuaalisuus on kokonaisvaltaista ja ruumiillista. Retkeily aistimellisena ja kokemuksellisenä toimintana tuottaa erityistä kehollista tietoa, joka osallistaa retkeilijän osaksi ympäristöään. Ruumiillinen osallistuminen mahdollistaa osallistumisen retkeilyyn myös toisin: se mahdollistaa ympäristön hahmottamisen ilman konventioiden painolastia. Tämä tekee oikeutta vaarakainuulaisen ympäristön kulttuuriselle hahmottamiselle.</p>	
Asiasanat kulttuuriympäristö, kulttuuriperintö, retkeilyreitti, eräretkeily	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

KARTAT

KUVA 1	Retkeilyreittien sijainti Kainuussa.	7
--------	---	---

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
1.1	Retkeilyreitit tutkimuskohteena	1
1.2	Tutkimuksen rakenne	5
2	TUTKIMUSAINEISTO	8
2.1	Retkeilyreitit Vaara-Kainuussa	8
2.2	Reittikuvausliitteet ja moniaistinen analyysi.....	10
3	TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	14
3.1	Retkeily etnografiana.....	14
3.2	Kulttuuriympäristö tiheänä käsitteenä	16
4	RETKEILYREITTI-ARTIKKELIT JA NIIDEN MUODOSTAMA KOKONAISUUS	18
4.1	Erämaa kulttuurisena käsitteenä	18
4.2	Retkeilyreitit artefakteina	20
4.3	Retkeilyn virallistettu kulttuuriperintö.....	23
4.4	Reittien kokemuksellisuus: retkeilyn esteettinen anarkia	24
4.5	Luonnonperintö ylisukupolvisena vastuukysymyksenä	28
5	YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET.....	30
	LÄHTEET.....	32
	LIITTEET Reittikuvausliitteet 1-17 Alkuperäiset artikkelit	

1 JOHDANTO

1.1 Retkeilyreitit tutkimuskohteena

Ensikohtamiseni Vaara-Kainuun retkeilyreittien kanssa tapahtui huhtikuun lopulla vuonna 2013. Olin tuolloin parin viikon mittaisella työskentelyjaksolla Mustarinda-seuran¹ taiteilija- ja tutkijaresidenssissä Hyrynsalmen ja Puolangan kuntien rajalla sijaitsevan Paljakanvaaran laella. Paljakanvaaraa sivuava Hyrynsalmi–Puolanka-osuus valtakunnallisesta UKK-reitistä sekä vaaraa ympäröivä, noin 60 kilometrin mittainen Kögäskierros kulkevat pitkiä taipaleita suojelalueiden ulkopuolella. Parin viikon aikana tein reittejä pitkin yhden maastoyöpymisen retkiä, jotka pituudeltaan vaihtelivat kymmenestä kahteenkymmeneen kilometriin. Noilla retkillä ehdin kulkea niin naavaisten ikikuusikoiden kuin tuoreiden hakkuuaukeidenkin halki ja taittaa matkaa metsäautoteiden halkomissa nuorissa talousmänniköissä. Reitit tarjosivat paikoin karunkin katsauksen suomalaiseen metsienkäytön realismiin ikimetsän vaihtuessa avohakkuuksi heti suojelualan rajalla. Noiden samojen reittien varrelle mahtui kuitenkin myös kokemus erämaasta², ympäröivän villeyden kosketuksesta: ehdin seisoa keskellä yötä (tilapäisesti eksyneenä) sumuisessa kuusikossa, missä luminen maa oli myllätty täyteen karhun jälkiä, ja kuunnella lapinpöllön soidinpuuskutusta aamuyön tunteina täysikuun laskiessa puidenlatvojen taa (tuolloin taas itseni kartallekin paikantaneena).

Kokemus oli hätkähdyttävä. Olin aiemmin tehnyt vaellusretkiä lähinnä luonnonsuojelu- tai erämaa-alueilla, missä ihmistoiminnan jäljet eivät (juurikaan) häiritse illuusiota luonnontilaisuudesta, tai sitten läpeensä kulttuuristuneissa maisemissa

¹ Vuonna 2009 perustettu Mustarinda-seura on taiteilijoiden ja tutkijoiden ryhmittymä, jonka tarkoituksena on edistää yhteiskunnan ekologista jälleenrakennusta, kulttuurin ja luonnon monimuotoisuutta sekä taiteen ja tieteen yhteyttä. <http://www.mustarinda.fi/>

² Erämaa on käsitteenä monitahoinen ja -merkityksinen, ristiriitainenkin. Tietoisena tästä jätän käsitteen tässä yhteydessä avoimeksi, ja avaan sen merkityksiä tarkemmin luvussa 4.1.

sijaitsevilla reiteillä.³ Kainuussa harvaan asutulla seudulla kulkevilla reiteillä sain kokemuksen oikeasti salolla olemisesta, lumessa tämän tässä näkyneitä petoeläinten jälkiä myöten. Toisaalta taas ihmisen vaikutus ympäristöön oli metsätalouden ja muun maankäytön myötä nähtävissä lähes kaikkialla – vaikka itse ihmisiä ei näkynyt missään. Havaitsin paikantuneeni ns. perifeerisiä alueita koskevan ”syrjäseutudiskurssin” ytimeen⁴, kysymyksiin muuttotappioalueiden elämisen edellytyksistä, metsätalouden ja luonnonsuojelun tavoitteiden vastakkainasettelusta – siitä, miten paikallinen asukas vaaran rinteeltä kokee ympäristönsä verrattuna siihen, miten minä muualta tulleet taiteilijaresidenssiläisenä sen koen. Nuo pari viikkoa muodostuivat itselleni kokemuksena lopulta niin merkittäväksi, että kun aloitin kulttuuriympäristön tutkimuksen maisteriohjelmassa, oli maisterintutkielmani aihe minulle alusta alkaen selvä.

UKK-reitin Puolangan osuus on valmistunut vuonna 1984, ja sen rakentaminen liittyy yleisesti 1980-luvun runsaaseen retkeilyrakentamisen aikaan Suomessa. Köngäskierros valmistui vuonna 2002 parantamaan osaltaan UKK-reitin saavutettavuutta.⁵ Suurimmaksi osaksi Köngäskierros ja UKK-reitti kulkevat valtion mailla, ja tältä osin ne ovat Metsähallituksen Luontopalveluiden hoidossa. Hyrynsalmen ja Puolangan kunnat vastaavat yksityisessä omistuksessa oleville maille sijoittuvien reitinosien ja taukopaikkojen huollosta.

Tutkimukseni on heritologian alaan kuuluva tapaustutkimus retkeilyreiteistä, jotka aikanaan on rakennettu luontomatkailun tarpeisiin ja alueen vetovoiman kasvattamiseksi, mutta jotka nykyisin eivät tunnu vastaavan tähän tavoitteeseen: retkeilyreiteillä on vähän.⁶ Näkemykset reittien ja alueen arvoista ovat kuitenkin moninaiset. Kainuun luonnonsuojelupiiri, Luonto-Liitto, Mustarinda-seura ja Nature Point Paljakka tekivät kesällä 2012 Ympäristöministeriölle esityksen Vaara-Kainuun kansallispuiston perustamiseksi Hyrynsalmen ja Puolangan kuntien rajalle.⁷ Esitys ei kuitenkaan johtanut jatkotoimiin kansallispuiston perustamiseksi.⁸ Erilaisia käsityksiä alueen ja sinne sijoittuvien retkeilyreittien arvosta kuultiin myös UKK-reitin 30-vuotisseminaarissa Puolangalla kesäkuussa 2014. Osa osallistujista piti UKK-retkeilyreittejä tärkeänä ja sen ylläpitämistä merkittävänä, toiset puolestaan olivat epäilevämpiä.

³ Esimerkin kulttuuristuneissa maisemissa sijaitsevasta retkeilyreitistä tarjoaa Pirkanmaalla Lempäälän kunnan alueella kulkeva, Tampereen rajaa hipova Birgitan polku.

⁴ Diskurssien paikantumisesta ja kiinnittymisestä materiaaliin mahdollisuuksiin ja rajoituksiin ks. Ollila 2008, 40–41.

⁵ Ks. Laaksonen 2014.

⁶ Kerttu Härkönen, Metsähallitus. Henkilökohtainen tiedonanto 15.3.2017. Mm. retkeilyn teemoihin erikoistunut tietokirjailija ja toimittaja Jouni Laaksonen on arvioinut, että Köngäskierroksen kulkee kokonaan vain noin 10 henkilöä vuodessa; ks. Laaksonen 2016.

⁷ Esitys Vaara-Kainuun kansallispuistoksi: <http://www.luontoliitto.fi/metsa/ajankohtaista/esitys-vaara-kainuun-kansallispuistoksi-79>

⁸ Hallituskauden 2011–2015 aikana ympäristöministeriöön toimitettiin yhteensä 17 kansallispuistoaloitetta. Ympäristöministeriö, muistio 14.1.2016.

Mitään ratkaisevaa reitin tulevaisuudesta ei seminaarin yhteydessä kuitenkaan päätetty.⁹

Tutkimukseni tavoitteena on lisätä tietoa ja ymmärrystä paitsi UKK-reitin ja Köngäskierroksen arvosta retkeilyreitteinä, myös avata reittien avulla näkökulmia vaarakainuulaiseen ympäristöön ja sen arvoihin. (Tutkimani reitit ja niiden sijoittuminen Kainuussa näkyvät kuvassa 1.) Käsittelen tutkimuksessani retkeilyreittien ympäristöä kulttuuriympäristön näkökulmasta ja reittejä itsessään kulttuuriperinnön näkökulmasta. Millaisista elementeistä alueen kulttuuriympäristöarvot muodostuvat, ja mitkä näistä elementeistä katsotaan säilyttämisen arvoisiksi? Mikä koetaan arvokkaaksi kulttuuriperinnöksi?¹⁰

Näkökulmani kulttuuriympäristöön on retkeilijän näkökulma, ja hahmotan retkeilyn Yrjö Hailaa mukailleen tutkailuna, jonka tärkeimpiä tavoitteita on päästä perille luonnon olemuksesta – ei yhdestä, yhtenäisestä ja kaikkialla samana esiintyvästä, vaan aina omana, hetkellisesti määrittyneenä itsenään ja erityisellä tavalla ilmenevästä luonnosta. Tämä edellyttää tutkijalta aktiivisuutta, jatkuvaa liikkeessä oloa suhteessa luontoon; antautumista vuorovaikutukseen luonnon kanssa.¹¹ Retkeily on itselleni luontainen tapa asettua kanssakäymisiin ympäristön kanssa ja hankkia siitä tietoa, tutkailla. Pyrkimykseni ei ole kuitenkaan arvottaa (tietynlaista) retkeilyä muiden tutkailun muotojen yli vaan kysyä, mitä erityistä ympäristöstä voi löytää asettumalla sen kanssa vuorovaikutukseen juuri retkeillen.

Tutkimukseni strateginen luonne perustuu tapaustutkimukseen, joka tarjoaa kokonaisvaltaisen, tutkimusta alusta loppuun määrittävän tutkimusotteen. Tapaustutkimus on paikallaan, kun pyrkimyksenä on empiriaan perustuen tarjota tietoa yksilöstä, ryhmästä tai (sosiaalisesta) ilmiöstä, kun tutkijalla itsellään on vähän kontrollia tutkittavaan tilanteeseen nähden, ja kun tutkitaan nykyajan ilmiötä sen omassa kontekstissa. Lisäksi tapaustutkimuksen piirteisiin kuuluu, että rajat tutkittavan ilmiön ja sen kontekstin välillä eivät ole selvästi määriteltävissä.¹²

Tapaustutkimukselle tyypillisesti sekä aineistoni että siihen kohdistuvat analyysimenetelmät ovat monimuotoisia ja multimodaalisia¹³. Erilaisten menetelmien avulla olen pyrkinyt varmistamaan mahdollisimman kokonaisvaltaisen tuloksen. Tutkimukseni etenemistä ja tekemääni analyysia ohjaa empiirinen tapaustutkimus:

⁹ Kerttu Härkönen, Metsähallitus. Henkilökohtainen tiedonanto 15.3.2017.

¹⁰ Luonnonperinnöllä on tutkimukseni kannalta merkittävä rooli sekä käsitteenä että fyysisesti olemassa olevina (luonnon)ympäristöinä. Englannin kielessä kulttuuri- ja luonnonperintö voidaan erottaa toisistaan (*cultural heritage* ja *natural heritage*), mutta niihin voidaan viitata myös laajalla termillä *heritage*, joka kattaa molemmat käsitteet. Suomen kielessä tällaista 'kattokäsitettä' ei ole. Tutkimuksessani käytän kulttuuriperintö-termiä laajassa, myös luonnonperinnön kattavassa merkityksessä, mikäli tarvetta käsitteiden erottelulle ei ole.

¹¹ Haila 2004, 46–47 ja 59–64.

¹² Yin 2003, 1, 12–14.

¹³ Multimodaalisuudesta ks. Lehtonen 2014, 174–179.

- 1) Ensisijainen tavoitteeni aineiston kokoamisessa on lisätä tietoa mahdollisimman monelta käsittelemäni ilmiön osa-alueelta.
- 2) Olen muodostanut aineistonkeruulle ja analyysille välttämättömän teoriapohjan.

Teoreettiset tukipilarit puolestaan antavat osviittaa sille, miten retkeilyreitit avautuvat kokemuksellisesta näkökulmasta, ja millaisten linssien läpi reitien kulttuuriperintöarvoa voi tarkastella. Avaan retkeilyreittejä fenomenologisessa, heritologisessa ja ympäristöetiikan viitekehyksessä luvussa 4.

- 3) Aineiston ja tulokset esittelen mahdollisimman refleksiivisesti. Refleksiivisyys tarkoittaa, että tutkijan tulee pohtia omaa rooliaan tulkintojen tekijänä, tämän vaikutuksia tutkimustuloksiin ja tutkimuksensa seurauksia.¹⁴ Käyttämäni analyysimenetelmää voi kuvata teoriaohjaavaksi analyysiksi: analyysi muodostetaan aineistosta, mutta teoreettisen viitekehysten sisältämän aikaisemman tiedon vaikutus tulokselle on tunnistettavissa.¹⁵

Erilaisten ulkoilu- ja virkistysreittien luokituksen ei ole olemassa yhtä, valtakunnallisesti vakiintunutta mallia, vaan luokitus on usein tehty tiettyyn tarkoitukseen sopivaksi. Virkistysreitit voidaan jaotella esimerkiksi käyttötarkoituksen, kuljutavan, pituuden, sijainnin, olosuhteiden, käytön runsauden tai reitin teeman ja kohderyhmän mukaan. Luokitus voi perustua myös reittien hallinnolliseen jakoon tai hoitoluokitukseen. Pituuden mukaan reitit jaotellaan paikallisiin, seudullisiin, valtakunnallisiin ja kansainvälisiin reitteihin sen perusteella, kuinka laajoilla alueilla ne kulkevat. Ulkoilureittejä voidaan jaotella myös teemojen mukaan. Erilaisia reittityyppejä ovat tällöin esimerkiksi erä-, kulttuuri- ja historialliset reitit sekä luontopolut.¹⁶

Yleisimmin reiteistä käytetään käyttötarkoitukseen ja kuljutapaan perustuvaa luokitusta. Esimerkiksi Lipas-tietojärjestelmä¹⁷ luokittelee reitit ensisijaisesti juuri käyttötarkoituksen ja kuljutavan mukaan, ja erottelee muun muassa retkeilyreitit, kävelyreitit/ulkoilureitit ja maastopyöräilyreitit omiksi reittityypeikseen. Luokitustavan painotuksesta riippumatta reitin sijainnilla ja pituudella on luokituksen kannalta merkitystä, sillä ne määrittävät pitkälti myös reitin käyttötarkoitusta. Retkeilyreitit ovat kauempana taajamasta kulkevia, viikonlopun ja loma-ajan ulkoiluun soveltuvia merkittäviä ulkoilureittejä, joita kuljetaan tavallisimmin jalkaisin, mutta myös pyöräillen tai ratsain.¹⁸ Joissakin selvityksissä ja oppaissa erotetaan retkeilyreitit

¹⁴ Ks. esim. Davies 2008, 4–5. Refleksiivisyydestä tapaustutkimuksessa Yin 2003, 10, 29.

¹⁵ Teoriaohjaavasta analyysistä suhteessa aineistolähtöiseen ja teorialähtöiseen analyysiin Tuomi & Sarajärvi 2018, 108–111.

¹⁶ Ks. esim. Jyväskylän virkistysreittiselvitys 2010 ja Karjalainen & Verhe 1995.

¹⁷ Lipas on valtakunnallinen ja julkinen liikunnan paikkatietojärjestelmä, jota hallinnoi Jyväskylän yliopiston liikuntatieteellinen tiedekunta ja rahoittaa Opetus- ja kulttuuriministeriö. <https://liikuntapaikat.lipas.fi/etusivu>

¹⁸ Ks. esim. Etelä-Karjalan ulkoilu- ja luonnonvirkistyskäyttöseelvitys 2009: 12 ja Karjalainen & Verhe 1995, 28–29.

eräretkeilyreiteistä. Eräretkeilyksi mielletään liikkuminen koskemattoman tuntuisessa tai harvaan asutussa maastossa, yleensä patikoiden tai hiihtäen. Eräretkeilyreiteillä vietetään useita päiviä, ja rakenteita reiteillä on yleensä vähän: tauko- ja yöpymispaikat ja opasteet polkujen risteyksissä riittävät.¹⁹

Tutkimani reitit – Köngäskierros ja UKK-reitti – sopivat pääosin eräretkeilyreitien määritelmään. Ne mahdollistavat pituutensa vuoksi useamman päivän vaellukset, sijaitsevat pääosin kaukana asutuksesta ja niiden palveluvarustus on vaatimatonta. Monin paikoin niiden varrella on säilynyt erämaista luontoa. Toisaalta ihmisen vaikutus on reiteillä koko ajan läsnä ja nähtävissä. Jako retkeilyreittien ja eräretkeilyreittien välillä on tutkimukseni kannalta jossain määrin keinotekoinen: samantapaisia kokemuksia on mahdollista saada molemmilla. Kirjoitankin yleisesti retkeilyreiteistä, ellei käsitteellistä jakoa retkeilyreitien ja eräretkeilyreitien välillä ole erikseen tarpeen tehdä.²⁰

1.2 Tutkimuksen rakenne

Tutkimukseni on artikkelimuotoinen maisterintutkielma, joka koostuu kahdesta vertaisarvioidusta artikkelista ja tästä artikkeleissa esitettyjä näkökulmia reflektoivasta ja syventävästä tekstistä. Tämän tutkimuksen lisäksi artikkelien viitekehystä määrittää alkuperäinen julkaisukonteksti. Molemmat artikkelini on julkaistu osana toimitettuja teoksia, ja tämä on vaikuttanut artikkeleihin vahvistaen sitä näkökulmaa, josta retkeilyä ja retkeilyreittejä niissä lähestyn. Käyttämäni fenomenologinen ja autoetnografinen näkökulma, jossa tarkastellaan retkeilyä visuaalisena kokemuksena ja retkeily-ympäristöjen arvoja kulttuuriympäristön kontekstissa, lienee suomalaisessa tutkimuksessa tuore.

Artikkelini *Yö erällä. Moniaistinen tietäminen ja laavuestetiikka* on julkaistu Kalevala-seuran vuosikirjassa nro 96 *Näkyväksi sepitetty maa. Näkökulmia Suomen visualisointiin*²¹ (2017). Suomalainen eränkävynnin perinne mielletään osaksi kollektiivista maamme kertomusta, jota toisaalta pidetään yllä, toisaalta uudistetaan erilaisten kuvastojen avulla. Artikkelissani pohdin eräretkeilyä moniaistisena kokemuksena: keskityn erityisesti maastossa yöpymisen ja laavuestetiikan analyysiin. Eräretkeily on visuaalisesti orientoitunutta toimintaa, jossa näköaistiin perustuva havainnointi on

¹⁹ Ks. Karjalainen & Verhe 1995, 27–28.

²⁰ Retkeilyreiteistä näkee myös usein käytettävän termiä vaellusreitti. Selkeyden vuoksi pitäydyn retkeilyreitien käsitteessä: tutkimukseni sisältää myös luonnontieteen termistöä, ja luonnontieteissä vaellusreitien käsitteellä viitataan yleensä muuttavien ja vaeltavien eläinlajien populaatioiden käyttämiin reitteihin.

²¹ Mäkiranta, Piela ja Timonen (toim.) 2017.

jatkuvasti läsnä. Retkeilyn visuaalisuus on kuitenkin moniaistista, kokonaisvaltaista ja fyysistä, eikä retkeilijää voi pitää visuaalisesta kohteesta, retkeilyn maisemasta, erilisenä. Perustan tekstini erävaelluksella tekemiini eläytyvän ja moniaistisen tietämisen mallin mukaisiin muistiinpanoihin. Kyseessä on Anne Katarina Keskitalon taide-teosten moniaistiseen luentaan kehittämä malli, jota soveltamalla teen näkyväksi oman paikkaan, hetkeen ja henkilöhistoriaani kytkeytyvän moniaistisen kokemukseni sekä sen kulttuurisen kontekstin, joka kokemuksen syntymisen taustalla vaikuttaa.²²

Artikkelissani *Kainuulaiset retkeilyreitit näköalana metsien käytön kulttuuriseen kestävyys* (*Vuosilusto 13: Metsät ja kulttuurinen kestävyys*²³, 2020) pohdin metsien kulttuurisesti kestävästä käytöstä Kainuussa suhteessa eräretkeilyreittien kulttuurisen arvon määrittämiseen. Artikkelini keskeisen aineiston muodostavat UKK-reitillä ja Köngäs-kierroksella retkeillen kokoamani autoetnografiset reittikuvausliitteet. (Avaan reittikuvausliitteitä tarkemmin tässä tekstissä luvussa 2.2.) Metsä mielletään suomalaisuuden symboliksi ja metsässä kulkeminen kiinteäksi osaksi suomalaista kulttuuria. Silti metsiin liittyvät kulttuuriset arvot on erilaisissa ympäristöä koskevissa viranomais-selvityksissä yleensä sivuutettu. Samalla yksilötason metsäkokemusten merkitys on ympäristöä koskevassa päätöksenteossa usein jätetty tunnustamatta. Hallinnon näkökulmasta menettely virtaviivaistaa prosesseja, mutta seurauksena voidaan menettää jotain ainutlaatuista. Pohdin artikkelissani heritologista ja ympäristöetiikan viitekehystä vasten, millaisena vaarakainuulaisen ympäristön määrittely ja käyttö näyttävät asiaa polunmutkasta käsin tarkastelevalle retkeilijälle.²⁴

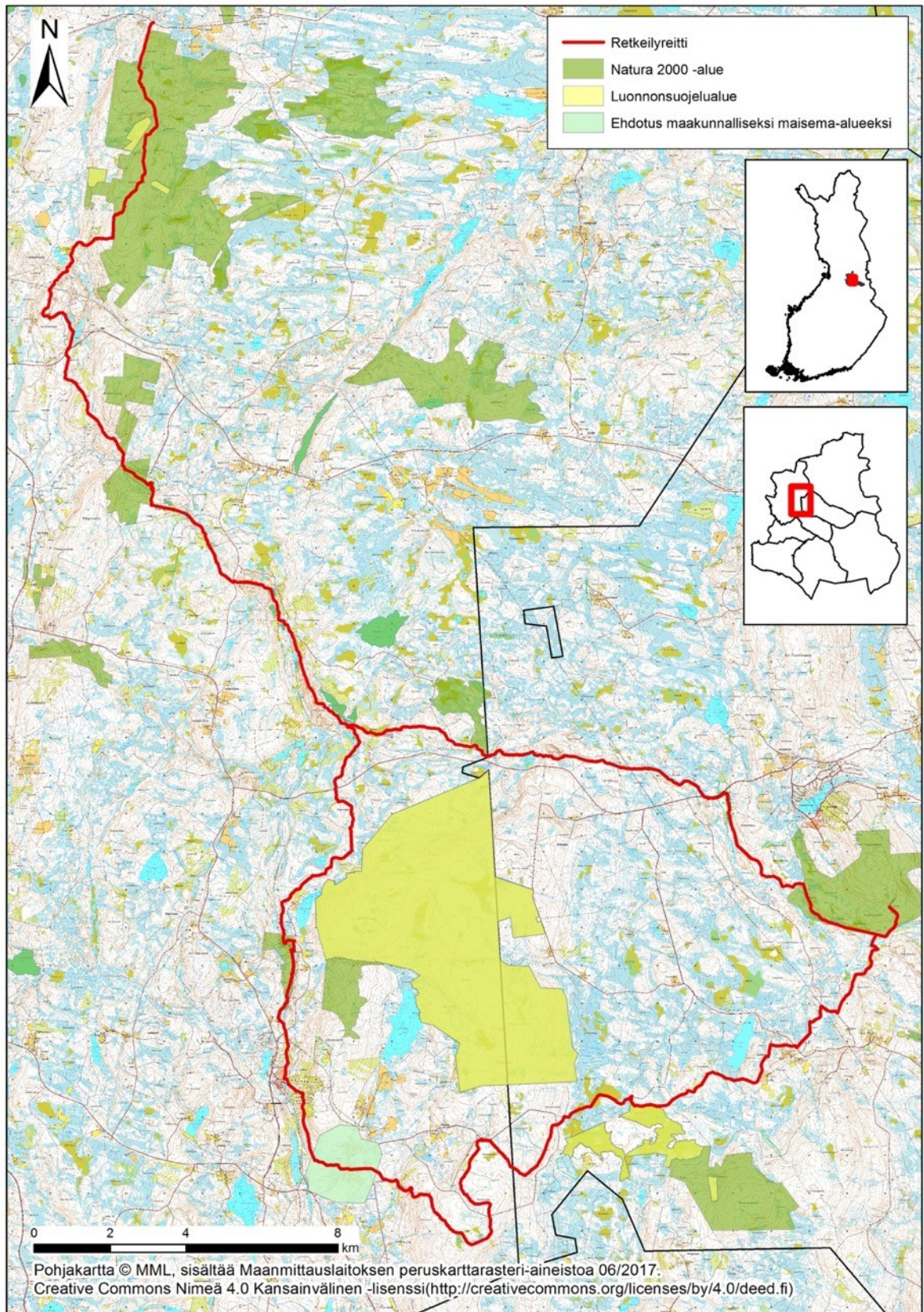
²² Tuomainen 2017.

²³ Paaskoski, Roiko-Jokela & Rikala (toim.) 2020.

²⁴ Tuomainen 2020.

KUVA 1

Retkeilyreittien sijainti Kainuussa.

2 TUTKIMUSAINEISTO

Tutkimusaineistoni on koottu vuosien 2016–2019 aikana. Aineistoni keskeinen osuus koostuu Kängäskierroksen ja UKK-reitin varsinaisesta ympäristöstä johdetuista autoetnografisista kenttätöyömateriaaleista. Laajemman näkökulman saamiseksi suhteutan etnografista aineistoa ympäristöä koskeviin viranomais selvityksiin ja -päätöksiin, maankäytön suunnittelun aineistoihin sekä kansalaiskeskusteluihin. Tutkimani alueen laajuuden vuoksi en ole sisällyttänyt aineistooni kaikkia aluetta koskevia viranomaisdokumenteja, vaan valinnut joukosta ne, joilla on keskeisiä vaikutuksia suoraan retkeilyreiteille tai niiden lähiympäristöön.

2.1 Retkeilyreitit Vaara-Kainuussa

Kainuu on pinta-alaltaan Suomen maakunnista kolmanneksi suurin, mutta väestön määrällä mitattuna – noin 72 300 asukasta vuoden 2019 lopussa – toiseksi pienin.²⁵ Kainuun keskimääräinen väestötiheys onkin vain n. 3,6 asukasta / km², ja maapinta-alasta 80 prosenttia on metsää. Tutkittavien retkeilyreittien sijainti Hyrynsalmen ja Puolangan kuntien harvaan asutulla seudulla määrittää reittien ominaisuuksia, ja käsitteellisesti reittejä onkin vaikeaa erottaa ympäristöstään. Reittien ympäristön voi nähdä kontekstina, josta irrallaan itse reittien käsittely ei ole mielekäs. Siksi katsaus kainuulaisen ympäristön ominaispiirteisiin on paikallaan varsinaisen aineiston ymmärtämiseksi.

²⁵ Maakuntien pinta-alat 1.1.2020, Maanmittauslaitos; Väestötietoja maakunnittain 31.12.2019, Tilastokeskus.

Suomessa alueiden käytön suunnittelun lähtökohdat perustuvat maankäyttö- ja rakennuslain (MRL, 132/1999) 1 §:ssä säädetyille yleistavoitteille,²⁶ joiden toteuttamista tutkimieni retkeilyreittien alueella edistetään erityisesti maakuntakaavoituksen kautta. Reittien laajempi ympäristö on Kainuun maakuntakaava 2020:ssa osoitettu merkittäväksi luontomatkailun kehittämisalueeksi, joka on jaettu käytännössä kahteen maankäyttöluokkaan: luonnonsuojelualueisiin ja maa- ja metsätalouskäyttöön osoitettuihin alueisiin, merkintä M.²⁷ Reittien sivuamista arvokkaista luontokohteista lähes kaikki kuuluvat Natura 2000 -alueiden²⁸ verkostoon, ja näistä alueista suurin osa kuuluu vanhojen metsien suojeluohjelmaan²⁹ tai soidensuojeluohjelmaan^{30, 31}

Maakuntakaavan suunnittelumääräysten mukaan maa- ja metsätalouskäyttöön tarkoitettuja alueita voidaan käyttää myös muihin tarkoituksiin, kuten luontais- tai muuhun elinkeinotoimintaan, turvetuotantoon, maa- ja kiviaineisten ottoon, haja-asutusluonteiseen asumiseen sekä jokamiehen oikeuksien rajoissa ulkoiluun ja retkeilyyn. Toiminta ei kuitenkaan saa haitata alueen pääasiallista käyttötarkoitusta, ja maankäyttöä suunniteltaessa on tuettava metsätalousalueiden yhtenäisyyttä ja toimivuutta.³² Luontomatkailun kehittämisalueista todetaan:

”Alueita kehitetään luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kohdealueina. - - Alueen maankäyttöä suunniteltaessa tulee kiinnittää erityistä huomiota luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun edistämiseen sekä luonnon- ja kulttuuriarvojen säilymiseen. Alueen toteuttaminen ei saa vaarantaa alueella sijaitsevan tai siihen rajoittuvan Natura-alueen suojelun perusteena olevia luonnonarvoja. Metsätalouskäyttöön tarkoitetuilla alueilla ei saa rajoittaa nykyisestään metsätalouden toimintaedellytyksiä.”³³

Suunnittelumääräysten perusteella metsätalouden toimintaedellytysten turvaaminen on alueella maankäytön suunnittelun ensisijainen tavoite. Kaikkiaan retkeilyreittien aluetta voikin luonnehtia luonnonsuojelualueiden kirjomaksi metsätalousmaastoksi, ja tämä näkyy reiteillä myös käytännössä.³⁴ Metsätaloudella on Suomessa ollut merkittävä asema maan teollistumisessa ja erityisesti sotien jälkeisen

²⁶ Maankäyttö- ja rakennuslaki <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132>; Ympäristöministeriö 2011.

²⁷ Kainuun maakuntakaava 2020.

²⁸ EU:n luontodirektiiveihin perustuvalla Natura 2000 -alueiden verkostolla suojellaan koko EU:n alueella harvinaistuvia luontotyyppisiä ja lajien elinympäristöjä sekä linnustolle tärkeitä alueita. Ks. esim. Metsähallitus 2014.

²⁹ 1980-luvulla käydyt metsien suojelukiistat havahduttivat myös viranomaiset suunnittelemaan pitkäjänteistä strategiaa Suomen jäljellä olevien vanhojen metsien säilyttämiseksi. Inventointeja ohjasi ympäristöministeriön asettama vanhojen metsien suojelutyöryhmä, jonka esitysten perusteella valtioneuvosto päätti vanhojen metsien suojelusta vuosina 1993–1996. Ks. esim. Sarin & Kumpulainen (toim.) 1998, 53.

³⁰ Soidensuojelun perusohjelma muodostaa koko maan kattavan, tärkeimmät soidensuojelukohteet sisältävän suojelualueverkon. Valtioneuvosto vahvisti Peräpohjolaa ja Lappia koskeneen suojeluesityksen 1981. Ks. Valtakunnallinen soidensuojelun perusohjelma 1981.

³¹ Ks. Natura 2000 -alueet Kainuussa. Ympäristöhallinnon yhteinen verkkopalvelu www.ymparisto.fi.

³² Kainuun maakunta -kuntayhtymä 2009, 17.

³³ Kainuun maakunta -kuntayhtymä 2009, 9.

³⁴ Tarkemmin ks. Tuomainen 2020, 55–57; reittikuvaukset, liitteet 1–17.

talouskasvun muodostumisessa. Metsätalouden korostunut asema varsinkin Pohjois- ja Itä-Suomen harvaan asutuilla seuduilla on kuitenkin johtanut alueiden hahmottamiseen tietyissä yhteyksissä lähinnä muuta Suomea palvelevina puuntuotannon reserveinä.³⁵ Metsätaloudiskurssi muodostaakin Suomessa pitkälle eriytyneen luontoa koskevan diskurssin, joka läpäisee suurimman osan metsäkeskusteluista ja -representaatioista kansallisine ja ideologisine aspekteineen. Vastapoolina metsätaloustoimille ovat näyttäytyneet erityisesti luonnonsuojelun tavoitteet, ja luonnonsuojeludiskurssi on muodostunut haastajaksi metsätaloudiskurssille.³⁶

Metsätalouden ja luonnonsuojelun toisilleen yleensä vastakkaisista tavoitteista huolimatta molemmille diskursseille on ominaista, että niissä ympäristö kuvataan usein matkan päästä ja ulkopuolelta käsin – jopa kolonialistiseen sävyyn.³⁷ Tällainen puhe häivyttää ympäristön luonteen läheltä koettuna, elettyinä, aistittuna – kulttuurisena ja historiallisena. Retkeilyreittien ympäristön nykytila on suurimmaksi osaksi metsätalouksympäristöjä ja luonnonsuojelualueita, mutta hallitseva diskurssi ei tee oikeutta Vaara-Kainuun ympäristön kokonaisvaltaiselle hahmottamiselle. Seudulla, jossa luonnonsuojelualueiden ”koskemattomista” metsistä tunnetaan pyyntikuoppia, historiallisia louhoksia ja erilaisia kaskikulttuurista kertovia merkkejä,³⁸ on ajatus ympäristön kulttuurittomuudesta vähintäänkin outo.³⁹

2.2 Reittikuvausliitteet ja moniaistinen analyysi

Retkeilyreittien varsinaisen ympäristön käsittely tutkimuksessa nojautuu (auto)etnografisiin reittikuvausliitteisiin, jotka olen tuottanut retkeilyreiteillä tekemiäni kenttätöiden perusteella (liite 1–17). Kenttätöitä on toteutettu reiteillä vuonna 2016 kesäkuun alussa ja syyskuussa: 6.–7.6. (UKK-reitti Kuirivaaralta Pettäväntielle) sekä 10.–28.9. (UKK-reitti Pettävänvaaralta etelään ja Köngäskierros). Kenttätöiden ajoittuminen alkukesään ja syyskuun johtuu käytännön syistä ja tutkimuksellisista tarpeista. Tutkimukseeni liittyy monitieteiseksi⁴⁰ luonnehdittava yhteistyökuvio Jyväskylän yliopistossa opiskelleen Tommi Parikan kanssa, joka kokosi biologian

³⁵ Ks. esim. Rannikko 2010; myös Valkonen 2003, 53–64.

³⁶ Hankonen 2011.

³⁷ Ks. Valkonen 2003.

³⁸ Muinaisjäännösrekisteri; Metsähallitus 2006.

³⁹ Vaara-Kainuun kulttuurisista piirteistä ks. Muhonen & Savolainen 2014; Helo, Komulainen & Lyytikäinen 2013; Heikkilä, Mustonen & Pouke 1998; Tervonen & Karvonen 2005.

⁴⁰ Monitieteisyyttä voidaan pitää ”lievimpänä” muotona eri tieteiden välisestä yhteistyöstä. Ks. Mikkelä & Pakkasvirta 2007, 63–67.

kandidaatintutkielmansa aineiston kartoittamalla lintuja linjalaskentamenetelmällä⁴¹ noin 19 kilometrin matkalta tutkimaan UKK-reittiä. Parikan käyttämä menetelmä edellytti maastossa oloa alkukesästä, jolloin kuljimme kyseisen reittiosuuden yhdessä. Omat tutkimusmenetelmäni taas eivät olleet samalla tavoin tiettyyn ajankohtaan sidottuja, joten käytännön syyt (kuten logistiikka ja aikataulut) ratkaisivat omien kenttätöideni ajoittumisen syyskuulle.

Kentän määritelmästä on käyty keskustelua kulttuurin ja perinteentutkimuksen piirissä 2000-luvun molemmiin puolin.⁴² Kentän rinnalla on käyty keskustelua paikan käsitteestä. Kenttä voidaan käsittää lähinnä tutkimuksen tarpeisiin konstruoiduksi tilaksi tai tutkijan suhteeksi tutkimaansa. Tällöin kenttä ei paikannu maantieteelliseksi sijainniksi tai eleyksi paikaksi, jonka taas ajatellaan olevan fyysinen, usein aistihavaintoihin pohjautuva ja kokemuksesta rakentuva kategoria.⁴³ Helena Lonkilan mukaan maisema kenttänä muodostaa monitieteellisen käsitteen, jossa erilaiset paikka- ja aikaulottuvuudet kohtaavat.⁴⁴ Oma kenttäni on fyysinen ja paikallistunut: tässä tutkimuksessa tarkoitan kentällä tutkimiani retkeilyreittien osia, jotka olen itse maastossa kulkenut, sekä sitä reittien lähiympäristöä ja maisemaa, mikä minun on ollut fyysisesti omien aistieni avulla mahdollista kokea ja havaita.⁴⁵

Reittikuvausliitteideni muoto perustuu kahteen, maisemaa eri tarkoituksiperistä lähestyvään ohjeistukseen. Olen hyödyntänyt työssäni Ympäristöministeriön inventointiohjeita valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden ja maisemanähtävyyksien selvityksestä vuodelta 1992 sekä valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnista 2010.⁴⁶ Retkeilyreitien inventoimisen näkökulmaa olen hakenut *Ulkoilureitti: opas ulkoilureittien suunnittelijoille, rakentajille ja hoitajille* -teoksen tavasta jäsentää retkeilyreittejä erilaisina rakenteina ja maisematiloina.⁴⁷

Olen jakanut tutkimani retkeilyreitit maaston- ja maisemanpiirteiden mukaan 17 osioon, joista jokaisesta olen kirjoittanut oman kuvausliitteensä. Jokainen liite sisältää reittiosuuden eri ominaisuuksia kuvaavan tekstin, karttakuvan ja valokuvia reittiosuudelta. Olen jäsentänyt tekstin eri otsakkeiden alle tuodakseni reittiosuuksista esiin niiden kulttuuriympäristön kontekstissa olennaiset piirteet. *Maisemakuva reittiosuudella* -kohdassa olen kirjoittanut auki varsinaisen reittikuvauksen; sen, miten

⁴¹ Suomalainen linjalaskentamenetelmä (Finnish line transect) on lintujen inventointimenetelmä, jossa kävellään ennalta valittua reittiä pitkin alkukesän aamuyön tunteina ja erotellaan kaikki havaitut linnut 50 metrin levyisen pääsarkakaistaleen ja tämän ulkopuolelle jäävän apusaran havaintoihin. Reitit suunnitellaan edustamaan alueen eri elinympäristöjä mahdollisimman todenmukaisessa suhteessa. Alkuperäisestä menetelmästä poikettiin sikäli, että kartoitettava reitti perustui retkeilyreitien etenemiseen. Parikka 2017.

⁴² Ks. esim. Laaksonen, Knuutila & Piela (toim.) 2003 ja 2004; Fingerroos & Jouhki 2014, 80–83.

⁴³ Lonkila 2016, 39–40; ks. myös Knuutila 2010, 30–38.

⁴⁴ Lonkila 2016, 42.

⁴⁵ Erilaisista maiseman hahmottamisen tavoista ks. Karjalainen & Raivo 1999.

⁴⁶ Maisema-alueryhmä 1992, 190–194; Ympäristöministeriö 2010, 20–28.

⁴⁷ Karjalainen & Verhe 1995, 45–65.

reitti hahmottuu vaihe vaiheelta sitä tiettyyn suuntaan kulkevalle retkeilijälle. *Luonnonpiirteet*-kohdassa kuvaan kiteytetysti reittiosuuden kannalta keskeisiä luonnonpiirteitä, kuten kasvillisuutta ja maastonmuotoja.

Kulttuuripiirteet-kohdassa kirjaamani havainnot ovat puolestaan välillä hyvinkin seikkaperäisiä ja pieniin yksityiskohtiin keskittyviä. Tällaisia havaintoja ovat esimerkiksi yksittäiset reittiä risteävät tiet, reitille näkyvät rakennukset tai peltoaukeat. Toisaalta kuvaan tässä kohdassa reittiosuuksien ominaisuuksia myös hyvin laajojen käsitteiden kautta: viitataan usein maastossa näkyviin maankäytön jälkiin. Maankäytöllä tarkoitan tässä yhteydessä kaikkea ihmistoimintaa, jolla on jotain havaittavissa olevia vaikutuksia retkeilyreitit ympäristöön. Konkreettisimmillaan maankäytön vaikutukset näkyvät reiteillä metsätaloustoimintana ja sorakuoppina, mutta maankäytöksi hahmotan tässä yhteydessä myös päätökset jättää käyttämättä, kuten luonnonsuojelualueet, tai käyttää niin, että jäljet käytöstä olisivat mahdollisimman vähäiset. Myös tutkmani retkeilyreitit olemassaolo alueella on maankäytöllinen päätös.

Reitin rakenteilla ymmärrän laajasti kaikki ihmisen toimesta maastossa olevat, reitin kulkemista ja retkeilyä palvelemaan tehdyt elementit. Tällaisiin lukeutuvat niin kulkemisesta syntyneet polut, jokien yli rakennetut sillat, näköalatasanteet, taukopaiikat kuin erilaiset reittiopasteetkin. *Maisemavaurio* on käsite, jonka olen lainannut Ympäristöministeriön maisemainventointiohjeista. Ulkoilureitti-oppaassa ilmiötä puolestaan kuvataan ympäristöhäiriön käsitteellä. Ympäristöhäiriö on sisällöltään sikäli laajempi, että siihen luetaan kuuluvaksi myös melu, jota voidaan pitää tilannesidonaisena, nopeallakin aikavälillä vaihtelevana elementtinä ympäristössä. Maisemavaurioiksi voidaan puolestaan ymmärtää pysyväisluonteiset, maisemaan ja ympäristöön kiinteästi kuuluvat ja hitaalla aikavälillä muuttuvat, kielteiseksi koetut elementit.⁴⁸

Olen reittikuvauksissa tuonut mahdollisia tilannesidonnaisia, ainutkertaisia tai sattumanvaraisella tiheydellä esiintyviä havaintojani esille kohdassa *Avainkokemuksia*. Tällaisia kokemuksia olivat esimerkiksi ilman lämpötilan äkillinen nousu tai lasku maastonkorkeuden muuttuessa ja tietyissä ympäristöissä havaitut äännet tai tuoksut. Myös tietyt lintuhavainnot maastossa – joko Parikan ansiosta tai omin avuin bongatut – muodostuivat itselleni avainkokemuksiksi reittien ympäristöihin. Tällainen oli esimerkiksi äänihavainto laulavasta sinipyrstökoiraasta Kuirivaaran vanhassa vaaranlakimetsässä aamuyön tunteina kesäkuun alussa.⁴⁹ Mahdolliset kohtaamiset reiteillä liikkuneiden muiden ihmisten kanssa tulevat ilmi osiosta *Kohtaamisia*. *Vetovoimateki-jät*-kohdassa olen nostanut esiin reittiosuuden ominaisuuksia, joiden voi olettaa lisäävän osuuden houkuttelevuutta retkeilijöiden näkökulmasta. Tällaisia tekijöitä ovat muun muassa luonnonsuojelullisesti tai kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet,

⁴⁸ Käsitteiden merkityksistä ks. Maisema-alueityöryhmä 1992, 193; Karjalainen & Verhe 1995, 60.

⁴⁹ Reittikuvaukset, liite 1: Avainkokemuksia. Sinipyrstö on Suomessa harvinainen pesimälintu, jota tavataan täällä vain Itä-Lapissa sekä Kuusamossa ja Kainuussa. Laji suosii kosteita vaarojen rinteiden aarniokuusikoita – juuri Kuirivaaralla, jos missä, havaintoa sinipyrstöstä sopi odottaa!

omaleimaiset maisematilat sekä toimivat ja huolletut rakenteet reitillä.⁵⁰ Reittikuvausliitteiden lisäksi kenttätöaineistooni kuuluvat kuvausliitteiden reittiosuoksien mukaisesti järjestetyt ja numeroidut valokuvat reiteiltä. Omassa hallussani olevat kuvat ovat osa multimodaalista aineistoani ja toimivat yhdessä karttojen kanssa informaation visuaalisina välittäjinä.

Oman kokonaisuutensa aineistossani muodostaa Puolangalla Kuirivaaran laavulla viettämäni yö 27.–28.9.2006 ja tämän laavuyöpyymisen aikana tuottamani kenttämuistiinpanot. Vastasin laavulla yöpyessäni kuvataidekasvatuksen opettajan ja tutkijan Anne Katarina Keskitalon kehittämän moniaistisen analyysisynteessin ensimmäiseen osa-analyysiin sisältyviin kysymyksiin, joiden avulla analysoin laavukokemukseni. Laavuyöpyymiseni muistiinpanot sisältyvät kokonaisuudessaan artikkeliini *Yö erällä. Moniaistinen tietäminen ja laavuestetiikka* (2017). Moniaistinen analyysisynteesi perustuu ajatukselle ihmiselämän moniaistisuudesta ja esteettisten kokemusten ruumiillisuudesta. Tällöin länsimaisen kulttuurin korostamat näköaistiin pohjaava havainnointi ja sen perustalta syntyvä rationaalinen ajattelu eivät riitä paljastamaan kaikkea taideteoksesta – tai sovelletusti, mistä tahansa visuaalisesta kohteesta – saatavaa tietoa.⁵¹ Artikkelissani reflektoin taideteosten kokonaisvaltaiseen aistiseen lukemiseen kehitetyn mallin toimivuutta eräretkeilykokemuksen näkyväksi tekemisessä. Kuirivaaran laavumuistiinpanot ja niiden pohjalta kirjoitettu artikkeli syventävät retkeilijän esteettisen, paikkaperustaisen kokemuksen käsittelyä ja tuovat kokemusta näkyväksi erityisesti leiriytymisen paikkoihin liittyvästä näkökulmasta.⁵²

⁵⁰ Karjalainen & Verhe 1995, 55–57, 61; Sievänen 2001, 115–126.

⁵¹ Moniaistinen analyysisynteesi ks. Keskitalo 2013.

⁵² Leiriytymisen ja matkanteon rytmeistä retkeilijän ruumiillisen lukukulman muodostumiselle ks. Keskitalo 2006, 82–83 ja 128–129.

3 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Tutkimukseni liittyy kiinteästi holistiseen fenomenologiseen ihmiskäsitykseen, jonka mukaan ihmisen kokemus ja havainto ovat kiinteästi yhteydessä hänen tapaansa olla maailmassa. Kyse on aistisesta maailmaan suuntautumisesta, itsensä kautta tietämisestä.⁵³ Retkeily on paitsi visuaalista, myös läpeensä ruumiillista toimintaa. Siksi molemmat elementit ovat oleellisia pyrittäessä ymmärtämään myös retkeilyn ympäristöjen kokemuksellista arvoa. Ruumiillisuuden huomioonottaminen mahdollistaa visuaalisuuden hahmottamisen osana toimintaa, ei pelkästään tarkasteltavana objektina.⁵⁴ Esteettisesti merkityksellisten kokemusten puolestaan voidaan tiettyjen filosofisten käsitysten valossa katsoa olevan moraalisten ja eettisten ulottuvuuksien läpäisemiä.⁵⁵

3.1 Retkeily etnografiana

Antropologit Tim Ingold ja Jo Lee Vergunst kirjoittavat kävelystä yhtenä ihmisen keskeisimmistä, ihmistä lajina ja kulttuurisena olentona määrittävistä tavoista olla maailmassa. Pystyasennossa kävely on Ingoldin ja Vergunstin mukaan kokonaisvaltaisen taktiilinen, kehollinen tekniikka (*body technique*). Kävelyn kulttuuriset merkitykset nähdään nykyisin eri puolilla maailmaa ja erilaisissa yhteisöissä eri tavoin, mutta kävelyn merkitystä osana kehollisuutta ja inhimillistä kokemusmaailmaa ei voida sivuuttaa.⁵⁶ Oma kävelyni reiteillä on eräretkeilijän kävelyä, jota määrittää ympäristöä retkeilyn kontekstissa rajaava eräretkeilijän kulttuurinen katse.⁵⁷ Retkeily on tutkimukseni fyysinen ajattelutila ja oleellisen tärkeä tutkimusmenetelmä: olen koonnut etnografisen aineistoni patikoimalla reittejä pitkin ja yöpynyt laavuilla.

Etnografisessa tutkimuksessa voidaan hahmottaa kolme keskeistä tutkimusprosessin ulottuvuutta:

⁵³ Ks. Granö 2013, 71–72.

⁵⁴ Ks. Tuomainen 2017, 174–179; myös Granö, Keskitalo & Ronkainen 2013, 7–9.

⁵⁵ Ks. esim. Khatchadourian 1994, 133–134.

⁵⁶ Ingold & Vergunst 2008.

⁵⁷ Ks. Keskitalo 2006, 28–30, 54–57.

- 1) Tutkimus ja/tai aineiston keruu tapahtuvat kentällä.
- 2) Tutkimus perustuu vuorovaikutukselle ja/tai tutkittavan ilmiön kokonaisvaltaiselle kontekstoinnille.
- 3) Tutkimus on vaikuttavaa toimintaa, joka tuottaa todellisuutta ja vaikuttaa ympäristöönsä.⁵⁸

Käyttämäni etnografinen tutkimusote on autoetnografiaa, jossa tutkimuksen lähtökohtana ja keskeisenä aineistona toimivat tutkijan omat kokemukset. Eriyisen toimivana tutkimusmenetelmänä autoetnografia voidaan nähdä, kun tavoitteena on henkilökohtaisen yhdistäminen kulttuuriseen.⁵⁹ Etnografia – myös autoetnografia – ymmärretään nykyisin kulttuuristen merkitysjärjestelmien tulkintoina ja syvällisenä analyysinä.⁶⁰ Clifford Geertzin mukaan kulttuuri muodostaa kontekstin, jonka puitteissa tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä voidaan kuvata ymmärrettävästi. Geertz hyödyntää tässä antropologi Gilbert Rylen käsitettä tiheä kuvaus (*thick description*), jolla hän viittaa tutkijan tuottamaan tulkintaan muodostamastaan ilmiöstä, eli etnografiseen tapauskuvaukseen. Tiheän kuvauksen tuottamisen intellektuaalisena pyrkimyksenä on symbolisten, eriasteisesti vakiintuneiden kulttuuristen merkitysrakenteiden analyysi, jonka varaan tutkija omaa tulkintaansa tarkastelemastaan ilmiöstä rakentaa.⁶¹

Olen koonnut oman autoetnografisen aineistoni siten, että tiheän kuvauksen tuottaminen – oman eräretkeilijän kokemukseni näkyväksi tekeminen ja sen keskusteluttaminen muiden aineistojen kanssa, yksityisen yhdistäminen yleiseen – on sen perusteella mahdollista. Reittikuvausliitteiden rakenne perustuu yhdistelmään maiseman ja retkeilyreitien inventoimisen näkökulmia.⁶² Reittikuvausten otsakkeet kantavat siten mukanaan myös retkeilyn kulttuurisia konventioita, Geertziä mukaillen merkitysrakenteita, joita vasten tuon omia kokemuksiani ilmi. Kuirivaaran laavulla tuottamani muistiinpanot vastaavasti koostuvat moniaistisen analyysisynteesin ensimmäisen osa-analyysin, eläytyvän ja moniaistisen tietämisen, kysymyksistä ja vastauksistani niihin. Laavuestetiikkaa koskeva tiheä kuvaus syntyy paitsi näistä muistiinpanoista, myös niiden reflektoinnista eräretkeilyyn liittyviä kollektiivisia ja kulttuurisia mielikuvia vasten.⁶³

⁵⁸ Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 7–10.

⁵⁹ Uotinen 2010, 179.

⁶⁰ Ks. Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 7–8.

⁶¹ Geertz 1993, 5–17. Ks. myös Lappalainen 2007, 9.

⁶² Tarkemmin ks. luku 2.2 tässä tekstissä; myös Tuomainen 2020, 54–55.

⁶³ Tuomainen 2017.

3.2 Kulttuuriympäristö tiheänä käsitteenä

Suomessa kulttuuriympäristön käsite otettiin hallinnolliseen käyttöön alueellisen ja paikallisen kulttuuriympäristöohjelmatyön aloittamisen yhteydessä 1990-luvulla. Ohjelmatyön käynnistäminen vastasi rakennussuojelussa jo pidempään kaivatun kokonaisvaltaisemman tarkastelun ja suunnitelmallisuuden tarpeeseen, ja se kytkeytyy laajemmin tarkasteltuna 1980-luvulla aloitettuun suomalaisen aluepolitiikan uudistamiseen ja Euroopan unioniin liittymiseen valmistautumiseen.⁶⁴ Käsitettä kohtaan esitetystä kritiikistä huolimatta se on vakiinnuttanut asemansa kulttuuriperintö- ja ympäristöhallinnossa, jossa sillä viitataan yleensä tietyn tyyppisiin ympäristöihin: kulttuurimaisemiin, rakennettuihin kulttuuriympäristöihin ja muinaismuistoihin.⁶⁵ Käsite on sittemmin avartunut merkityksiltään huomattavasti ja nykyisin hahmotettuna konseptina laajentaa kulttuuriperinnön määritelmää yhdistämällä kulttuuriperintöarvot ja ympäristön.⁶⁶ Tutkimuksessani en viittaakaan kulttuuriympäristöllä ensisijaisesti fyysisiin ympäristöihin tai niiden ominaisuuksiin, vaan kulttuuriympäristö tarjoaa tutkimukselleni käsitteellisen alustan, jonka avulla monimuotoisen, eri tieteenaloja sisältävän aineiston keskusteluttaminen keskenään on mahdollista.⁶⁷ Lisäksi kulttuuriympäristö toimii tutkimuksessani linssinä, jonka avulla tarkastelen ympäristöä kulttuurisena prosessina: me sekä luemme ympäristöstä nousevia piirteitä että liitämme uusia merkityksiä ympäristöömme.

Kulttuuriympäristö voidaan nähdä tiheänä käsitteenä (*thick concept*), joka kuljettaa mukanaan kuvailevaa ja empiiristä sisältöä sekä normatiivista ja ideologista painoa.⁶⁸ Suomessa kestävän kehityksen⁶⁹ konsepti on liitetty kulttuuriympäristöihin alusta lähtien kulttuuriympäristöohjelmatyön myötä.⁷⁰ Tämä on ollut omiaan lisäämään kulttuuriympäristö-käsitteen eettistä painoa, sillä kestävä kehitys itsessään on myös yleisluonteinen moraalinormi. Esitän artikkelissani (Tuomainen 2020), että kulttuuriympäristö ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksen kattavana konseptina limittyy käsitteellisesti Joost Dessein et al.:in hahmottaman kulttuurisen kestävyuden kokonaisvaltaisen mallin kanssa. Mallissa kulttuuri nähdään pohjana muiden kestävyuden osa-alueiden – taloudellisen, sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden – toiminnalle ja

⁶⁴ Ks. Kähkönen 2015. Kulttuuriympäristöohjelma on tarkastelualueen, yleensä kunnan tai maakunnan, asukkaiden, yhteisöjen, viranomaisten ja elinkeinoelämän yhteistyönä tekemä linjaus ympäristön tärkeimmistä ominaispiirteistä, niiden vaalimisesta ja hyödyntämisestä. Se ohjaa kohteiden hoitoa, antaa tietoa aluesuunnitteluun ja viranomaisten päätöksentekoon ja toimii vuorovaikutuksen välineenä. Ks. Lahdenvesi-Korhonen 2009.

⁶⁵ Ks. esim. Ympäristöministeriö 2011, 7–9.

⁶⁶ Kähkönen & Lähdesmäki 2019, 96, 99.

⁶⁷ Kulttuuriympäristöstä alustana katso myös Lonkila & Hanka 2020, 45.

⁶⁸ Tiheästä käsitteestä ks. Eklund 2011.

⁶⁹ Kestävä kehitys ideana ja terminä vakiintui yleiseen käyttöön Brundtlandin komission raportista *Our Common Future* 1987.

⁷⁰ Kähkönen & Lähdesmäki 2019, 104–105.

erottamattomana osana kestävän kehityksen olemusta. Malliin sisältyy vahva eettinen painotus uudenlaisen paikkatietoisuuden (*place-conscious, place-responsive*) ja ympäristöeettisen harkinnan kehittämiseksi: muiden kustannuksella tapahtuva toiminta ei voi olla kestävä, olivatpa nämä 'muut' inhimillisiä toimijoita tai ei-inhimillisiä entiteettejä. Esimerkin ei-inhimillisestä entiteetistä tarjoaa tiettyyn paikkaan ja sen ominaisuuksiin sopeutunut ekosysteemi eliöineen.⁷¹

Eräretkeilyn kontekstissa kulttuuriympäristö-käsitteen tiheys näkyy yhtä lailla sekä tietynlaisten ympäristöjen arvostamisessa että näistä ympäristöistä tuotetuissa (empiirisissä) kuvauksissa. Retkeilyn ympäristöt hahmotetaan yleensä luonnonympäristöjen kontekstissa, jolloin ympäristöeettinen harkinta ympäristöihin kohdistuvassa toiminnassa korostuu. Kulttuuriympäristön konseptiin itsessään sisältyy tietty paikkatietoisuuden (vrt. Dessein et al. edellä) ehtojen tarkastelu: kulttuuriympäristökohdeiden säilyttämistä luonnehtivat jatkuvat tapauskohtaiset neuvottelut – kaikkea kulttuuriympäristöä ei katsota vaalimisen arvoiseksi. Kohteiden ainutlaatuisuudesta seuraavaa tapauskohtaista harkintaa moraalisen merkityksellisyyden arvioinnissa korostavaa etiikan näkemystä kutsutaan partikularismiksi.⁷² Samankaltainen kulttuurisesti leimautunut valikoivuus pätee myös luonnonympäristöjen vaalimiseen, vaikka konteksti olisikin lähtökohtaisesti luonnontieteellinen.⁷³ Paikkatietoisuuden konsepti tulee lähelle Yrjö Hailan näkemystä retkeilystä, jossa tavoitteena on päästä perille ”aina omana, hetkellisesti määrittynään itsenään ja erityisellä tavalla ilmenevästä luonnosta”.⁷⁴ Tätä tehtävää pyrin tutkimuksessani noudattamaan.

⁷¹ Tarkemmin ks. Tuomainen 2020, 52–54; kulttuurisesta kestävydestä Dessein et al. (eds.) 2015, 28–33.

⁷² Tuomainen 2020, 54; Holland 2011; partikularismista ks. Oksanen 2012, 253–256.

⁷³ Esimerkiksi vanhojen metsien suojeluohjelman ensimmäisessä metsäkartoituksessa 1980- ja 1990-lukujen taitteessa suojelukohteiden valintaan vaikuttivat Pohjois-Karjalan ja Kainuun alueella suojelebiologisten lähtökohtien lisäksi metsätaloudelliset syyt. Ks. Vanhojen metsien suojelutyöryhmä 1992.

⁷⁴ Vrt. Hailan näkemys retkeilystä tutkailuna aiemmin tässä tekstissä.

4 RETKEILYREITTI-ARTIKKELIT JA NIIDEN MUODOSTAMA KOKONAISUUS

4.1 Erämaa kulttuurisena käsitteenä

Erämaasta käsitteenä on tullut suosittu symboli kuvattaessa ihmiselle välttämättömän luonnon vaalintaa. Se on myös keskeinen käsite eräretkeilyn ja -retkeilyreittien arvoa pohdittaessa. 'Erämaa' (*wilderness*) yhdistettiin luonnonsuojeluaatteeseen alun perin Yhdysvalloissa, jossa ensimmäisten eurooppalaisten uudisraivaajien silmissä loputtomalta näyttänyt villi luonto hupeni 1800-luvulle tultaessa nopeasti sivilisaation laajenemisen tieltä. Itärannikon älymystön piirissä oli esitetty näkemyksiä luonnontilaisien alueiden itseisarvosta jo 1700-luvulla, mutta vasta 1800-luvun puolivälissä suojelukysymys teki erämaasta filosofisen kysymyksen sijasta konkreettisen alueidenkäytökysymyksen.⁷⁵ Nykyisin ymmärrettynä käsitteenä erämaa kattaa yhä molemmat ulottuvuudet: filosofisen (arvot ja mielikuvat) ja alueellisen (konkreettiset ympäristöt ominaisuuksineen).⁷⁶

Jarkko Saarinen erittelee vallitsevat suomalaiset erämaadiskurssit kolmeen luokkaan. Traditionaalinen erämaakäsitys perustuu historialliseen ja kulttuuriseen hyödyntämistraditioon, erätalouteen, jossa 'erämaa' on merkinnyt kauempana asutuksesta sijainnutta nautinta-aluetta. Se on rakentunut ympäristöä perinteisesti hyödyntämällä, kulttuurin ja paikallistaloudellisen toiminnan sisäisenä resurssina. Suojeltu erämaa puolestaan perustuu länsimaiseen ja angloamerikkalaiseen erämaakäsitykseen, jossa erämaa nähdään yhteiskunnan sivilisaatioprosessissa syntyneenä kulttuurin ulkopuolisena alueena. Turistinen erämaa vastaavasti on modernisaation ja kulkuskulttuurin tuote, paikka, jossa ihmisen rooli on olla satunnaisesti vieraileva

⁷⁵ Ks. Nash 2001.

⁷⁶ Ks. Haila 2003.

kuluttaja.⁷⁷ Suojellun ja turistisen erämaan diskurssit juontavat samasta juuresta, luonnon toiseuttamisesta ihmiseen nähden, kun taas traditionaalisen erämaan diskurssi haastaa tätä näkemystä hahmottamalla luonnon osana paikallisyhteisöjen elämänpiiriä, siis kulttuurisena.⁷⁸

Millaisen erämaakäsityksen valossa Vaara-Kainuun retkeilyreittejä tulisi tarkastella? Reitit ovat syntyneet alkujaan turistisen erämaakäsityksen myötä, houkuttelemaan alueelle luontomatkailijoita. Tähän tarpeeseen ne eivät enää nykyään tunnu vastaavan: retkeilijöitä reiteillä on vähän, eikä luonto UKK-reitin ja Köngäskierroksen varsilla vastaa kokonaisuudessaan turistiseen diskurssiin kuuluvaa kuvaa luonnosta ”koskemattomana erämaana”.⁷⁹ Käyttämättömiä reittejä tai niiden rakenteita, kuten taukopaikat, eivät silti ole. Kenttätöiden aikana kohtasin reiteillä turisti-oletettuja ulkomaalaisia pitkospuilla marssimassa,⁸⁰ suomalaisia päiväretkeilijöitä pitämässä taukoa laavulla,⁸¹ revontulia metsästäneen valokuvaajan,⁸² lenkkeilijöitä.⁸³ Poluille oli jäänyt jälkiä niin askeleista kuin maastopyörän renkaistakin.⁸⁴ Väärälammen laavulle laskeva jyrkkä rinne oli syyskuun puolivälin paikkeilla järjestetyn Lost in Kainuu -seikkailukilpailun⁸⁵ jäljiltä kulunut lähes kynnöspelloksi äkillisen kävijäryntäyksen myötä.⁸⁶ Erityisesti kuitenkin kohtasin reiteillä syksyllä liikkeessani metsästäjiä. Heitä oli liikkeellä koirien kanssa ja ilman, jahdissa sekä maalla että vesillä, ja tauoilla tulistelemassa niin laavuilla kuin hiekkateiden risteyksiin tehdyillä sissinuotioillakin.⁸⁷

Virkistys- ja vapaa-ajan toimintojen lisäksi reitit näyttäytyivät myös työnteon ympäristöinä. Kesäkuussa UKK-reitillä ohittamiemme maakasojen keskellä oli parkissa kaivinkone,⁸⁸ ja myöhemmin samana aamuna ohitimme reitillä nuorta männikköä harventaneen metsätyökoneen.⁸⁹ Syksyllä kohtasin Komulankönkään putouksen alapuolella työporukan Kainuun Nuotasta korjaamassa huonokuntoisia pitkospuita.⁹⁰ Ihmistyön jäljet ovat reiteillä muutenkin nähtävissä melkein kaikkialla, vaikei suorita kohtaamisia tekijöiden kanssa muutoin ollutkaan. Lähes kaikkialla suojelalueiden ulkopuolella näkyvien metsätaloustoimien lisäksi reittien varsilla on sorakuoppia⁹¹

⁷⁷ Saarinen 1999, 90–91.

⁷⁸ Puhakka 2007, 227–248.

⁷⁹ Matkailun tarpeisiin tuotetusta luontokäsityksestä ks. esim. Puhakka 2007, 126–129.

⁸⁰ Reittikuvaukset, liite 13.

⁸¹ Reittikuvaukset, liite 9.

⁸² Reittikuvaukset, liite 5.

⁸³ Reittikuvaukset, liite 2.

⁸⁴ Reittikuvaukset, liitteet 8, 12 ja 16.

⁸⁵ Lost in Kainuu on vuodesta 2011 järjestetty, nykyisin maailman suurin seikkailu- ja kestävyysurheilukilpailu, jossa vaativimman sarjan reitin pituus on n. 250 km. Ks. Kähkönen & Takalo, Yle Uutiset 11.9.2020.

⁸⁶ Reittikuvaukset, liite 5.

⁸⁷ Reittikuvaukset, liitteet 5, 7, 13 ja 17.

⁸⁸ Reittikuvaukset, liite 3.

⁸⁹ Reittikuvaukset, liite 4.

⁹⁰ Reittikuvaukset, liite 9.

⁹¹ Reittikuvaukset, liite 8.

sekä agraarikulttuurin ympäristöjä eri aikakausilta, edelleen viljeltävistä pelloista historialliseen myllymiljööseen.⁹²

Tutkimani retkeilyreitit avaavat näkymän myös paikallisten ihmisten asuin ympäristöön. Kun lähestyimme Latvian kylää hiekkatietä pitkin syyskuussa, kuului reitille koiran haukuntaa ja moottorin pärinää. Tien vieressä oli polttopuukasoja, ja tiellä hevosenantapaakkuja.⁹³ Vastaavasti laskeutuessamme kesäkuun alussa varhaisaamun tunteina UKK-reitillä Kuirivaaran rinnettä alas, kuului rinteeseen kukon kieuntaa.⁹⁴ Ääni tuli mitä todennäköisimmin Kuirivaaran tilakokonaisuudelta, joka koostuu kahdesta vanhasta talonpoikaistalosta, Kuirivaarasta ja Arosta. Molemmat talot on inventoitu Puolangan kulttuuriympäristöohjelmassa paikallisesti merkittävinä kohteina. Kuirivaara oli ollut autiona pitkään jo kulttuuriympäristöohjelman tekovaiheessa 2000-luvun alkuvuosina, ja sen rakennukset mainitaan ohjelmassa huonokuntoisina. Aron talossa sen sijaan asuttiin, ja asukkailla oli lammaslauma huolehtimassa lähiympäristön hoidosta.⁹⁵ UKK-reitin polku kulkee lähimmillään alle sadan metrin päästä pihapiiristä. Äänihavainnon perusteella perinteinen elämäntapa Kuirivaaran rinteessä on jatkunut näihin päiviin saakka.

Vaara-Kainuu ympäristönä käsittää elementtejä kaikista Saarisen kolmesta erämaadiskurssista. Retkeilyreittien muodostama kokemuksellinen ympäristökokonaisuuskaan ei ole mielekkäästi mahdutettavissa vain yhden diskurssin piiriin. Turistinen erämaadiskurssi on vaikuttanut reittien perustamiseen, ja suojellun erämaan diskurssin vaikutukset ovat reiteillä nähtävissä suojelualueiden ja metsätalousalueiden vaihteluna. Kokonaisuutena retkeilyreittien ympäristön 'erämaa' on kuitenkin kaikkea muuta kuin ihmisen koskematon tai ihmiselämän ulkopuolinen: se on paitsi virkistys- ja luontoharrastusympäristö, myös työ- ja asuin ympäristö. Näin ollen mielekkäimmän tulokulman tarkasteluun tarjoaa traditionaalisen erämaan diskurssi, jossa ympäristö hahmotetaan kulttuurin sisältä, ei sen ulkopuolelta käsin.

4.2 Retkeilyreitit artefakteina

Artefakteiksi käsitetään yleensä ihmisten toiminnan tuloksena syntyneet materiaaliset objektit. Syvemmin tarkasteltuina artefaktit ovat kuitenkin paitsi ihmisten (yksilöinä) tuottamia objekteja, ennen kaikkea ihmisten (yhteisöinä) ja luonnon vuorovaikutuksen sekä ihmisten keskinäisen kanssakäymisen tuotteita. Vuorovaikutteisuuden tuotteinä artefaktit ovat kauttaaltaan kulttuurisia. Artefaktit ovat ihmisruumiiden ajallisia

⁹² Reittikuvaukset, liitteet 9, 12 ja 15.

⁹³ Reittikuvaukset, liite 15.

⁹⁴ Reittikuvaukset, liite 1.

⁹⁵ Tervonen & Karvonen 2005, 75–77.

ja tilallisia laajennuksia, mutta sellaisina ne myös määrittävät inhimillisen toiminnan ehtoja.⁹⁶ Millaisia artefakteja retkeilyreitit ovat, ja mihin niiden arvo perustuu?

Museoviraston Historialliset tiet -ohjeen (2017) mukaan historiallisilla teillä on suuri merkitys osana kulttuuriympäristöä, ja ne helpottavat historiallisen ajan kulttuuriperinnön ymmärtämistä erityisesti maaseudulla. Teiden arvo liittyy niiden rakenteisiin, asemaan maisemassa sekä välilliseen vaikutukseen esimerkiksi talouteen ja kulttuuriin. Tiestö on kehittynyt ihmisen toiminnan ja luonnon vuorovaikutuksessa: ”luonto on vaikuttanut siihen, missä ja miten tiet ovat kulkeneet ja millaisia niiden rakenteet ovat voineet olla.” Ohjeen käsitteistön mukaan tie on ”maastoon kulku-reitille säännöllistä ja jokapäiväistä liikennettä varten rakennettu ja raivattu kulku-väylä”. Vastaavasti taas polku on ”ihmisten ja eläinten polkema kapea tilapäisesti tai säännöllisesti käytetty kulku-ura ilman varsinaisia tierakenteita. Tie on alun perin saattanut olla polku.”⁹⁷

Hahmotettaessa teiden merkitystä osana Kainuun historiaa ja tämän päivän kulttuuriympäristöä, on hyvä muistaa, että Lapissa ja Kainuussa tiet olivat 1900-luvulle asti pääosin jalan kuljettavia polku-uria ja pitkospuita. Kainuussa monet syrjässä sijaitsevat kylät, salomaiden yksittäistaloista puhumattakaan, olivat ilman kunnollista tieyhteyttä vielä 1950-luvun alkupuolella. Hyrynsalmen ja Puolangan välinen maantie oli valmistuessaan vuonna 1855 ensimmäinen maantieyhteys Hyrynsalmen kunnassa. Kunnan länsiosissa, Köngäskierroksen maisemissa, kylätie Lietekylään saatiin 1911, ja Lauttakylään vuonna 1925.⁹⁸ Paljakan alueelle toteutettiin seudun oloihin nähden huomattava asutussuunnitelma 1930-luvulla: 26 uudistilaa rekisteröitiin vuonna 1937. Sotien jälkeen tiloja tuli lisää, ja samassa yhteydessä virisi tiehanke; tie Paljakan kylälle rakennettiin lopulta 1950-luvun puolivälissä.⁹⁹ Tien rakentamisen myöhäisyydestä kertoo sekin, että Paljakan koulukin valmistui jo vuonna 1950.¹⁰⁰

Metsähallituksen vuonna 2006 toteuttamassa Paljakan alueen arkeologisessa inventoinnissa löytyi 20 esihistoriallisen ja historiallisen ajan kohdetta, joista suurin osa sijaitsee nykyisen Paljakan luonnonpuiston alueella. Kohteista iso osa on jäänteitä kaskikulttuurista, mutta myös karjanhoitokohteista on säilynyt merkkejä: inventoinnissa löytyi niitty-ladon ja heinäsuovan jäänteet paikoista, jotka isojakokarttojen mukaan ovat olleet suoniittyjä. Jotkin löydetyistä kohteista sijoittuvat vanhojen polkujen läheisyyteen.¹⁰¹ Nykyisen Paljakan luonnonpuiston alueen halki on myös perimätiedon

⁹⁶ Ks. Lehtonen 2014, 137–145.

⁹⁷ Museovirasto 2017, 3 ja 12.

⁹⁸ Huurre, Keränen & Turpeinen 1988, 358–360, 421–425.

⁹⁹ Huurre, Keränen & Turpeinen 1988, 406 ja 426.

¹⁰⁰ Mustonen & Pouke 1998, 44. Entinen koulutalo toimii nykyisin Mustarinda-seuran residenssilona.

¹⁰¹ Metsähallitus 2006.

mukaan kulkenut aikoinaan polku Latvan ja Paljakan kylien välillä. Vertaamalla nykyisten retkeilyreittien linjauksia esimerkiksi vuoden 1972 maastokarttoihin¹⁰², voidaan huomata reittien osittain hyödyntävän jo ennestään olemassa olleita polkulinjauksia. On oletettavaa, että jotkin näistä poluista – erityisesti kylien tai vanhojen kaskialueiden lähetyvillä – ovat osa alueen historiallista kulkuväylien verkostoa, mutta varmuutta asiasta ei ole.

Filosofi Jukka Mikkosta mukaillen retkeilyreitit voi nähdä materiaalsen objektin sijasta oliona. Oliota ei voi irrottaa ympäristöstään muuttamatta olion luonnetta ratkaisevasti.¹⁰³ Olio kutsuu aktiiviseen ja taidolliseen yhteyteen, ja olion kanssa toimiminen luo yhteyksiä luontoon ja kulttuuriin: olio edellyttää sosiaalisuutta ja korostunutta ympäristön seuraamista.¹⁰⁴ Laavuestetiikkaa käsittelevässä artikkelissani laavu-artefakti näyttöytyy oliona: se liittöä minut historiallisesti ja sosiaalisesti osaksi aiemmin laavulla yöpyneiden jatkumoa ja avautuu paikaksi historialliselle mielikuvitukselle. Kirjoitankin laavuestetiikasta herkistymisenä kommunikaatioon paikan ja tilanteen kanssa.¹⁰⁵ Oliomaisuus ominaisuutena pätee retkeilyreittiin myös kokonaisuutena. Tilallisesti valmis reitti tarjoaa helposti seurattavan ja käveltävän väylän retkeilyn maaston halki, mutta tällaisena se myös määrittöä ihmisten maastossa kulkemista. Reitti voi tilanteesta riippuen näyttöytyä joko sosiaalsen ja eettisen osallistumisen paikkana¹⁰⁶ tai vallankäytön välineenä¹⁰⁷. Ajallisena ihmisruumiin laajennoksena reitti kytkee kulkijansa osaksi historiaa. Kulkijan ei tarvitse aloittaa polun tampaamista varvikkoon alusta, koska polku on jo muodostunut sitä aikaisemmin kulkeneiden askeleista. Seuratessaan polkua kulkija seuraa muita, mutta osallistuu samalla myös itse polun muodostamiseen:¹⁰⁸ ”Kylän jälkeen mäen alla sijaitsevilla pitkoksilla näkyi merkkejä kulkemisesta: horsmikkoon oli painunut askeleita.”¹⁰⁹

Retkeilyreittien arvoa materiaalsina entiteetteinä voidaan lähestyä reittien historiallisen autenttisuuden sijasta hahmottamalla reitti-artefaktit ihmisruumiin laajennuksina. UKK-reitin ja Köngäskierroksen kohdalla ei voida puhua historiallisista reiteistä, ainakaan samassa merkityksessä kuin vaikkapa Suomussalmella säilyneestä Vuokin reitistä¹¹⁰ historiallisena artefaktina. Silti niiden kyky laajentaa ihmisruumiin ajallista ulottuvuutta ylttä varsinaista syntyhistoriaansa kauemmas. Vaara-kainuulaiseen maisemaan sijoittuvat reitit mahdollistavat kulkijalle kokemuksen siitä, miten

¹⁰² <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/Karttalehdet> Ladattu 8.11.2019.

¹⁰³ Retkeilyreitti-artefaktin ja sen ympäristön välisestä suhteesta vrt. Hankonen 2016, 166.

¹⁰⁴ Mikkonen 2017, 45–48.

¹⁰⁵ Tuomainen 2017, 175–179, 181–183.

¹⁰⁶ Keskitalo 2006, 55.

¹⁰⁷ Hankonen 2011, 223–224; ks. myös Kivi 2010, 115.

¹⁰⁸ Ks. Snellman & Kajander 2014, 254.

¹⁰⁹ Reittikuvaukset, liite 12.

¹¹⁰ Kainuun historiallisista kulkuväylistä Suomussalmella säilynyt, edelleen maastossa erotettava osa jo 1600-luvulta periytyvästä Vienan reitistä, Vuokin reitti, on kiinteänä muinaisjäännöksenä muinaismuistolain suojaama. Muinaisjäänösrekisteri. Vuokin reitti toimii nykyisin retkeilyreitinä.

seudulla on liikuttu vielä pitkälle 1900-luvulle: omin jaloin, metsien läpi ja suomaiden halki kapeita polkuja ja pitkoksia pitkin. Nykyinen reittilinjaus tai polku ei välttämättä ole juuri se sama, jota pitkin ihmiset liikkuvat paikasta toiseen, mutta sillä ei ole merkitystä. Se on kuitenkin riittävän samankaltainen, jotta voimme ymmärtää kyseisen ympäristön kulttuurista muotoutumista 1950-luvulle saakka.

4.3 Retkeilyn virallistettu kulttuuriperintö

Kulttuuriperintö voidaan käsittää, Euroopan neuvoston Kulttuuriperinnön yhteiskunnallista merkitystä koskevaa puitesopimusta (2005) mukaillen, joukoksi menneisyydestä periytyneitä resursseja, jotka ihmiset tunnistavat jatkuvasti kehittyvien arvojen, uskomustensa, tietojensa ja perinteidensä heijastumaksi ja ilmaisuksi niiden omistuksesta riippumatta.¹¹¹ Kulttuuriperintöä kaikessa laajuudessaan määrittää tietty kollektiivisuus: vaikka jokaisella ihmisellä voi olla (ja usein onkin) myös henkilökohtaista kulttuurista pääomaa ja perintöä, varsinaiseksi kulttuuriperinnöksi hahmotetaan tietyt määritellyt ja rajatut kohteet, jotka on hyväksytty kollektiivisesti – usein viranomaisten ja/tai asiantuntijoiden toimesta.¹¹²

Vaikka Unesco on määritellyt aineellisen ja aineettoman kulttuuriperinnön ja niihin kuuluvat kohteet erikseen,¹¹³ on aineellista ja aineetonta usein käytännössä vaikeaa erottaa toisistaan. Nykyisin alan tutkimuksen piirissä katsotaan yleisesti, ettei maailmassa ole olemassa itsestään mitään kulttuuri- tai luonnonperintöä, vaan kyse on nimenomaan ihmisten luomista merkitysjärjestelmistä. Periaatteessa kaikki kulttuuriperintö on pohjimmiltaan aineetonta, koska vasta kohteeseen liitetyt arvot tekevät kohteesta kulttuuriperintöä.¹¹⁴ Näkemys on painottunut erityisesti kriittisen heritologian (*critical heritage studies*) piirissä. Laurajane Smith ja Rodney Harrison käsittelevät teoksissaan ”virallisen kulttuuriperinnön” problematiikkaa. Smith kuvaa ilmiötä käsitteellä AHD, *authorized heritage discourse*. Harrison käyttää käsitettä *official heritage*. Kokonaisuudessaan käsitteiden voi katsoa muodostavan ytimen ilmiölle, josta käytän suomenkielistä termiä virallistettu kulttuuriperintö. Kyseessä on 1800-luvulta juontava länsimainen, materia- ja monumenttikeskeinen, asiantuntija- ja instituutiojohtoinen kulttuuriperintökeskustelua määrittävä diskurssi. Vastapoolina virallistetulle kulttuuriperinnölle voidaan nähdä Harrisonia mukaillen *unofficial heritage*,

¹¹¹ Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society.

<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680083746>

¹¹² Ks. Tuomi-Nikula, Haanpää & Kivilaakso 2013, 14–22; Vilkuna 2007, 14–24; myös Smith 2006.

¹¹³ Unescon sopimus aineettoman kulttuuriperinnön turvaamisesta <https://ich.unesco.org/en/convention>

¹¹⁴ Ks. esim Smith 2006, 1–3 ja 11–43.

epävirallinen kulttuuriperintö. Käsitteellä viitataan laajaan kirjoon kulttuuriperinnön kontekstissa tunnistettavia käytänteitä ja toimintaa, joilta puuttuu institutionaalisen tason tunnustus.¹¹⁵

Virallisen ja epävirallisen kulttuuriperinnön käsitteisiin tukeutuen kirjoitan artikkelissani *Kainuulaiset retkeilyreitit näköalana metsien käytön kulttuuriseen kestävyYTEEN* retkeilyn virallistetusta kulttuuriperinnöstä. Esitän, että Suomessa retkeilyyn liittyvän virallistetun kulttuuriperinnön ytimen muodostavat Metsähallituksen Luontopalveluiden hoidossa olevat alueet: kansallispuistot, erämaa-alueet, valtion retkeilyalueet ja muut Metsähallituksen hallinnoimat retkeilykohteet. Vastaavasti taas retkeily virallisesti määritettyjen ”hyvän retkeilyn alueiden” ulkopuolella – mitä ihmiset toki laajojen jokamiehenoikeuksien maassa myös harrastavat – näyttäytyy käsitteellisenä haasteena virallistetun kulttuuriperinnön näkökulmasta.¹¹⁶ Tutkimani retkeilyreitit sijoittuvat tässä jaottelussa retkeilyyn liittyvän virallistetun ja epävirallisen kulttuuriperinnön väliin. Reitit itsessään ovat virallisten tahojen ylläpitämiä, ja ne kulkevat monien arvokkaina retkeilykohteina pidettyjen alueiden läpi. Toisaalta taas reittien halkomat nuoret talousmetsät tai avohakkuut sopivat huonosti yleiseen käsitykseen hyvistä retkeily-ympäristöistä.

Helena Lonkila ja Heikki Hanka esittävät kulttuuriympäristöarvojen neuvotteluluonteisuutta käsittelevässä artikkelissaan, että traditionaalisina pidetyt, kulttuuriperintöä ja luonnonympäristöjä koskevat positiivisesti määrittäneet arvostelmat – vanha ikä tai historiallisuus, autenttisuus, koskemattomuus ja puhtaus – eivät enää riitä perusteeksi tutkimuskohteiden valinnalle kulttuuriympäristön kentällä, vaan ihmisen toiminnan tuloksena syntyneet epämiellyttävät ympäristöt ovat tutkimuksellisesti yhtä tärkeitä.¹¹⁷ Miksi epämiellyttävän, ei arvokkaaksi mielletyn ympäristön tutkiminen on tärkeää? Käsittelen temaa tarkemmin seuraavissa luvuissa.

4.4 Reittien kokemuksellisuus: retkeilyn esteettinen anarkia

Tutkimieni retkeilyreittien alueella toteutettiin vuosina 2011–2014 Metsäntutkimuslaitoksen koordinoima VAAKA-hanke, *Sosioekologisia työkaluja Vaara-Kainuun matkailualueiden suunnitteluun*, jossa yhdistettiin matkailualueiden ympäristöihin liittyvä ekologinen tieto asukkaiden ja matkailijoiden toiveiden ja näkemysten kanssa. Tutkimus osoitti, että ihmisten miellyttäväksi kokemien paikkojen ja paikkojen ekologisen arvon välillä oli merkitsevä positiivinen korrelaatio. Luonnonarvoiltaan merkittävät

¹¹⁵ Harrison 2013; Smith 2006.

¹¹⁶ Tarkemmin ks. Tuomainen 2020, 59–60.

¹¹⁷ Lonkila & Hanka 2020, 45.

kohteet koettiin siis miellyttävinä ja ne olivat myös suosittuja käyntikohteita. Miellyttävyyden perusteina pidettiin erityisesti kaunista maisemaa sekä ympäristön rauhallisuutta ja hiljaisuutta. Kohteiden epämiellyttävyyden syiksi vastaavasti koettiin pillattu luonnontila tai epämiellyttävä maisema, ja näiden syyksi nähtiin useimmiten metsänhakuut.¹¹⁸ VAAKA-hankkeen tulokset vastaavat myös omaa arviotani retkeilyreittien keskeisistä vetovoimatekijöistä,¹¹⁹ jollaisiksi nousivat Hepokönkään alue, Komulanköngäs ja Kokkoharjun alue, Vorlokin Natura-alue ja Vortikan rotkorepeämä, Mustakummun vaarametsäalue sekä Pirunkirkon aarnialue.¹²⁰ Yhtäläisyyttä löytyy myös Upokkaan ja Pyssylammen ympäristön, Vääränsärkkien, Ypykänlammen ja Iso-Ypykän sekä luonnontilaisen Joutensuon positiivisesta arvottamisesta.¹²¹

Retkeilyalueiden - ja ylipäänsä maankäytön - suunnittelulla voidaan merkittävästi vaikuttaa sekä ekologisten arvojen säilymiseen että ihmisten ympäristökokemusten muotoutumiseen. Ihmisten ympäristökokemukset, retkeilykokemukset mukaan lukien, eivät kuitenkaan muodostu tyhjiössä, vaan taustalla vaikuttavat paitsi ihmisen omat henkilökohtaiset kokemukset ja mieltymykset, myös kulttuurinen odotushorisontti: käsitykset siitä, millaisissa ympäristöissä on hyvä retkeillä.¹²² Ympäristökokemuksen kulttuuriseen määrittymiseen vaikuttavat voimakkaasti erilaiset kuvastot,¹²³ joista retkeilyn odotushorisonttia muodostavat erityisesti luonto- ja maisemakuvat, matkailumainokset ja eräretkeilyn visuaaliset esitykset.¹²⁴ Mediatutkija Janne Seppänen purkaa kuvastojen ja näiden representoimien kohteiden katsomiseen liittyviä konventioita visuaalisen järjestyksen käsitteen avulla. Visuaalisia järjestyksiä on sekä fyysisessä ympäristössä, esinemaailmassa että kuvallisen esittämisen muodoissa ja sisällöissä. Ne ovat toiminnallisia ja materiaalisia järjestyksiä, jotka sisältävät vakiintuneita ja jaettuja kulttuurisia merkityksiä ja nivoutuvat erilaisten instituutioiden toimintaan. Visuaaliset järjestykset ovat sosiaalisia järjestyksiä, ja sellaisina niihin liittyvät aina kysymykset vallasta: millaisia visuaalisia järjestyksiä tuotetaan, ja millaisiin visuaalisiin järjestyksiin ihmiset suostuvat mukautumaan.¹²⁵

Ympäristön esteettisen arvottamisen filosofisia perusteita tutkinut Yrjö Sepänmaa esittää, että ympäristöä on perusteltua arvottaa kahdella tavalla. Luonnontilainen ympäristö ei ole ihmisen aikaansaannosta, joten se on myös ihmisen esteettisen arvostelun ulkopuolella. 'Luontoa' tulisikin siksi arvostaa esteettisesti sellaisenaan, ja tämä edellyttää Sepänmaan mukaan ymmärrystä luonnosta ja sen prosesseista, ekologiasta.

¹¹⁸ Tolvanen et al. 2014.

¹¹⁹ Retkeilyreittien vetovoimatekijöistä tarkemmin ks. luku 2.2 tässä tekstissä, vrt. Karjalainen & Verhe 1995, 55–57, 61.

¹²⁰ Reittikuvaukset, liitteet 3, 9, 10, 14 ja 16; Tolvanen et al. 2014, 43.

¹²¹ Reittikuvaukset, liitteet 2, 5, 7 ja 13; Tolvanen et al. 2014, 43.

¹²² Ks. Tuomainen 2017, 174; Tuomainen 2020, 59–61.

¹²³ Vallius 2016.

¹²⁴ Tuomainen 2017, 174; Kivi 2004, 104; Puhakka 2007, 127–129; kuvastoja määrittävistä diskursseista ks. Suonpää 2001.

¹²⁵ Seppänen 2010, 34–36 ja 41–46.

Vastaavasti taas ihmisen muokkaamat ympäristöt kuuluvat ihmistoiminnan tuloksina esteettisen arvostelun piiriin, jolloin relevantti kysymys on, miten hyvin jokin on muokatussa ympäristössä tehty. Luonnontilaisista ympäristöistä tuotetuilla arvottavilla kuvauksilla on toki pitkä historia, ja nämä kuvaukset voidaan nähdä esteettisen kriitikin perusteiden laajentamisena.¹²⁶ Tällaiset 'ekokritiikiksi' tai 'ympäristökritiikiksi' kutsuttavat kuvaukset elävät luontokuvakirjoissa, eräkirjallisuudessa ja retkeilyleh- tien sivuilla ja vaikuttavat käsityksiimme hyvistä retkeily-ympäristöistä.¹²⁷

Myös tutkimukseni keskeisin aineisto, reittikuvausliitteet, muodostaa itsessään omanlaisensa ympäristökritiikin. Sen arvotuslogiikka – kuten yleisesti Suomessa va- kiintunut retkeily-ympäristöjen arvotus, retkeilyn visuaalinen järjestys¹²⁸ – näyttäytyy kuitenkin Sepänmaan (1986) esittämän mallin mukaisena: koskemattomat tai sen kal- taiset luonnontilat näyttävät retkeilyn kannalta lähes automaattisesti positiivi- sessa valossa, vetovoimatekijöinä.¹²⁹ Sen sijaan ihmistoiminnan esteettisiä seurauksia reiteillä olen tarkastellut sekä positiivisessa että kriittisessä valossa: miten hyvin asiat on retkeily-ympäristön kontekstissa tehty? Positiivisia esimerkkejä tarjoavat muun muassa hyvin ympäristöönsä sijoitetut taukopaikat,¹³⁰ pitkät yhtenäiset pitkospuu- taipaleet¹³¹ tai reitin linjaaminen kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden ympäristöjen kautta.¹³² Negatiivisina tekijöinä, maisemavaurioina, näyttäytyvät puolestaan metsä- talouden jäljet¹³³ tai pienemmässä mittakaavassa esimerkiksi huonosti sijoitetut reitti- merkinnät: " - - maalia on roiskaistu pystykelon kylkeen."¹³⁴

Retkeilyreittien ympäristöesteettinen tarkastelu korreloi pääpiirteissään metsien kulttuurisuutta hahmottavan paikkaperustaisen tarkastelun kanssa, jossa keskiöön nousevat paikka ihmisen ja ympäristön välisenä kytköksenä sekä tämän kytköksen muotoutumiseen vaikuttavat aikajänteet niin ympäristössä kuin ihmisessä itsessään- kin. Paikkojen erityisyyteen sitoutuneessa viitekehityksessä luonnontilaisina kehitty- neet alueet näyttävät paikkoina, ja ympäristöön voimakkaasti kajoavat toimenpi- teet, erityisesti metsänhakuut, tuottavat paikattomuutta.¹³⁵ Miten tulisi suhtautua

¹²⁶ Sepänmaa 1986, 105–107.

¹²⁷ 'Ekokritiikki' (*eco-criticism*) syntyi angloamerikkalaisen kirjallisuustutkimuksen piirissä 1990-lu- vulla arvioimaan kirjallisuus- ja kulttuurikritiikin avulla inhimillisen kulttuurin suhdetta muuhun luontoon. Suomeen ekokritiikki ei ole angloamerikkalaisessa kapeassa merkityksessä oikeastaan ko- tiutunut, vaan käytössä ovat avarimmat termit kuten 'ekologinen kritiikki' tai yleensä 'luontokirjalli- suus'. Haila 2004, 196–200.

¹²⁸ Vrt. Karjalainen & Verhe 1995 ja Sievänen 2001.

¹²⁹ Reittikuvaukset, liitteet 1–10, 13–14 ja 16.

¹³⁰ Reittikuvaukset, liitteet 5, 7, 9, 13 ja 14.

¹³¹ Reittikuvaukset, liitteet 10 ja 13.

¹³² Reittikuvaukset, liitteet 9 ja 15.

¹³³ Reittikuvaukset, liitteet 2–4, 8, 10–12, 15–17.

¹³⁴ Reittikuvaukset, liite 1.

¹³⁵ Ks. tarkemmin Tuomainen 2020, 57–58; myös Hankonen 2016.

retkeilyreittien niihin ominaisuuksiin, jotka näyttävät ristiriitaisina sekä ympäristöesteettisessä että paikkaperustaisessa tarkastelussa?

Köngäskierroksen reittilinjaus kulkee Paljakan hiihtokeskuksen laskettelurinteiden läpi. Maisemallisessa tarkastelussa kauempaa nähdyt, paljaat laskettelurinteet mielletään yleensä maisemavaurioiksi,¹³⁶ mutta kun retkeilijä seisookin itse ylhäällä rinteessä hiihtohissien vieressä keskellä avointa baanaa, rinteet ”ennemminkin mahdollistavat omanlaisensa esteettisen maisemakokemuksen”.¹³⁷ Metsätaloustoimien jäljet koetaan yleensä häiritsevinä sekä maiseman että retkeily-ympäristön konteksteissa. Tämä pätee erityisesti avohakkuiden seurauksena syntyviin hakkuuaukeisiin. Jos hakkuuaukean luoman esteettisen kokemuksen tarkastelusta unohdetaan kuitenkin ympäristöettisen ulottuvuuden kysymykset metsäekologiasta ja retkeilyreitiltä avautuvaa näkymää tarkastellaankin vain maiseman tilasuhteina, eivät metsänhakkuut välttämättä näyttäyty retkeilijälle pelkästään ongelmallisena tekijänä: UKK-reitillä ja Köngäskierroksella hakkuuaukot rinnemaastossa avaavat monin paikoin kaukonäkymiä vaaramaisemaan.¹³⁸ Välillä voi käydä niinkin, että hakkuuaukko yllättää retkeilijän positiivisesti: ”Halkanmaantien pohjoispuolen taimikoista hakkuuaukiolle siirtyminen tuntuikin yllättäen todella hyvältä! Erilaisia ruohoja, varpuja ja satunnaisia nuoria puita kasvava aukko tuntui villiltä, jopa anarkistiselta taimikon monotonisen säännönmukaisuuden jälkeen.”¹³⁹

Mikä tekee retkeilykokemuksesta anarkistisen? ’Anarkistinen’ on nimittäin juuri se adjektiivi, joka nousi määrittämään ensimmäisiä retkeilykokemuksiani UKK-reitillä ja Köngäskierroksella vuonna 2013. Koin itseni lähestulkoon kapinalliseksi, kun taivalsin rinkka selässä pitkin metsäautoteiden halkomia nuoria talousmänniköitä. Kun palasin tekemään kenttätöitä reiteille 2016, ei kyseinen tunnekokemus ollut näemmä muuttunut. Mitä niin erityistä reiteillä on, että koen harjoittavani niillä retkeilyllistä anarkiaa? Olen sentään kulkenut kuntien ja valtion ylläpitämää, virallista retkeilyreittiä pitkin!

Kokonaisuutena tutkimani reitit tarjoavat kokemuksen, jossa retkeilyn visuaalinen järjestys murtuu. Kirjoitan laavuestetiikkaa käsittelevässä artikkelissani (2017) modernin ajan ympäristöhuolesta oman laavukokemukseni *punctumina*, kipeänä ja mielen lävistävänä haavana.¹⁴⁰ Reiteillä tämän tästä näkyvät ihmistoimien tuottamat rajut muutokset ympäristössä asettuvat kontrastiin luonnonsuojelualueiden ympäristöihin nähden. Se, mikä pelkästään ”hyvän retkeilyn” alueilla – erämaa-alueilla, kansallispuistoissa, retkeilyalueilla – näyttäytyy itsestään selvänä, osoittautuukin UKK-

¹³⁶ Ks. Ympäristöministeriö 1992, 193.

¹³⁷ Reittikuvaukset, liite 15.

¹³⁸ Reittikuvaukset, liitteet 1, 3, 6, 8, 15 ja 16.

¹³⁹ Reittikuvaukset, liite 17.

¹⁴⁰ Tarkemmin ks. Tuomainen 2017, 183; studium-punctum-käsiteparista Barthes 1990, 25–27; punctumin tulkinnasta Knuutila 2007, 33–34. Punctum ja kulttuuriperinnön tulkinta ks. Lonkila 2016.

reitillä ja Köngäskierroksella vain pieneksi osaksi ympäröivää todellisuutta. Ruumiillisesti – tässä tapauksessa retkeillen – koettuna tapahtumana visuaalisen järjestyksen murtuma tuottaa erityistä kehollista tietoa, jota on usein vaikeaa palauttaa kielelliseen kuvailuun. Kehollinen tieto voi myös olla kaikkein voimakkainta tietoa, sillä ruumiidemme kautta asetumme itse osaksi visuaalisia järjestyksiä – ja voimme joko mukautua niihin tai murtaa niitä.¹⁴¹

4.5 Luonnonperintö ylisukupolvisena vastuukysymyksenä

Olen tekstissäni kirjoittanut kulttuuriperinnöstä laajassa, myös luonnonperinnön kattavassa merkityksessä – ilman ihmisen kulttuurisen haltuunoton, rajaamisen, arvottamisen ja määrittelyn toimia ei ole olemassa luonnonperintöä, vaan 'luontoa'.¹⁴² Retkeilyreittien kulttuuriset arvot ovat kuitenkin erityisesti riippuvaisia juuri luonnonympäristöihin kohdistuvista arvostuksista, joten luonnonperinnön käsitteellinen tarkastelu itsessään on paikallaan.

Luonnonperintöön inhimillisen maailman käsitteenä voidaan katsoa implisiittisesti sisältyvän ajatus ylisukupolvisuudesta: olemme perineet maailman tietynlaisena fysikaalis-biologisenä todellisuutena aiempien ihmisukupolvien vaikutettua siihen, ja vastaavasti tulevaisuuden sukupolvet tulevat todistamaan nyt elävien ihmisten vaikutuksia oman aikansa materiaalisessa todellisuudessa.¹⁴³ Ylisukupolvisuuteen puolestaan sisältyy ympäristöeettisiä velvoitteita, jotka voidaan karkeasti jakaa ympäristöoikeudenmukaisuuteen ja ekologiseen oikeudenmukaisuuteen. Ympäristöoikeudenmukaisuus (*environmental justice*) liittyy antroposentriseen (ihmiskeskeiseen) filosofian perinteeseen, ja sen keskeinen ajatus on, että meillä on ympäristöön liittyviä moraalisia velvollisuuksia suhteessa toisiin ihmisiin. Meidän tulee a) edistää ympäristöön liittyvien hyötyjen, kuten puhtaan veden ja ilman tai luonnonkauneudesta nauttimisen, tasapuolista jakautumista ihmisten kesken, ja b) emme saa vaarantaa toisten ihmisten ympäristöoikeuksien toteutumista esimerkiksi saastuttamalla. Ekologinen oikeudenmukaisuus (*ecological justice*) puolestaan edustaa antroposentrismin kritiikiksi kehittyntä biosentristä filosofiaa. Ekologisen oikeudenmukaisuuden keskeinen ajatus on, että ihmisellä on moraalisia velvollisuuksia myös muita elämänmuotoja kohtaan. Paitsi, että emme saa toimillamme tuhota muiden elämänmuotojen

¹⁴¹ Visuaalisten järjestysten murtamisesta ks. Seppänen 2010, 219–223.

¹⁴² Ks. esim. Smith 2006, 11–43; myös Seppänen 2010, 34–35. Luonnonperinnön määritelmistä ks. esim. Yleis-sopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta, 2 artikla. Suomen Unesco-toimikunta 1990, 4; Suositus kulttuuri- ja luonnonperinnön kansalliseksi suojelemiseksi. Suomen Unesco-toimikunta 1982, 1; Unescon internet-termipankki <http://uis.unesco.org/en/glossary>.

¹⁴³ Ylisukupolvisuudesta ks. Thiele 2016, 14–38.

elinmahdollisuuksia, on meillä velvollisuus myös aktiivisesti suojella lajien ja ekosysteemien selviämisen edellytyksiä.¹⁴⁴

Antroposentrismien ja biosentrismien erottelua on myös kritisoitu. Ympäristöetiikan saralla on esitetty, että antroposentriset lähtökohdat itse asiassa toisivat parhaan tuloksen ympäristönsuojelun kannalta – nykyisen luonnontieteellisen ymmärryksen mukaanhan ekosysteemien elinvoimaisuus on ihmislajin hyvinvoinnin perusta.¹⁴⁵ Kirjallisuustieteilijä, mediakulttuurin professori Mikko Lehtosen mukaan ihmisten suhdetta luontoon ei voikaan irrottaa suhteesta toisiin ihmisiin. Olemme sekä lajina että yksilöinä riippuvaisia toisista ihmisistä, ja ihmisyhteisöjen toiminta on aina tavalla tai toisella riippuvaista luonnosta. Biologisina olentoina ihmiset ovat riippuvaisia materiaalisen maailman asettamista rajoista.¹⁴⁶ Paradoksaalista onkin, että ihmiset näkevät itsensä sitä riippumattomammiksi luonnosta, mitä voimaperäisemmäksi ihmisen luonnonkäyttö on muuttunut.¹⁴⁷

Euroopan unionin johtajat hyväksyivät vuonna 2010 strategian, jonka päätavoitteena oli pysäyttää luonnon monimuotoisuuden häviäminen EU:n alueella vuoteen 2020 mennessä.¹⁴⁸ Suomen lajiston uhanalaisuusarviointi 2019, niin kutsuttu Punainen kirja, kertoo kuitenkin karua kieltä tavoitteen epäonnistumisesta: uhanalaisiksi luokiteltavien lajien osuus on kasvanut Suomessa vuonna 2010 tehtyyn arviointiin verrattuna. Uhanalaisista lajeista suurin osa elää metsissä.¹⁴⁹ Huolimatta suomalaisen ympäristöhallinnon ja metsätalouden toimintamallien kehittymisestä kohti biodiversiteetin holistisempaa huomioimista,¹⁵⁰ ei tämä muutos käytännössä näy vaarakai- nuulaisessa ympäristössä metsätalousmaaston ja suojelun alueiden tilkkutäkissä taival- tavalle retkeilijälle.¹⁵¹ Seudulla, jossa ihmisten toimeentulon edellytykset ovat olleet korostuneen riippuvaiset luonnonolosuhteista varsin pitkään,¹⁵² maiseman kokonais- valtaisempi huomioonottaminen tukisi myös seudun kulttuuristen piirteiden huomi- ointia.

¹⁴⁴ Kortetmäki 2017, 14–20; antroposentrismistä ja biosentrismistä myös Oksanen 2012, 141–175.

¹⁴⁵ Ks. Oksanen 2012, 164–165.

¹⁴⁶ Lehtonen 2014, 29–34.

¹⁴⁷ Lehtonen 2014, 41–43.

¹⁴⁸ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/113591.pdf

¹⁴⁹ Punaisen kirjan verkkopalvelu: <https://punainenkirja.laji.fi/>

¹⁵⁰ Ks. esim. Ympäristöministeriö 1995 & 1997; Veltheim & Seppä 2005.

¹⁵¹ Tutkimillani reiteillä on suoritettu metsänhakkuita myös kenttätyömateriaalini keräämisen jälkeen. Vääränsärkkien hakkuista käydystä keskustelusta tarkemmin ks. Tuomainen 2020, 61.

¹⁵² Ks. Huurre, Keränen & Turpeinen 1988.

5 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Vaara-Kainuuseen sijoittuvat Köngäskierros ja osa UKK-reitistä ovat Metsähallituksen luontopalveluiden ja Hyrynsalmen ja Puolangan kuntien hoidossa olevia retkeilyreittejä. Reitit kulkevat monien arvokkaiden luontokohteiden halki ja yhdistävät niitä toisiinsa. Suurimmalta osalta matkaansa reitit kuitenkin sijaitsevat metsätalousalueilla. Maankäytön suunnittelun aineistoista välittyvä kuva alueesta luonnonsuojelualueiden täplittämänä metsätalousmaastona realisoituu reiteillä liikkujalle nopeasti. Olen tutkimuksessani käsitellyt retkeilyreittejä ympäristöineen kulttuuriympäristön kontekstissa ja hakenut vastausta kysymykseen, mihin alueen kulttuuriympäristöarvot perustuvat.

Retkeilyreittien kulttuuriperintöarvo nousee kokemuksellisuudesta: reitit ovat siis pohjimmiltaan aineetonta kulttuuriperintöä. Kokemusten muotoutumisen taustalla vaikuttavat paitsi reittien fyysiset ominaisuudet, myös opitut ja kulttuuriset käsitykset siitä, millaisia ovat hyvät retkeilykohteet ja -kokemukset. Näiden taustalla vaikuttaa oleellisesti virallistetun kulttuuriperinnön diskurssi, johon perustuen olen hahmotellut retkeilyn virallistetun kulttuuriperinnön konseptin. Retkeilyn virallistettu kulttuuriperintö muodostuu paitsi retkeilykohteiden hoidon ja hallinnan institutionaalisesta järjestämisestä, myös siitä, miten tähän järjestämiseen yhteiskunnassa suhtaudutaan. Kyse ei ole pelkästään tavasta puhua, sillä diskursseilla on reaalisia vaikutuksia: ne ohjaavat sitä, miten ja millaisilla resursseilla retkeilyn ympäristöjä suunnitellaan ja hoidetaan.

Retkeilyn kulttuurisen horisontin määrittämisessä oleellinen käsite on erämaa. Vaikka 'erämaa' itsessään on monimerkityksinen ja ristiriitainenkin, on vaarakainuulaisen ympäristön tarkastelu suomalaisia erämaadiskursseja vasten haastavaa: ympäristö tuntuu asettuvan vastahankaan suhteessa diskursseihin. Modernin ympäristöhistorian uranuurtajiin lukeutuva Roderick Frazier Nash on esittänyt, että yhtä paljon kuin ympäristön tosiasialliset ominaisuudet, vaikuttavat ympäristön mieltämiseen erämaaksi myös näiden ominaisuuksien tuottamat tuntemukset tarkkailijassa. Erämaa näyttäytyy tällöin neuvottelukysymyksenä: mikä määrä ihmisvaikutusta pilaa

erämaan? Entä kuinka suuri alueen täytyy olla ollakseen erämaa? Nashin mukaan erämaata ei tulisikaan hahmottaa joko-tai-kysymyksenä, vaan spektrinä erilaisille ominaisuuksille: toiseen ääripäähän asettuvat luonnontilaiset alueet, toiseen taas (suur)kaupunkiympäristöt. Tietty ympäristön ominaisuus ei tällöin automaattisesti tiputa ympäristöä pois erämaan kategoriasta, vaan siirtää sitä eri kohtaan spektrillä.¹⁵³

Retkeilyn visuaalinen järjestys liittyy oleellisesti retkeilyn virallistetun kulttuuriperinnön konseptiin, muttei ole täysin palautettavissa siihen. Aivan kuten retkeily kokonaisvaltaisena fyysisenä ja kokemuksellisenä toimintana muodostaa haasteen kulttuuriperintöpolitiikan oletukselle passiivisesta yleisöstä, ei retkeilyn visuaalinen järjestyskään ole vain virallisten instituutioiden määrittelyvallan tuotos. Modernissa ympäristöestetiikassa kauneuden ymmärtämisen vaatimuksena pidetään ymmärrystä havainnoitavan kohteen systeemin toiminnasta. Esteettinen kohde – ympäristö – hahmottuu tällöin havainto-objektin sijasta suhdejärjestelmänä.¹⁵⁴ Ruumiillisina toimijoina retkeilijöillä on mahdollisuus osallistua retkeilyn visuaalisuuteen myös toisin, jolloin visuaaliseen järjestykseen voi tulla murtuma.

Tuuli Lähdesmäki et al. kirjoittavat kulttuuriperinnön, tilan ja ajan suhteesta käyttäen käsitettä *poly-space*. Hankalasti suomen kielelle kääntyvä käsite samanaikaisesti koostuu tietyistä elementeistä ja kokemuksista sekä tuottaa niitä. Poly-space-käsitteelle ominaisia tekijöitä ovat äkillisyys ja yllätyksellisyys, outouden kokemus, sosiaalinen vuorovaikutus sekä affekti, emootio ja empatia.¹⁵⁵ Poly-space, kuten tekstissä aiemmin mainitsemani punctumin käsite, tuo näkyviin myös sen, mikä kulttuuriympäristössä sattuu: Vaara-Kainuun retkeilyreiteillä luonnon voimaperäiseen muokkaamiseen ja hyödyntämiseen perustuvan ympäristösuhteen konkretisoituminen hätkähdyttävällä tavalla. Yrjö Haila käyttää ympäristön merkityksellisten ominaispiirteiden vaalimisesta haavoittuvuuden käsitettä. Tämä on näkökulma, josta käsin voidaan antaa ihmisen ja muun luonnon keskinäisiä suhteita koskevia normatiivisia ohjeita. Hailan mukaan retkeilyn eettisenä velvollisuutena ja tavoitteena voidaan pitää kanssaolijoiden haavoittuvuuden ehtojen selvittämistä ja näiden ehtojen kunnioittamista.¹⁵⁶ Retkeilijälle 'kanssaoliona' näyttäytyvät myös ei-inhimilliset oliot, laajasti ymmärrettynä paikat ominaisuuksineen ja eliöineen. Retkeily UKK-reitin ja Könkäskierroksen kaltaisilla "hyvän retkeilyn" ulkopuolisilla reiteillä voi toteuttaa retkeilyn eettistä tehtävää paljon paremmin kuin retkeily luontokulississa.

Vaara-Kainuun retkeilyreitit avaavat näköaloja ympäristökokonaisuuteen, jota voisi kutsua uudeksi erämaaksi. Se sisältää piirteitä perinteisistä erämaan hahmottamisen tavoista, muttei pelkisty tai rajoitu niihin. Uuden erämaan konsepti sallii, Nashin ajatusta mukaillen, ympäristön hahmottamisen ennemmin erilaisten

¹⁵³ Nash 2001, 1–7.

¹⁵⁴ Ks. Sepänmaa 1994, 73–74.

¹⁵⁵ Lähdesmäki et al. 2020, 167–186.

¹⁵⁶ Haila 2004, 111–115.

ominaisuuksien kirjona kuin tiukasti rajattuna kategoriana. Ympäristön fyysisillä ominaisuuksilla on edelleen merkitystä, mutta näitä ominaisuuksia ei tarkastella enää vanhojen dikotomioiden rajoista käsin, vaan ympäristön määrittely näyttäytyy enemmän neuvottelukysymyksenä. Uusi erämaa käsittää ympäristöinä sekä vanhojen metsien suojelualueet että kasvatusmänniköt, retkeilyn arvoalueet ja hakkuuaukeilla kulkevat metsäautotiet, maisemanähtävyydeksi määritellyn jylhän vesiputouksen ja umpeen kasvaneen entisen viljelymaiseman vaarakylän kupeessa. Totuttujen ympäristödiskurssien lävitse katsominen mahdollistaa ympäristön materiaalsen todellisuuden näkemisen ilman konventioiden painolastia ja tekee oikeutta niille ympäristöille, jotka asettuvat ristiriitaan vallitsevien diskurssien kanssa. Uusi erämaa ei ole ihmisestä tai kulttuurista erillinen erämaa, vaan sisältää ihmisen suhteen ympäristöönsä. Uusi erämaa on kulttuuriympäristö.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Härkönen, K., Metsähallitus. Henkilökohtainen tiedonanto sähköpostitse 15.3.2017. Sähköposti tutkijan hallussa.

Parikka, T. 2017. *Linnut boreaalisen metsän retkeilyreitin luontoarvojen indikaattoreina*. Kandidaatintutkielma. Bio- ja ympäristötieteiden laitos, biologian opettajankoulutus. Jyväskylän yliopisto, Matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta.

Tuomainen, K. 2016. Retkeilyreiteillä suoritettujen kenttätöiden perusteella tuotetut reittikuvausliitteet.

Kirjallisuus

Barthes, R. 1990 (1981). *Camera lucida : reflections on photography*. (12th edition) New York: Noonday Press.

Davies, C. A. 2008. *Reflexive ethnography : a guide to researching selves and others*. (2nd edition) London: Routledge. ASA research method series.

Dessein, J., Soini, K., Fairclough, G., Horlings, L., et al. 2015. *Culture in, for and as sustainable development : conclusions from the COST Action IS1007 investigating cultural sustainability*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Eklund, M. 2011. *What are Thick Concepts?* Canadian journal of philosophy 41 (1), 25-49.

- Fingerroos, O. & Jouhki, J. 2014. Etnologinen kenttättyö ja tutkimus : metodin monimuotoisuuden pohdintaa ja esimerkkitapauksia. Teoksessa P. Hämeenaho & E. Koskinen-Koivisto (toim.), *Moniulotteinen etnografia*. Ethnos-toimite 17. Ethnos ry: Helsinki. 79–108.
- Geertz, C. 1993. *The interpretation of cultures : selected essays*. London: Fontana Press.
- Granö, P. 2013. Visuaalisuus kokemuksena ja tietämisenä paikan tutkimuksessa. Teoksessa P. Granö, A. K. Keskitalo & S. Ronkainen (toim.), *Visuaalisen kokemus: johdatus moniaistiseen analyysiin*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi. 67–78.
- Granö, P., Keskitalo, A. K. & Ronkainen, S. 2013. Esipuhe. Teoksessa P. Granö, A. K. Keskitalo & S. Ronkainen (toim.), *Visuaalisen kokemus: johdatus moniaistiseen analyysiin*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 7–9.
- Haila, Y. 2004. *Retkeilyn rikkaus : luonto ympäristöhuolen aikakaudella*. Helsinki: Taide.
- Haila, Y. 2003. 'Erämaa' ja ympäristöajattelun moniulotteisuus. Teoksessa Y. Haila & V. Lähde (toim.) *Luonnon politiikka*. Tampere: Vastapaino. 174–204.
- Hämeenaho, P. & Koskinen-Koivisto, E. 2014. Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. Teoksessa P. Hämeenaho & E. Koskinen-Koivisto (toim.), *Moniulotteinen etnografia*. Ethnos-toimite 17. Ethnos ry: Helsinki. 79–108. 7–31.
- Hankonen, I. 2016. Paikka, aika ja kulttuuri metsien käytön sosiaalisen kestävyysyden ytimessä. Teoksessa L. Paaskoski, H. Roiko-Jokela & A. Kaljunen (toim.), *Metsä tekee hyvää!*. Vuosilusto 11. Lusto – Suomen Metsämuseo & Metsähistorian seura: Punkaharju. 160–173.
- Hankonen, I. 2011. *Luontopolun metsä - metsää koskevien luontopolkuesitysten diskurssianalyttinen tulkinta*. Terra : Suomen maantieteellisen seuran aikakauskirja 123 (4), 215–225.
- Harrison, R. 2013. *Heritage : critical approaches*. London ; New York: Routledge.
- Heikkilä, M., Mustonen, R. & Pouke, M. 1998. *Hyrnsalmen kulttuuriympäristöohjelma*. Helsinki: Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto. Suomen ympäristö.
- Helo, M., Komulainen, M. & Lyytikäinen, L. 2013. *Katajainen kansa : Kainuun kulttuuriympäristöohjelma*. (1. p. edition) Kajaani: Kainuun Etu.
- Holland, A. 2011. *Why it is Important to Take Account of History*. Ethics, policy & environment 14 (3), 377-392.
- Huurre, M., Keränen, J. & Turpeinen, O. 1988. *Hyrnsalmen historia*. Hyrnsalmi: Hyrnsalmen kunta : Hyrnsalmen seurakunta.
- Ingold, T. & Vergunst, J. L. 2008. Introduction. Teoksessa T. Ingold & J. L. Vergunst (eds.), *Ways of walking: ethnography and practice on foot*. Aldershot: Ashgate. 1–19.

- Kainuun maakunta -kuntayhtymä 2009. *Kainuun maakuntakaava 2020 : maakuntakaavamerkinnot ja -määräykset : maakuntakaavaselostuksen liitetaulukot ja liitekartat*. Kajaani: Kainuun maakunta -kuntayhtymä. Sarja.
- Kainuun maakuntakaava 2020 -kaavakartta*. Kajaani: Kainuun maakunta -kuntayhtymä.
- Karjalainen, E. & Verhe, I. 1995. *Ulkoilureitti : opas ulkoilureittien suunnittelijoille, rakentajille ja hoitajille*. Helsinki: Rakennusalan kustantajat.
- Karjalainen, P. T. & Raivo, P. J. 1999. *Maantieteen maisemia : johdatusta kulttuurimaantieteelliseen maisematutkimukseen*. Oulu: Oulun yliopisto. Oulun yliopiston maantieteen laitoksen opetusmoniste.
- Keskitalo, A. K. 2013. Moniaistinen analyysi. Teoksessa P. Granö, A. K. Keskitalo & S. Ronkainen (toim.), *Visuaalisen kokemus: johdatus moniaistiseen analyysiin*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi. 183–195.
- Keskitalo, A. K. 2006. *Tien päällä ja leirissä : matkanteon kokemuksesta taideteokseksi*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. Acta Universitatis Lapponiensis.
- Khatchadourian, H. 1994. Luonnonkauneus ja elämisen taide. Teoksessa Y. Sepänmaa (toim.), *Alligaattorin hymy: ympäristöestetiikan uusi aalto*. Helsinki: Helsingin yliopisto. 133–137.
- Kivi, J. 2010. *Kaunotaiteellinen eräretkeilyopas*. (2. p.) Helsinki: Taide : Kuvataideakatemia.
- Knuuttila, S. 2007. Barthes ja punctumin peitetty mieli. Teoksessa M. Bergman & H. Veivo (toim.), *Vastarinta / resistanssi: konfliktit, vastustus ja sota semiotiikan tutkimuskohteina*. Helsinki; Helsinki: Yliopistopaino; Yliopistopaino = Helsinki University Press. Palmenia-sarja; Semiotiikan verkkoyliopiston julkaisuja; Semiotiikan verkostoyliopiston julkaisuja. 33–53.
- Knuuttila, S. 2010. Tutkimusaineistojen muodostaminen. Teoksessa J. Pöysä, H. Järviluoma & S. Vakimo (toim.), *Vaeltavat metodit*. Kultaneito 8. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura: Joensuu. 19–42.
- Kortetmäki, T. 2017. *Justice in and to nature : an application of the broad framework of environmental and ecological justice*. Jyväskylä: University of Jyväskylä. Jyväskylä studies in education, psychology and social research.
- Kähkönen, S. & Lähdesmäki T. 2019. Broadening the Scope of Heritage : The Concept of Cultural Environment and Scalar Relations in Finnish Cultural Environment Policy. Teoksessa T. Lähdesmäki, S. Thomas & Y. Shu (toim.) *Politics of Scale. New Directions in Critical Heritage Studies*. Berghahn Books: New York. 95–109.
- Laaksonen, J. 2016. *Tuntematon Köngäskierros*. Erä (8), 74–79.
- Laaksonen, J. 2014. *Tuhannen kilometrin taival : UKK-reitti 30 vuotta*. Erä (13), 66–73.

- Laaksonen, P., Knuuttila, S. & Piela, U. (toim.) 2004. *Kenttäkysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laaksonen, P., Knuuttila, S., Piela, U. (toim.) 2003. *Tutkijat kentällä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lahdenvesi-Korhonen, L. 2009. *Kulttuuriympäristöohjelma - miksi ja miten*. Helsinki: Ympäristöministeriö. Suomen ympäristö.
- Lähdesmäki, T., Ceginskas V. L. A., Kaasik-Krogerus, S., Mäkinen, K. & Turunen, J. 2020. *Creating and Governing Cultural Heritage in the European Union : The European Heritage Label*. Routledge.
- Lappalainen, S. 2007. Johdanto : mikä ihmeen etnografia? Teoksessa S. Lappalainen, P. Hynninen, T. Kankkunen, E. Lahelma & T. Tolonen (toim.), *Etnografia metodologiana: lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Vastapaino: Tampere. 9–14.
- Lehtonen, M. 2014. *Maa-ilma : materialistisen kulttuuriteorian lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.
- Lonkila, H. 2016. *Syvällä sydänmaassa : Yrjö Blomstedtin ja Victor Sucksdorffin Kainuu*. Jyväskylä: University of Jyväskylä. Jyväskylä studies in humanities.
- Lonkila, H. & Hanka, H. 2020. *The Negotiated Cultural Environment*. Proceedings of the Latvian Academy of Sciences : Section A, Human and Social Sciences, 74 (2), 41-56.
- Maisema-aluetyöryhmä 1992. *Maisema-aluetyöryhmän mietintö. 1, Maisemanhoito*. Helsinki: Ympäristöministeriö. Työryhmän mietintö / Ympäristöministeriö, ympäristönsuojeluosasto.
- Mikkeli, H. & Pakkasvirta, J. 2007. *Tieteiden välissä? : johdatus monitieteisyyteen, tieteidenvälisyyteen ja poikkitieteisyyteen*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.
- Mikkonen, J. 2017. *Metsäpolun filosofiaa*. Tampere: Niin & näin.
- Nash, R. F. 2001. *Wilderness and the American mind*. (4th edition) New Haven: Yale University Press. Yale Nota bene.
- Oksanen, M. 2012. *Ympäristöetiikan perusteet : luonne, historia ja käsitteet*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ollila, A. K. 2008. *Kerrottu tulevaisuus : alueet ja nuoret, menestys ja marginaalit*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. Julkaisuja / Nuorisotutkimusseura.
- Puhakka, R. 2007. *Kansallispuistot murroksessa. Tutkimus luonnonsuojelun ja matkailun tavoitteiden kohtaamisesta*. University of Joensuu.

- Rannikko, P. 2010. Luonnonkäytön muutos paikallisena legitimizeettihaasteena. Teoksessa P. Rannikko & T. Määttä (toim.), *Luonnonvarojen hallinnan legitimizeetti*. Tampere: Vastapaino. 257–294.
- Saarinen, J. 1999. Erämaa muutoksessa. Teoksessa J. Saarinen (toim.), *Erämaan arvot: retkiä monimuotoisiin erämaihin*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 733. 77–93.
- Sarin, O. & Kumpulainen, K. (toim.) 1998. *Vanhaa metsää etsimässä*. Vantaa: Metsähallitus, luonnonsuojelu.
- Sepänmaa, Y. 1994. *Tuhatjärvinen : esseitä ympäristökulttuurista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas.
- Sepänmaa, Y. 1986. *The beauty of environment : a general model for environmental aesthetics*. Hki: Suomalainen tiedeakatemia : Akateeminen kirjakauppa, distr. Annales Academiae scientiarum Fennicae.
- Seppänen, J. 2010 (2001). *Katseen voima : kohti visuaalista lukutaitoa*. (7. painos) Tampere: Vastapaino. Julkaisuja / Nuorisotutkimusverkosto.
- Sievänen, T. (toim.) 2001. *Luonnon virkistyskäyttö 2000 : luonnon virkistyskäytön valtakunnallinen inventointi, LVVI-tutkimus, 1997-2000 : loppuraportti*. Vantaa: Metsäntutkimuslaitos, Vantaan tutkimuslaitos.
- Smith, L. 2006. *Uses of heritage*. Abingdon ; New York: Routledge.
- Snellman, H. & Kajander, A. 2014. Kävely Lappiin. Teoksessa S. Knuutila & U. Piela (toim.), *Ympäristömytologia*. Kalevalaseuran vuosikirja 93. Helsinki, SKS. 253–264.
- Suomen Unesco-toimikunta & Unesco 1982. *Suositus kulttuuri- ja luonnonperinnön kansalliseksi suojelemiseksi*. Hki: Suomen Unesco-toimikunta. YK:n kasvatustieteiden, tiede- ja kulttuurijärjestön, Unescon sopimuksia ja suosituksia.
- Suomen Unesco-toimikunta & Unesco. General Conference Paris 1990. *Yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta = Konvention om skydd för världens kultur- och naturarv*. Helsinki: Suomen Unesco-toimikunta. Yhdistyneiden kansakuntien kasvatustieteiden, tiede- ja kulttuurijärjestön Unescon sopimuksia ja suosituksia = Förenta nationernas organisation för undervisning, vetenskap och kultur Unescos konventioner och rekommendationer.
- Metsähallitus 2014. *Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteet*. Vantaa: Metsähallitus. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja.
- Suonpää, J. 2001. *Luontokuvan totuudenhetki : keskustelua aitoudesta*. Helsinki: Suomen valokuvataiteen museo : Musta taide. Pieni valokuvakirjasto.
- Tervonen, P. & Karvonen, M. 2005. *Vaarojen kätköistä. Puolangan kulttuuriympäristöohjelma*. Kajaani: Kainuun ympäristökeskus. Alueelliset ympäristöjulkaisut.

- Thiele, L. P. 2016. *Sustainability*. (Second edition) Cambridge, UK: Polity. Key Concepts.
- Tolvanen, A., Kangas, K., Vendelin, I., Huhta, E., Hytönen, M., Jäkäläniemi, A., Kyttä, M., Nikula, A., Nivala, V., Tarvainen, O., Tuulentie, S. ja Tyrväinen, L. 2014. *Vaaka punnitsee, arvottaa, tasapainottaa : toimintamalli Vaara-Kainuun matkailualueiden suunnitteluun*. Vantaa: Metsäntutkimuslaitos.
- Tuomainen, K. 2017. Yö erällä. Moniaistinen tietäminen ja laavuestetiikka. Teoksessa M. Mäkiranta, U. Piela & E. Timonen (toim.), *Näkyväksi seipetty maa. Näkökulmia Suomen visualisointiin*. Kalevalaseuran vuosikirja 96. Helsinki, SKS. 172–185.
- Tuomainen, K. 2020. Kainuulaiset retkeilyreitit näköalana metsien käytön kulttuuriseen kestävytyteen. Teoksessa L. Paaskoski, H. Roiko-Jokela & M. Rikala (toim.), *Metsät ja kulttuurinen kestävyys*. Vuosilusto 13. Lusto – Suomen Metsämuseo ja Metsähistorian Seura, Punkaharju.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. (Uudistettu laitos) Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tuomi-Nikula, O., Haanpää, R. & Kivilaakso, A. 2013. Kulttuuriperintökysymysten jäljillä. Teoksessa O. Tuomi-Nikula, R. Haanpää & A. Kivilaakso (toim.), *Mitä on kulttuuriperintö?* Tietolipas 243. Helsinki, SKS. 12–27.
- Uotinen, J. 2010. Kokemuksia autoetnografiasta. Teoksessa J. Pöysä, H. Järviluoma & S. Vakkimo (toim.), *Vaeltavat metodit*. Kultaneito 8. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura: Joensuu. 178–189.
- Valkonen, J. 2003. *Lapin luontopolitiikka : analyysi vuosien 1946–2000 julkisesta keskustelusta*. Tampere University Press.
- Vanhon metsien suojelutyöryhmä 1992. *Vanhon metsien suojelu valtion mailla Etelä-Suomessa : vanhon metsien suojelutyöryhmän osamietintö*. Helsinki: Ympäristöministeriö. Työryhmän mietintö / Ympäristöministeriö, ympäristönsuojeluosasto.
- Veltheim, T. & Seppä, T. 2005. *Biologista monimuotoisuutta koskevan yleissopimuksen laajennettu metsätyöohjelma ja sen toimeenpano Suomessa*. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö. MMM:n julkaisuja.
- Valtakunnallinen soidensuojelun perusohjelma*. 1981. Hki: Maa- ja metsätalousministeriö.
- Vilkuna, J. 2007. Yhteinen kulttuuriperintömme. Teoksessa P. Kinanen (toim.), *Museologia tänään*. Suomen museoliiton julkaisuja 57, Jyväskylä. 12–41.
- World Commission on Environment and Development & Brundtland, G. H. 1987. *Our common future*. (Repr. 2009. edition) Oxford ; New York, N.Y.: Oxford University Press.

Yin, R. K. 2003. *Case study research : design and methods*. (3rd edition) Thousand Oaks, Calif: Sage Publications. Applied social research methods series.

Ympäristöministeriö. Biodiversiteettityöryhmä 1997. *Ympäristöministeriön toimintaohjelma luonnon monimuotoisuuden säilyttämiseksi*. Helsinki: Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto : Edita. Suomen ympäristö.

Ympäristöministeriö. Biodiversiteettityöryhmä 1995. *Biodiversiteettityöryhmän mietintö : tehtäväalueet ja toimialavastuu biologista monimuotoisuutta koskevan yleissopimuksen kansallisessa toimeenpanossa*. Helsinki: Painatuskeskus. Työryhmän raportti / Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto.

Ympäristöministeriö 2011. *Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa*. Helsinki: Ympäristöministeriö, rakennetun ympäristön osasto.

Sähköiset lähteet

EU:n johtajien hyväksyntä luonnon monimuotoisuutta koskevalle strategialle vuoteen 2020: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/113591.pdf
Luettu 5.12.2020.

Euroopan neuvoston Kulttuuriperinnön yhteiskunnallista merkitystä koskeva puitesopimus, Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680083746> Luettu 4.12.2020.

Esitys Vaara-Kainuun kansallispuistoksi. <http://www.luontoliitto.fi/metsa/ajankohtaista/esitys-vaara-kainuun-kansallispuistoksi-79> Luettu 5.4.2019.

Etelä-Karjalan ulkoilu- ja luonnonvirkistyskäyttöselvitys 2009. <https://docplayer.fi/2883383-Etela-karjalan-ulkoilu-ja-luonnonvirkistyskayttoselvitys.html> Luettu 5.11.2020.

Jyväskylän virkistysreittiselvitys 2010. http://www2.jkl.fi/kaavakartat/viherosayleiskaava/virkistysreittiselvitys_2010.pdf Luettu 5.11.2019.

Kähkönen, S. 2015. *Kulttuuriympäristöohjelmien kulttuuriympäristö*. Tahiti: taidehistoria tieteinä 4/2015. <http://tahiti.fi/04-2015/tieteelliset-artikkelit/kulttuuriymparistoohjelmien-kulttuuriymparisto/> Luettu 7.11.2019.

Kähkönen, S. & Takalo, J. Yle Uutiset 11.9.2020. <https://yle.fi/uutiset/3-11537039> Luettu 13.11.2020.

Liikunnan paikkatietojärjestelmä Lipas: <https://www.lipas.fi/etusivu> Haettu 13.12.2020.

Maanmittauslaitos, Vanhat painetut kartat: <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/Karttalehdet> Haettu 8.11.2019.

Maakuntien pinta-alat, Maanmittauslaitos: https://www.maanmittauslaitos.fi/sites/maanmittauslaitos.fi/files/attachments/2020/01/Vuoden_2020_pinta-alatilasto_kunnat_maakunnat.pdf Haettu 9.10.2020.

Maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL, 132/1999): <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132> Luettu 9.12.2020.

Metsähallitus 2006. Paljakan alueen arkeologinen inventointi: https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/hae_liite.aspx?id=101176&ttyyppi=pdf&kansio_id=0

Muhonen & Savolainen 2014: *Kainuun kulttuurimaisemat ja maisemanähtävyydet. Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitys- ja täydennysinventointi 2011–2013*: <http://www.maaseutumaisemat.fi/wp-content/uploads/2011/09/KAI-raportti-valtakunnalliset-ja-maakunnalliset.pdf>

Muinaisjäännösrekisteri: https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_default.aspx Haettu 14.5. ja 23.5.2019.

Museovirasto 2017. Historialliset tiet -ohje: <https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/historialliset-tiet-ohje-2017.pdf> Luettu 8.11.2019.

Mustarinda-seuran internet-sivut <http://www.mustarinda.fi/>

Natura 2000 -alueet Kainuussa: https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Suojelualueet/Natura_2000_alueet?f=Kainuun_ELYkeskus Luettu 16.5.2019.

Punaisen kirjan verkkopalvelu: <https://punainenkirja.laji.fi/> Luettu 5.12.2020.

Unescon internet-termipankki: <http://uis.unesco.org/en/glossary> Luettu 4.4.2019.

Unescon sopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta: <https://ich.unesco.org/en/convention> Luettu 6.12.2020.

Vallius, A. 2016. *Tila, kuuluminen ja kuva*. Tahiti : taidehistoria tieteenä 1/2016. <http://tahiti.fi/01-2016/tieteelliset-artikkelit/tila-kuuluminen-ja-kuva/> Luettu 28.11.2020.

Väestötietoja maakunnittain 31.12.2020, Tilastokeskus: https://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#V%C3%A4est%C3%B6tietoja%20maakunnittain
Haettu 9.10.2020.

Ympäristöministeriö. Itsenäisyyden juhluvuoden kansallispuiston valinta. Muistio 14.1.2016.
[https://www.ymparisto.fi/FI/Ajankohtaista/Tiedotteet/Itsenaisyyden_juhlavuoden_kansallispuist\(37617\)](https://www.ymparisto.fi/FI/Ajankohtaista/Tiedotteet/Itsenaisyyden_juhlavuoden_kansallispuist(37617)) Luettu 6.4.2019.

Ympäristöministeriö 2010. Inventointiohje. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnit. Maaseudun kulttuurimaisemat ja maisemanähtävyydet. MAPIO-työryhmä. http://www.maaseutumaisemat.fi/wp-content/uploads/2011/09/inventointiohje_fi_300910.pdf

LIITTEET

Reittikuvausliitteet 1-17

Alkuperäiset artikkelit: Yö erällä. Moniaistinen tietäminen ja laavuestetiikka (2017)

Kainuulaiset retkeilyreitit näköalana metsien käytön kulttuuriseen kestävyYTEEN (2020)

Reittikuvaukset: Ukk-reitti, Liite 1.

Kuirivaara

Kenttätyöpäivämäärä: 6.6.2016, kuljettu yhdessä Tommi Parikan kanssa.

Reittiosuuden pituus: 7,5 km

Keskeisiä koordinaattipisteitä (ETRS-TM35FIN):

Reitti ylittää Lylykyläntien: P: 7200841 m, I: 541719 m

Kuirivaaran laavu: P: 7198397 m, I: 541751 m

Maisemakuva reittiosuudella (pohjoisesta etelään):

Lylykyläntieltä reitti nousee jyrkästi Vattukummun rinnettä noin kilometrin. Polun vasemmalla puolella Kuirivaaran Natura-alueella kasvaa järeää ikikuusikkoa, oikealla puolella nuorta puustoa ja taimikkoa avohakkuun jäljiltä. Vähitellen korkeus alkaa hahmottua näköaloina vaaramaiseen pohjoiseen päin nuoren puuston yli. Vattukummun rinteiden jälkeen polku sukeltaa Natura-alueen vanhaan kuusivaltaiseen vaaranlakimetsään, jossa se kulkee lähes koko Kuirivaaran laki-alueen läpi. Polku sivuuttaa puronuomia ja kulkee useiden vaaranlakisoiden halki. Reitin sijainnin korkealla havaitsee välillä puuston lomasta siintävistä kaukonäkymistä. Vaaran korkeimman huipun jälkeen polku alkaa viistosti laskea vaaran länsirinnettä. Reitti kulkee vajaan kilometrin Natura-alueen reunaan, ja oikealla olevan nuoren taimikon yli avautuvat vaikuttavat näkymät länteen. Tämän jälkeen polku laskeutuu jyrkästi vaaran rinnettä alas taimikon halki. Alempana rinteessä on paikoin säilynyt myös vanhaa puustoa, ja alarinteessä polku seurailee puronvartta lehtoalueen läpi. Rinteiden alla reitti siirtyy polulta hiekkatielle, ja mäntytaimikot muuttuvat hallitsevaksi maisemaelementiksi.

Luonnonpiirteet:

Reittiosuutta hallitsee korkea Kuirivaara ja sen Natura-alueen vaaranlakimetsä. Metsä kasvaa valtaosin järeää kuusta, mutta paikoin myös suuria koivuja ja haapoja. Pötkelöitä ja maapuuta näkyy maastossa paljon. Maaston korkeus (Kuirivaaran korkein huippu ulottuu 379 metrin korkeuteen) ja talven lumikuorma näkyvät metsän rakenteessa ja puiden muodossa: korkeimmilla huipuilla metsä on harvaa ja puut matalia. Ilma on puhdasta, ja naavaa kasvaa puiden oksilla runsaasti. Useat suot ja purovarret elävöittävät metsän rakennetta. Vaaran alarinteessä reittiosuuden loppupuolella puuston joukossa alkaa näkyä jälleen myös mäntyjä, ja luonto muuttuu kulttuurivaikutteisemmaksi: reitin varrella kasvaa paikoin ketokasveja.

Kulttuuripiirteet:

Lylykyläntien varrella on asutusta suhteellisen lähellä reittiä, samoin Kuirivaaran rinteiden alla reittiosuuden loppupuolella. Erilaisten maankäyttöalueiden rajat erottuvat selvästi sekä reittiosuuden pohjois- että eteläpäädyssä: vasemmalla puolella polkua Natura-alueella kasvaa järeää kuusimetsää, oikealla puolella on pikkuhiljaa umpeen kasvavaa hakkuuaukkoa ja taimikkoa.

Reitin rakenteet:

Reitti on merkitty puihin sinisillä maalitäplillä, ja reittiosuudella on myös muutamia opasteviitoja. Purojen ja soiden yli on joskus rakennettu siltoja ja pitkoksia, mutta ne ovat lahoja ja hajonneet lähes täysin kasvillisuuden sekaan. Polku erottuu maastossa selkeästi Kuirivaaran laavulle

asti. Laavu on hyväkuntoinen, ja sen luota löytyvät nuotiopaikka, pöytä penkkeineen, puuvarasto ja käymälä. Laavulta eteenpäin polku on hankalammin erotettavissa ja välillä katoaa lähes kokonaan, kunnes muuttuu vaaran rinteellä jälleen selvästi erottuvaksi. Rinteen alla reitti on merkitty sinisen lisäksi myös punaisella ja keltaisella. Reitti siirtyy metsäpolulta hiekkatielle.

Maisemavauriot:

Maisemallisesti pääosin ehjä reittiosuus, jonka maisemavaurioiksi voidaan laskea hakkuuaukot Natura-alueen rajalla (joskin aukot myös jossain määrin avaavat kaukonäkymiä Kuirivaaran rinteiltä). Reitin maalimerkkien sijoittelu on paikoin toteutettu huonosti, esimerkiksi maalia on roiskaistu pystykelon kylkeen.

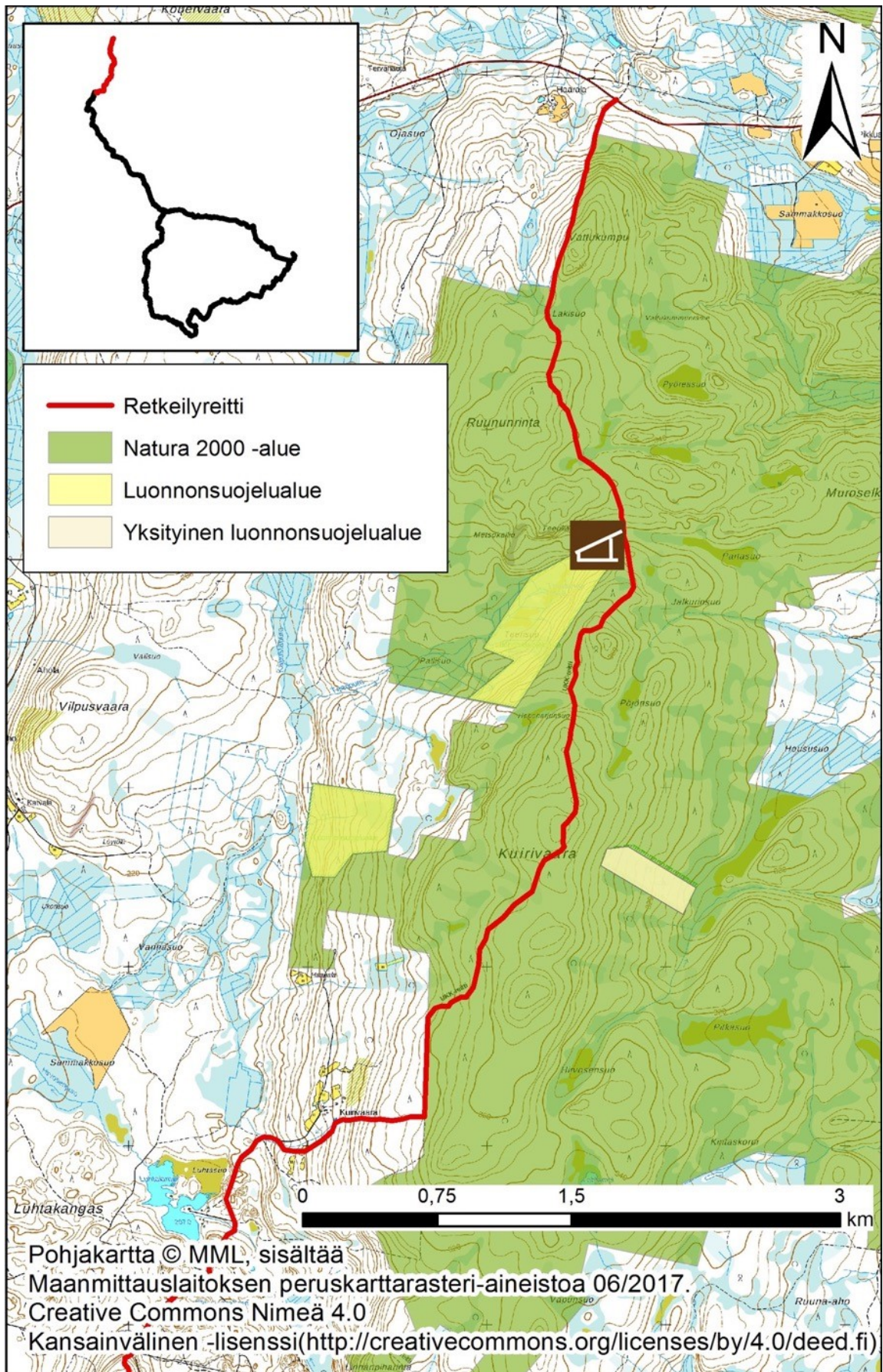
Avainkokemuksia:

Vaaran korkeimmalle kohdalle nousevassa rinteessä ilman äkillisen viilenemisen pystyi tuntemaan. Lakialueen korkeimmalla osuudella havaitsimme laulavan sinipyrstökoiraan. Kuirivaaraa alas laskevaan rinteeseen kuului varhaisaamun tunteina kukon kieuntaa.

Vetovoimatekijät:

Kuirivaaran laaja vanhan metsän alue ja vaaran rinteiltä avautuvat pitkät kaukonäkymät, huollettu laavu.

Reittikuvaukset: Ukk-reitti, Liite 2.

Pyssykulju

Kenttätyöpäivämäärä: 6.6.2016, kuljettu yhdessä Tommi Parikan kanssa.

Reittiosuuden pituus: 4 km

Keskeisiä koordinaattipisteitä (ETRS-TM35FIN):

Reitti jatkuu hiekkateiden T-risteyksestä metsään: P: 7194282 m, I: 539454 m

Pyssylammen laavu: P: 7192608 m, I: 539606 m

Maisemakuva reittiosuudella (pohjoisesta etelään):

Reitti kulkee hiekkatietä reilun kilometrin. Tien kohotessa mäelle oikealle avautuu näkymä Luh-tasuolle mäntytaimikon yli. Suo häviää kuitenkin pian näkyvistä, taimikko peittää näkymät tien varsilta. Tieltä reitti jatkuu metsäpolkuna halki kuivan ja helppokulkuisen mäntykankaan. Pyssy-kuljulle nousun jälkeen vaaramaisemat avautuvat taas, erityisesti itään päin Pyssykuljulta näkee kauas. Kuljun päällä myös metsä on rehevämpää, sekametsätyyppistä. Pyssykuljun rinteiden jälkeä reitti seurailee Upokas-lammen rantatöyrää, vesi pilkahtelee suurten kuusten lomasta. Upokkaan ja Pyssylammen välillä reitti kulkee valoisassa järeässä männikössä metsäpolkuna, kunnes liittyy hiekkatiehen Pyssylammen luona.

Luonnonpiirteet:

Reittiosuus on voimakkaasti metsätaloustoimenpiteiden muokkaama lukuun ottamatta Upokkaan ja Pyssylammen välitöntä ympäristöä, joissa on vielä jäljellä vanhaa puustoa. Reitti kulkee hiekkaisessa harjumaastossa, ja mänty on hallitseva puulaji. Osuuden alkupuolella tienvarsitaimikoissa kasvaa myös runsaasti koivua. Reittiosuutta määrittävät toisaalta metsätalouden muokkaamat taimikot ja mäntykangas, toisaalta Pyssykuljun korkeusvaihtelut ja kirkasvetiset, jyrkätöyräiset Upokas ja Pyssylampi rantapuustoihin.

Kulttuuripiirteet:

Reitti kulkee suurehkon osan autonmentäviä hiekkateitä pitkin. Metsätaloustoimenpiteiden jäljet näkyvät maastossa lähes koko reittiosuudella. Pyssylammen rannoilla on useita loma-/asuinrakennuksia, joiden laiturit näkyvät lammelle. Laavun ympäristössä on viitteitä yhteisöllisestä ulkoiluun liittyvästä toiminnasta: pitkiä penkkejä laavun edustalla, autojen pysäköintiin soveltuvaa tilaa, kuluneita ulkoliikuntaan/-leikkeihin tarkoitettuja puisia rakenteita sekä vanhasta puhelin-kopista rakennettu katos postilaatikolle, jossa lukee "Kuntovihko". Laavun seiniin on raapusteltu tekstejä.

Reitin rakenteet:

Reitti on merkitty puihin sinisillä ja punaisilla maalimerkeillä, Pyssykuljulla ja Pyssylammen laavun luona on myös opasviittoja. Laavulta pääsee useammalle lyhkäiselle retkeily-/kuntoilureitille. Reitti kulkee sekä autoteitä että metsäpolkua pitkin. Polku on reittiosuudella pääosin helppokulkuinen, ainoastaan Pyssykuljun päällä hieman haastavampi. Pyssykuljulta risteää maastoon merkitty yhdysreitti Puolangan keskusta. Pyssylammen laavulla on käymälä ja puuvarasto, sekä muutaman sadan metrin päässä uimaranta. Laavu on hyvässä kunnossa mutta yöpymistä

ajatellen sijainti on rauhaton, lampea ympäröiviltä rakennuksilta kuuluu ihmistoiminnan ääniä ja ihmisiä saattaa kulkea ohi.

Maisemavauriot:

Reittiosuuden alku on maisemallisesti monotoninen taimikon peittäessä näkymät. Mäntykan-
kaalla näkyvät metsäkoneurat sen sijaan ovat jo hieman peittyneet, joten niiden vaikutus maise-
massa ei ole kovin häiritsevää. Pyssykuljun halki kulkee voimalinja.

Avainkokemuksia:

Pyssylammen laavulle kuului koiran haukuntaa ja ruohonleikkurin pärinää, ja Hyrynsalmen tieltä
kantautui autojen ääniä.

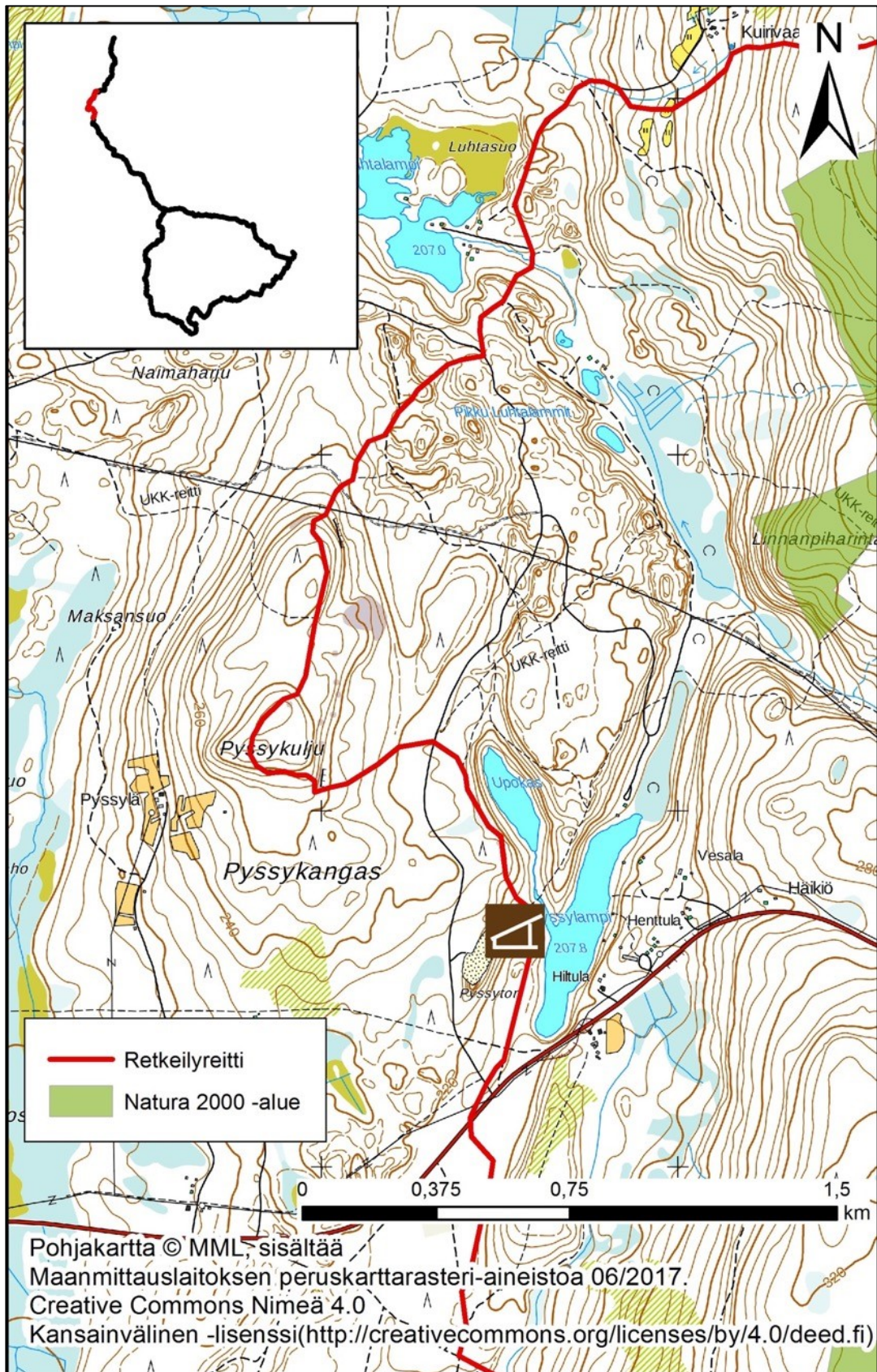
Kohtaamisia:

Muutama yksittäinen lenkkeilijä kulki laavun ohi alkuillasta.

Vetovoimatekijät:

Upokkaan ja Pyssylammen ympäristö, uimaranta ja huollettu laavu.

Reittikuvaukset: Ukk-reitti, Liite 3.

Äikänvaara–Hepoköngäs

Kenttätyöpäivämäärä: 7.6.2016, kuljettu yhdessä Tommi Parikan kanssa.

Reittiosuuden pituus: 5,5 km

Keskeisiä koordinaattipisteitä (ETRS-TM35FIN):

Reitti ylittää Hyrynsalmentien: P: 7192116 m, I: 539420 m

Kukkaropuron ylitys ennen Hepoköngään Natura-aluetta: P: 7189242 m, I: 540906 m

Hepoköngään vesiputous: P: 7188662 m, I: 541626 m

Maisemakuva reittiosuudella (pohjoisesta etelään):

Reittiosuuden alussa maisema muodostuu kuivasta, nuorehkon puuston mäntykankaasta. Äikänvaaran rinnettä ylöspäin noustaessa metsä rehevöityy, ja maisemaa kirjovat eri-ikäiset hakkuuaukot/taimikot ja vanhemman/korkeamman puuston metsäkuviot. Vaaran lakialuetta lähestyttäessä oikealla avautuvat pitkät kaukonäkymät harvan puuston läpi. Maasto laskee hieman alaspäin ja lehtokasvillisuus lisääntyy, reitti ylittää pienen puron. Maisemaa hallitsevat hetken aikaa eri-ikäiset koivut ja niittymäinen aukio, kunnes Äikänvaaran etelärinteellä pusikoituneen hakkuuaukion yli avautuvat pitkät kaukonäkymät. Reitti erkanelee metsäautotien pohjalta polulle ja sukeltaa vanhaan metsään Äikänvaaran Natura-alueen etelärajalla. Polku laskee metsäistä rinnettä alaspäin, ylittää laakson pohjalla Heinijokeen laskevan puron ja seurailee sitten Heinijoen vartta syvässä jokilaaksossa halki Hepoköngään Natura-alueen. Hepoköngään vesiputouksen juurelta reitti nousee portaita pitkin putouksen niskalle ja seuraa sitten esteettömäksi rakennettua reittiä yli Heinijoen ja vanhaa kuusikkoa kasvavaa rinnettä alas Natura-alueen reunalle. Reittiosuuden viimeinen kilometri kuljetaan pitkin Natura-alueen rajaa, oikealla kasvaa luonnontilaista kuusimetsää, vasemmalla puolella eri-ikäistä talousmetsää.

Luonnonpiirteet:

Ennen Äikänvaaraa maasto on kuivaa ja hiekkaista, matalia mäntyjä kasvavaa jäkäläkangasta. Vaaran rinnettä ylöspäin noustessa kasvillisuus rehevöityy kuusen, männyn ja lehtipuiden sekametsiköiksi, välissä on myös lehtipuuvaltaisia alueita ja puronvarsilehtoja. Maastonmuotoja hallitsevat ensin Äikänvaaran rinteet, sitten Heinijokilaakso jyrkkine kallioseinämineen. Jokilaakson rinteillä ja reunamilla on runsaasti rehevyyttä: lehtoja, lähdepuroja, lähteisiä korpia, lettoja ja tulvametsiä. Noin puolet Hepoköngään Natura-alueesta on kuusivaltaista vanhaa metsää, mikä myös määrittää reittiä maisemallisesti.

Kulttuuripiirteet:

Metsätalouden jäljet hallitsevat reittiosuuden ensimmäistä puolikasta, missä reitti kulkee pääsääntöisesti metsäkoneurien pohjia pitkin. Erilaiset maankäytön tavat näkyvät maastossa; sekä Äikänvaaran Natura-alueen rajat että Hepoköngään Natura-alueen itäraja ovat maastossa selvästi erotettavissa metsän iän ja rakenteen perusteella.

Reitin rakenteet:

Reitti kulkee metsäkoneurien pohjia ja polkua pitkin, ja se on hyvin merkitty sinisillä maalimerkeillä. Hepoköngkään Natura-alueella Heinijokilaaksossa on hyväkuntoisia pitkospuita ja lankkusiltoja, ja putouksen lähiympäristöön on rakennettu portaita ja liikuntaesteisille soveltuva reitti putouksen luo. Alueella on myös 1,5 kilometrin pituinen geologinen luontopolku opastauluineen. Hepoköngkään alueelle pääsee autolla, parkkipaikalta on pari sataa metriä putoukselle. Parkkipaikalta löytyvät käymälä ja opastaulu.

Maisemavauriot:

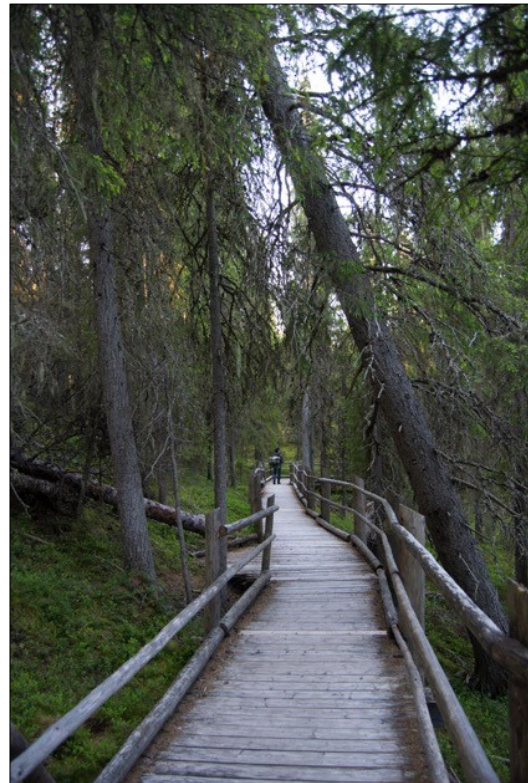
Reittiosuuden ensimmäinen puolikas on vahvasti metsätaloustoimenpiteiden muokkaama ja maisemakuvaltaan siksi hieman hajanainen, joskin hakkuuaukot myös avaavat näkymiä Äikänvaaran rinteiltä. Hyrynsalmentien läheisyydessä ennen Äikänvaaran rinteitä olivat ilmeisesti maansiirtotyöt kesken; aamuyöstä ohittamiemme maakasojen keskellä oli parkissa kaivinkone. Hepoköngkään Natura-alueen itärajalta talousmetsän ja suojelumetsän raja näkyy häiritsevästi.

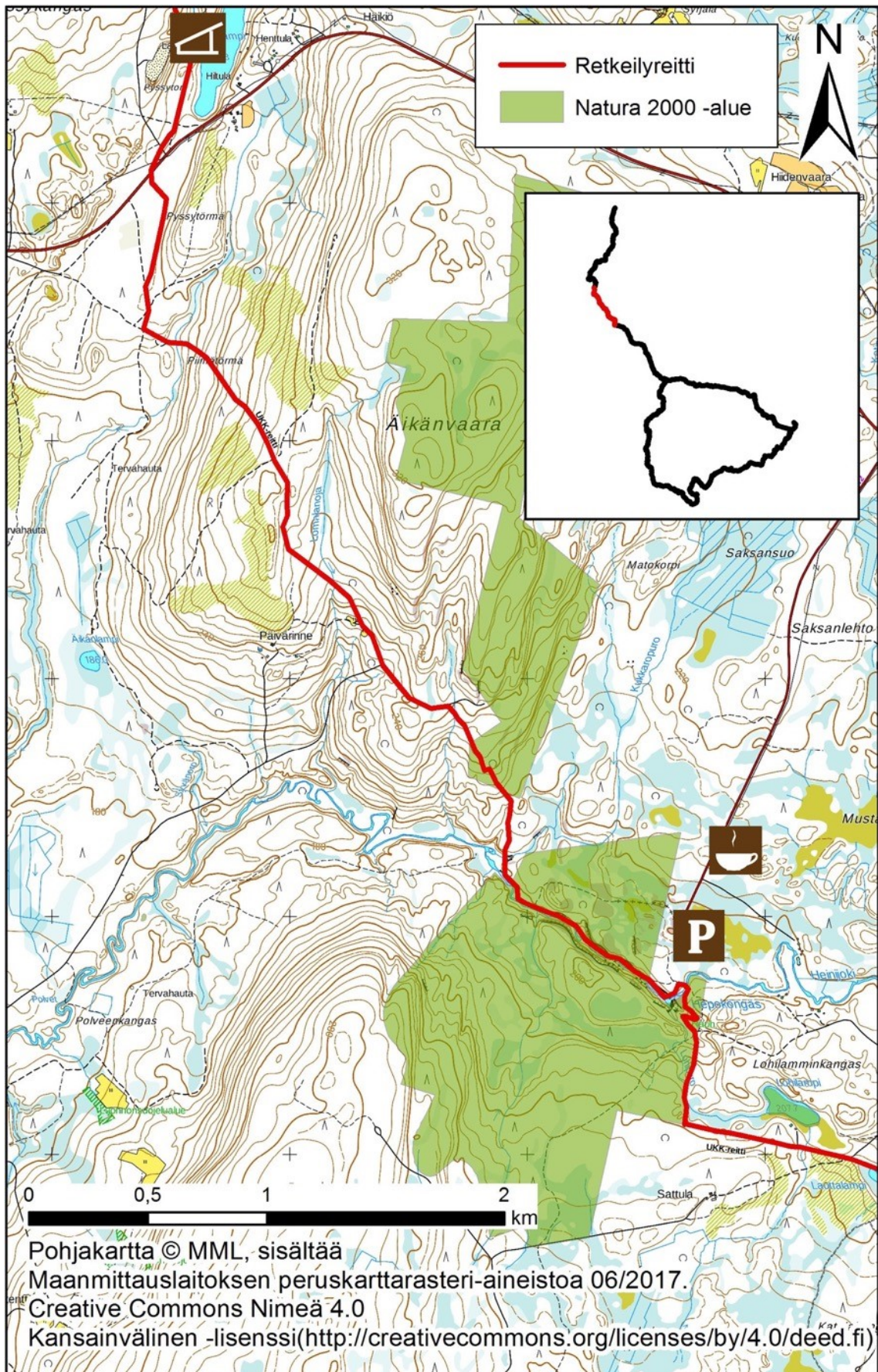
Avainkokemuksia:

Sirittäjä lauloi Äikänvaaran Natura-alueen vanhassa metsässä. Hepoköngkään putouksenniskan kivillä tepasteli virtavästäräkki.

Vetovoimatekijät:

Hepoköngkään alue: vesiputous ja jokilaakso, hyvin toteutetut reittirakenteet, geologinen luontopolku ja kesäkaudella avoinna oleva kahvila. Äikänvaaran etelärinteeltä avautuvat näkymät.

Reittikuvaukset: Ukk-reitti, Liite 4.

Lohilamminkangas–Pettäväntie

Kenttätyöpäivämäärä: 7.6.2016, kuljettu yhdessä Tommi Parikan kanssa.

Reittiosuuden pituus: 3,3 km

Keskeisiä koordinaattipisteitä (ETRS-TM35FIN):

Lauttalammin ja Varislammin välisen nyppylän huippu: P: 7187893, I: 542591

Reitti ylittää Pettäväntien: P: 7186095, I: 543837

Maisemakuva reittiosuudella (luoteesta kaakkoon):

Reitti etenee polkua pitkin talouskuusikon halki. Oikealla avautuu laaja avohakkuu, minkä jälkeen polku sivuaa oikealle jäävää soistuvaramaata erämaalampea ja nousee mäntykangasta kasvavalle harjulle. Harjun puusto on jyrkää valoisaa männikköä keloineen ja maapuineen. Harjulta reitti laskeutuu suolle, jonka jälkeen nousee nuorehkon talousmännikköön. Reitti kulkee sumpamuodostelman poikki, josta se nousee jyrkästi mäelle ja taaksepäin avautuvat näkymät pohjoiseen puidenlatvojen yli. Mäellä kasvillisuus on rehevämpää ja koivua kasvaa runsaasti mäntyjen joukossa. Polku laskeutuu mäeltä ja ylittää tien, minkä jälkeen vasemmalla avautuu heinää kasvava suoalue. Reitti kulkee eri-ikäisten kuusta ja lehtipuita kasvavien metsäkuvioiden halki, molemmille sivuille jää pienehköjä kosteikkoalueita. Pettäväntietä lähestyttäessä vasemmalle avautuu valtava tuore hakkuualue.

Luonnonpiirteet:

Reittiosuudella vaihtelevat kuivahkot hiekkaharjut ja niiden väliin jäävät pienet suot, suolammet ja korpipainanteet. Luonto on metsätalouden selvästi vaikuttamaa lukuun ottamatta Lauttalammen ympäristöä (lampi rantoinen, harju ja sen jälkeinen suopainanne) sekä ennen Pettäväntietä sijaitsevassa korvessa, missä reheväkasvuisen kuusikon lomassa on jonkin verran myös laho- ja maapuita.

Kulttuuripiirteet:

Erilaiset maankäytön tavat, erityisesti metsätalouden jäljet, näkyvät maastossa selkeästi. Reittiosuudella on myös useita metsäautoteitä ja -uria ja teiden ylityksiä.

Reitin rakenteet:

Reitti on merkitty sinisillä maalimerkeillä puihin, ennen Pettäväntietä olevalla korpiosuudella osittain maassa oleviin kiviin. Reitti kulkee pääasiassa polkua pitkin, ennen Lauttalampea se etenee pienen matkaa metsäautotien pohjaa, ja kosteimmissä maaston kohdissa on kohtuullisen kuntoisia pitkospuita.

Maisemavauriot:

Reittiosuus on maisemallisesti hajanainen metsätaloustoimenpiteiden seurauksena. Pitkin matkaa on hakkuuaukkoja, metsätyökoneiden jälkiä ja enemmän tai vähemmän tuoreita hakkuutähteiden kasoja.

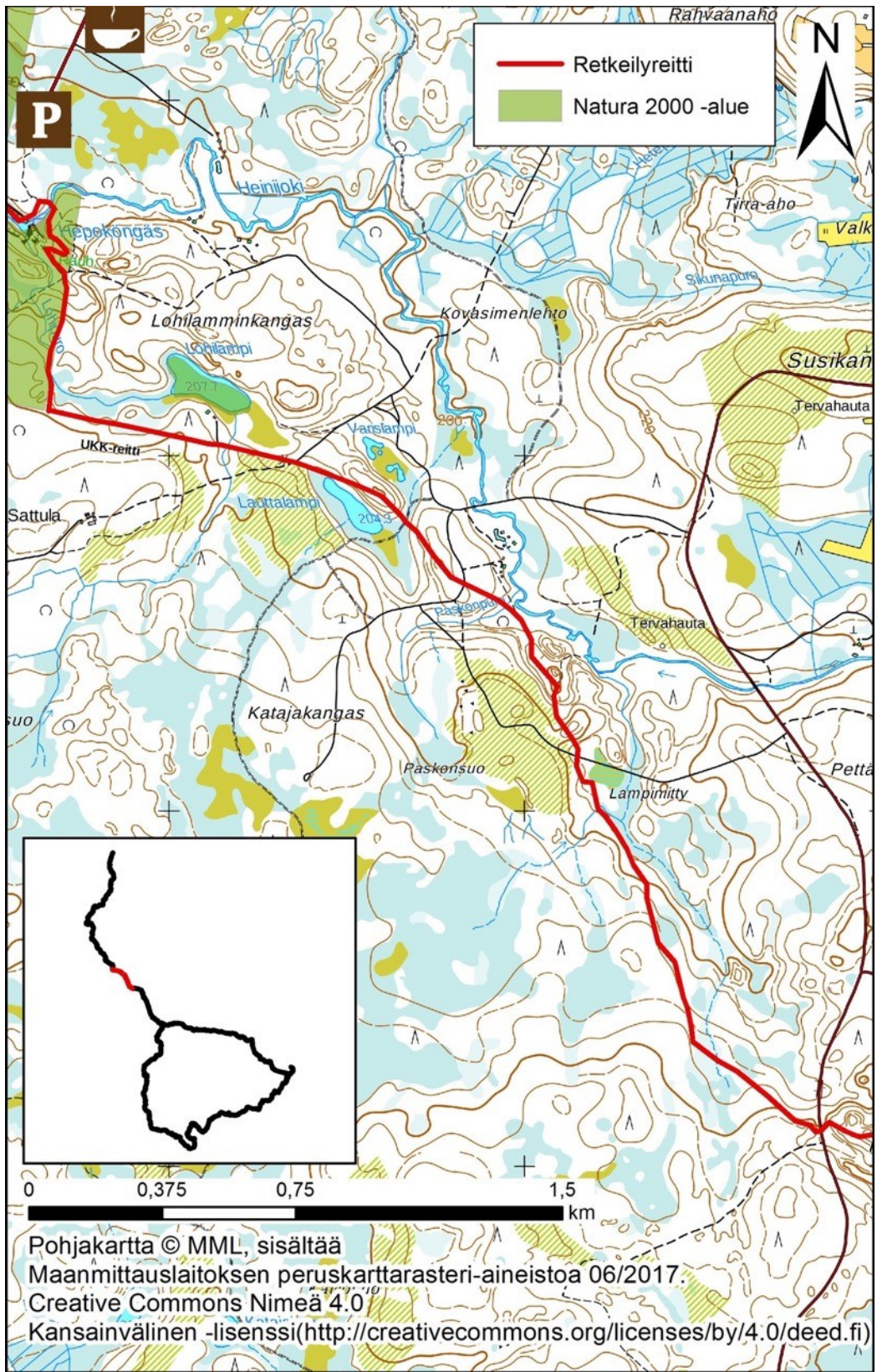
Kohtaamisia:

Lauttalammen harjun jälkeisessä männikössä tehtiin harvennushakkuuta aivan reitillä: ohitimme käynnissä olevan metsätyökoneen.

Vetovoimatekijät:

Lauttalammen ympäristö.

Reittikuvaukset: Ukk-reitti, Liite 5.

Pettävänvaara-Vääränsärkät

Kenttätyöpäivämäärä: 10.–11.9.2016. Kuljettu yhdessä alaskanmalamuutti Mallan kanssa.

Reittiosuuden pituus: 5,5 km

Keskeisiä koordinaattipisteitä (ETRS-TM35FIN):

Syvälammen laavu: P: 7185169, I: 544945

Väärälammen laavu: P: 7182513, I: 546703

Maisemakuva reittiosuudella (luoteesta kaakkoon):

Reitti nousee polkua pitkin Pettävänvaaralle ja kulkee koivua ja mäntyä kasvavan harjumuodostelman selkää pitkin, vasemmalla avautuvat laajat näkymät pohjoiseen päin. Polku laskeutuu Jokilammien välistä kulkevalle kapealle metsäiselle kannakselle. Lammet ovat keskenään eriväriset, väriero on silmin nähtävissä. Polku seurailee vasemmalla kulkevan joen töyrästä Syvälammen ja joen välissä. Syvälammen rannassa olevalle laavulle on pistopolku oikealla. Reitti siirtyy polulta hiekkatielle ja ylittää joen siltaa pitkin. Muutaman sadan metrin jälkeen reitti poikkeaa jälleen tieltä metsään johtavalle polulle, oikealla puuston lomasta avautuu näkymä soistuvantaisille metsälammille. Polku laskee alas jyrkkää rinnettä jokivarteen, missä polun sivussa ovat lahonneet hirsirakennuksen jäänteet. Sitten polku nousee mäntykangasta kasvavalle Vääränsärkkien harjumuodostelmalle, jonka selkää pitkin se kulkee Väärälammen sivustaa. Väärälammen rannassa olevalle laavulle on pistopolku vasemmalla. Väärälammen eteläpään tienoilla reitti haarautuu Köngäskierrokseksi.

Luonnonpiirteet:

Reittiosuutta hallitsevat mäntyvaltaista valoisaa metsää kasvavat harjumuodostelmat, joiden väliin jää erämaalampia, jokia ja pieniä suoalueita. Pettävänvaaralla metsä on koivun ja männyn kasvamaa mustikka-puolukka-variksenmarja-tyyppistä kangasta, jossa on paikoin näkyvissä kellottuneita palokoroja. Vääränsärkät puolestaan kasvavat eri-ikäisten mäntyjen hallitsemaa jäkäläistä puolukka-kanervikkoa. Jokivarsilla ja harjujen rinteillä kasvaa paikoin järeämpääkin kuu-sikkaa.

Kulttuuripiirteet:

Erilaiset maankäytön tavat näkyvät maastossa, sekä metsätaloustoimien jäljet ja vaikutukset, mutta myös luonnon virkistyskäytön huomioiminen. Keski-Pussisen tienoilla joenrantarinteessä on hirsirakennuksen jäänteet. Rakennus on ollut kooltaan n. 6 x 13 metriä, ja sen sivustalla on noin metrin halkaisijaltaan oleva kuoppa.

Reitin rakenteet:

Reitti on merkitty sinisillä maalimerkeillä puihin ja on selvästi erotettavissa, tosin Syvälammen laavulle vievän polun risteyksessä ollut opasviitta oli kaatunut. Jokien ja purojen yli on tehty siltoja, joskin Syvälammesta laskevan puron yli joutui lankkusillasta huolimatta kahlaamaan korkean vedenpinnan vuoksi. Reittiosuudella on kaksi huollettua laavua: Syvälammen etelärannalla ja Väärälammen eteläisellä rannalla pienessä niemessä kapean salmen kohdalla. Molemmat

laavut ovat hienolla paikalla muuten rakentamattomien lampien rannalla. Laavut ovat hyvässä kunnossa, ja molemmilta löytyy tulisija, puuvarasto ja käymälä.

Maisemavauriot:

Reittiosuudella on nähtävissä metsätaloustoimien jälkiä (metsäkoneuria, metsäautoteitä, hakkuuaukkoja ja hakkuutähteitä) lähes koko matkalta. (Lisäksi Väärälammen laavulle vievä jyrkkä rinne oli samana viikonloppuna järjestetyn Lost in Kainuu –seikkailukilpailun jäljiltä kulunut lähes kynnöspelloksi.) Maisemakuva on kuitenkin kokonaisuutena säilynyt harmonisena ja metsäisenä.

Avainkokemuksia:

Ainoat ihmistoiminnan äänet reittiosuudella olivat Syvälammen laavulla kohdatut ihmiset sekä Väärälammen laavulle kuuluneet auton äänet. Muuten oli hiljaista tai kuului luonnon ääniä.

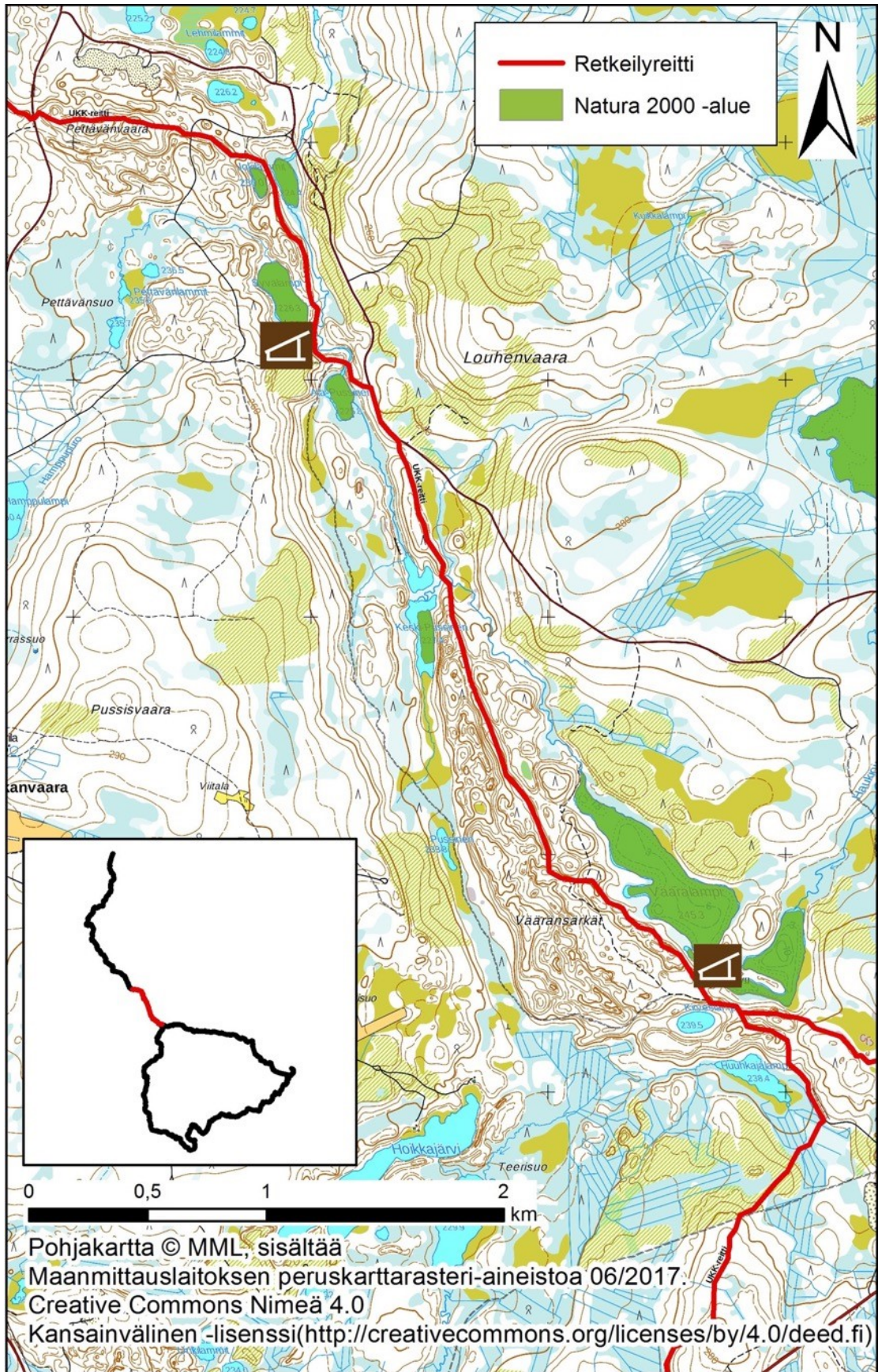
Kohtaamisia:

Syvälammen laavulla kahden hengen metsästysseurue teki lähtöä saapuessani. Yksin liikkeellä ollut valokuvaaja kävi jututtamassa, kun itse tein laavulta lähtöä. Kertoi puolisonsa olevan Lost in Kainuu -tapahtumassa kisaamassa, ja etsivänsä itse potentiaalista paikkaa seuraavaksi yöksi reventulien kuvaamista varten. Seuraavana päivänä Väärälammen laavulta matkaan lähtiessäni tuli Köngäskierroksen risteyksessä vastaan metsästysseurue ajokoiran kanssa.

Vetovoimatekijät:

Kokonaisuutena maisemallisesti hieno reittiosuus, jolta erityisinä helminä mainittakoon Jokilammit ja Syvälammen ympäristö. Kaksi hienosti sijoitettua, huollettua laavua, kiehtova hirsiraunio reitin varrella.

Reittikuvaukset: Ukk-reitti/Köngäskierros, Liite 6.

Väärälampi-Salmivaara

Kenttätyöpäivämäärä: 11.9.2016. Kuljettu yhdessä alaskanmalamuutti Mallan kanssa.

Reittiosuuden pituus: 4,5 km

Keskeisiä koordinaattipisteitä (ETRS-TM35FIN):

Reitti sivuuttaa Koppelosärkkien korkeimman kohdan: P: 7182176, I: 547854

Reitti ylittää metsäautotien Näätäsuon Natura-alueen rajalla:

P: 7181759, I: 550106

Maisemakuva reittiosuudella (lännestä itään):

Reitti erkanee Köngäskierroksen risteyksestä metsäpolkuna itään. Kasvillisuus muuttuu rehevämmäksi ja metsä kuusivaltaistuu, Väärälampi näkyy puiden lomasta vasemmalla vielä tovin. Kosteamman korpialueen halki johtavat pitkokset. Polku kulkee Kalliosuon etelälaitaa. Ensin vasemmalla avautuu luonnontilainen suoalue ja oikealla hakkuuaukea, mutta reitin edetessä pidemmälle myös oikealla puolella on suota. Polku kulkee Kalliosuon ja pienten suolampien välistä kapealta kannakselta ja nousee sitten käppyräistä kuusikkoa kasvaville Koppelosärkille. Polku laskee rinnettä alaspäin kunnes alkaa kohota Salmivaaran rinnettä ylös. Nousua Salmivaaralle kirjoavat erikokoiset hakkuuaukot ja niiden väliin jäävät hajanaiset metsäkuviot. Vaaralta avautuvat laajat näkymät hakkuiden yli etelään. Vaaran lakialueen jälkeen polku alkaa laskea rinnettä pidemmän yhtenäisen metsäkaistaleen suojissa: ylempänä rinteessä metsä on vanhempaa, alempana rinteessä vaihtuu ojitetuksi nuoreksi talousmetsäksi. Polku kulkee Näätäsuon Natura-alueen eteläkärjen vanhan metsän kautta.

Luonnonpiirteet:

Reittiosuuden metsätyypit vaihtelevat Väärälammen puolukka-kanerva-mäntykankaasta erikäisiin, kuusta ja koivua kasvaviin kosteisiin korpiin. Vanhempaa metsää on säilynyt Vääränsärkkien ja Kalliosuon välisessä kosteassa korvessa, jossa on nähtävissä paitsi pötkelöitä myös paikalleen jätettyjä tuulenskaatoja. Lisäksi Näätäsuon Natura-alueen eteläosassa on luonnontilaista/luonnontilaisen kaltaista metsää, missä on myös pystykeloja ja runsaasti maapuuta. Osuudella esiintyy myös erilaisia soita ja kosteikkoja.

Kulttuuripiirteet:

Maisemat reittiosuudella ovat lähes kauttaaltaan metsätalouden muokkaamia. Metsän ikä ja rakenne vaihtelevat suhteellisen tuoreista avohakkuista eri kokoisiin vanhemman metsän saarekkeisiin. Näätäsuon Natura-alueen länsiraja erottuu maastossa selvästi, kun talousmetsästä siirrytään luonnontilaisen metsän puolelle. Salmivaaran lakialueella polku kulkee eräänlaisessa luontokulississa: polun molemmin puolin on jätetty kapea suoajpuuston vyöhyke, mutta sen kummallakin puolella avautuvat laajat hakkuualueet. Tämän seurauksena polulla makaa runsaasti tuulenskaatoja.

Reitin rakenteet:

Reitti on merkitty puihin sekä sinisin että punaisin maalimerkein (punainen merkki tarkoittaa Köngäskierrosta) ja on helposti seurattavissa. Reitti etenee koko matkan metsäpolkua pitkin,

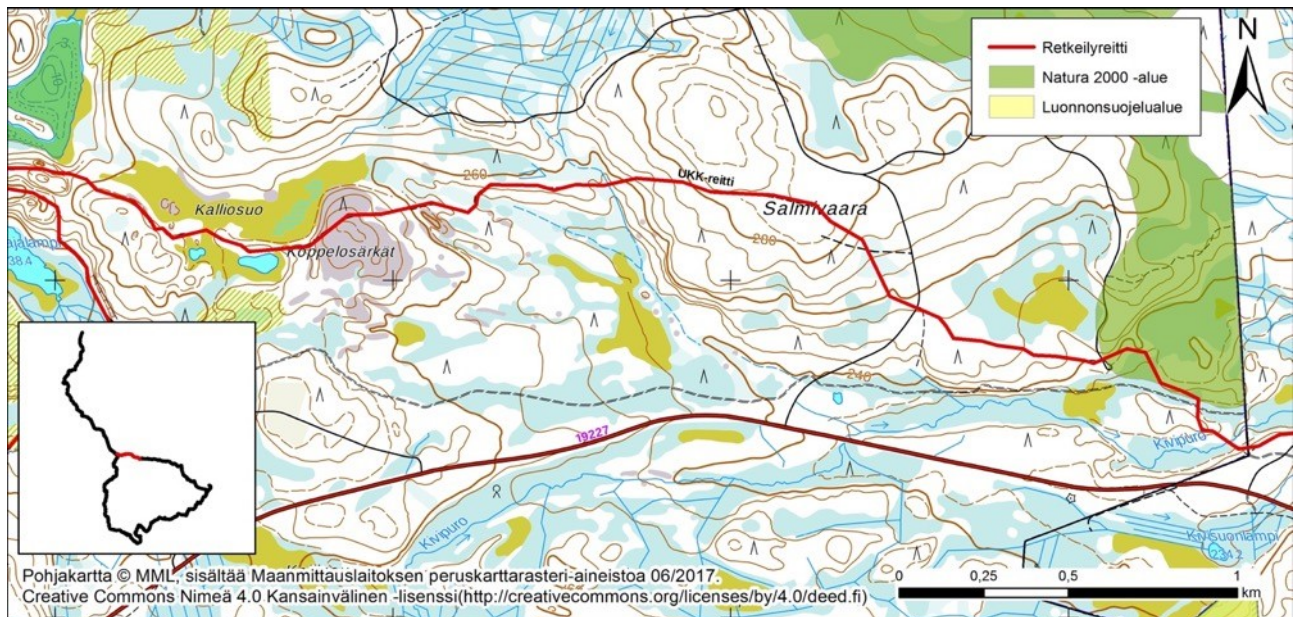
kosteimmissa maastonkohdissa on kohtuullisen kuntoisia pitkospuita (joiden päälle tosin on paikoin kaatunut runsaasti puita).

Maisemavauriot:

Reittiosuus on lähes kauttaaltaan metsätalouden vaikuttamaa, ja pitkin matkaa sijoittuvat erikoiset hakkuuaukot tekevät maisemakuvasta rikkonaisen (joskin ne myös toki avaavat näkymiä). Erityisesti tämä näkyy Salmivaaran rinteiden nousussa ja lakialueella.

Vetovoimatekijät:

Reittiosuudella Kalliosuon seutu ja Koppelosärkät ovat säilyneet maisemallisesti ehyinä ja kiinnostavina. Näätäsuon Natura-alueen vanha metsä on hienoa, mutta reitti kulkee Natura-alueella vain lyhyen matkan.

Reittikuvaukset: Ukk-reitti/Köngäskierros, Liite 7.

Ypykänlampi ja Iso-Ypykkä

Kenttätyöpäivämäärä: 11.–12.9.2016. Kuljettu yhdessä alaskanmalamuutti Mallan kanssa.

Reittiosuuden pituus: 3 km

Keskeisiä koordinaattipisteitä (ETRS-TM35FIN):

Törisevänpuron ylitys: P: 7181607, I: 550918

Ypykänlammen laavu: P: 7181553, I: 551718

Maisemakuva reittiosuudella (lännestä itään):

Reitti kulkee polulla nuoressa talousmetsässä, polun vieressä kulkee metsäautotie. Metsäkaistaleen molemmin puolin on suota. Reitti ylittää metsäautotien ja kulkee kosteikon yli pitkospuita pitkin. Polku kulkee harvaa ja matalaa metsää kasvavassa kalliomaastossa, jossa reitti ylittää kivisen puronuoman siltaa pitkin. Lyhyen metsäetapin jälkeen reitti siirtyy polulta moottorikelkkareitin pohjalle, joka kulkee Ypykänlammen rannan ja jyrkästi nousevan metsäisen rinteeseen välissä. Reitti ylittää Ypykänlammen pohjoispäässä joenuoman vankkaa siltaa pitkin ja jatkaa metsäautotietä seuraten, kunnes poikkeaa tieuralta polulle Iso-Ypykän rinteelle mäntyvaltaiseen kangasmetsään. Reitti ylittää Iso-Ypykän harjun sen eteläpäästä. Harjun selänteellä kulkee pistopolku Iso-Ypykän huipulle, jolta avautuvat upeat näköalat koilliseen. Polku laskeutuu jyrkkää rinteitä vanhaan kuusikkoon, jonka jälkeen metsä muuttuu äkisti nuoreksi talousmänniköksi. Polku jatkaa vaihtelevan ikäisellä, talouskäytössä olevalla kumpuilevalla mäntykankaalla noin kilometrin.

Luonnonpiirteet:

Sekä reittiosuuden alku- että loppupuoli ovat mäntyvaltaista, nuorehkoa talousmetsää. Ypykänlammen ja Iso-Ypykän välissä kasvaa korkeampaan ikään ehtinyttä, mäntyvaltaista puolukkamustikkatyypin kangasmetsää, ja erityisesti Iso-Ypykällä metsä on luonnontilaisen kaltaista pystykeloineen. Mänty ja kuusi ovat valtapuulajeja, mutta joukossa kasvaa myös runsaasti lehtipuita. Omaleimaisen maisemaetapin reittiosuudella muodostaa alun harvaa metsää kasvava kalliokko, jossa on siellä täällä heinää kasvavia suopainanteita ja pystykeloja. Kallioiden halki kivisessä uomassa virtaa kirkasvetinen Törisevänpuro. Maastonmuotoja reittiosuudella hallitsevat Iso-Ypykkä sekä Iso-Ypykän jälkeen ylitettävälle metsäautotielle pohjoisessa näkyvä Pieni-Ypykkä.

Kulttuuripiirteet:

Reittiosuuden metsät ovat pääosin talouskäytössä, mutta osuudella on säilynyt/säilytetty myös luonnontilaisempia ympäristöjä, erityisesti Iso-Ypykkä. Ypykänlammen laavulla on jälkiä käytöstä: sekä jokusia roskia maassa että kosolti riipusteltuja tekstejä laavun seinissä.

Reitin rakenteet:

Reitti on merkitty puihin sekä sinisin että punaisin maalimerkein. Reitti kulkee pääsääntöisesti metsäpolulla, mutta myös moottorikelkkareitin pohjaa pitkin ja metsäautotiellä. Reittiosuuden alussa on pitkospuita. Törisevänpuron yli menee lankkusilta, joka oli kunnostuksen tarpeessa; mm. sillan kaide oli sortunut. Ypykänlammen pohjoispään joenuoman ylittävä silta on moottorikelkan mentävä (kelkkareitti kulkee sillan kautta). Ypykänlammen rannassa oleva laavu on

hyväkuntoinen ja hienolla paikalla. Laavulla on nuotiokehä, pöytä penkkeineen, puuvarasto ja käymälä. Laavun läheisyydessä on Kögäskierroksen retkeilyreitistön opastaulu ja opasviittoja.

Maisemavauriot:

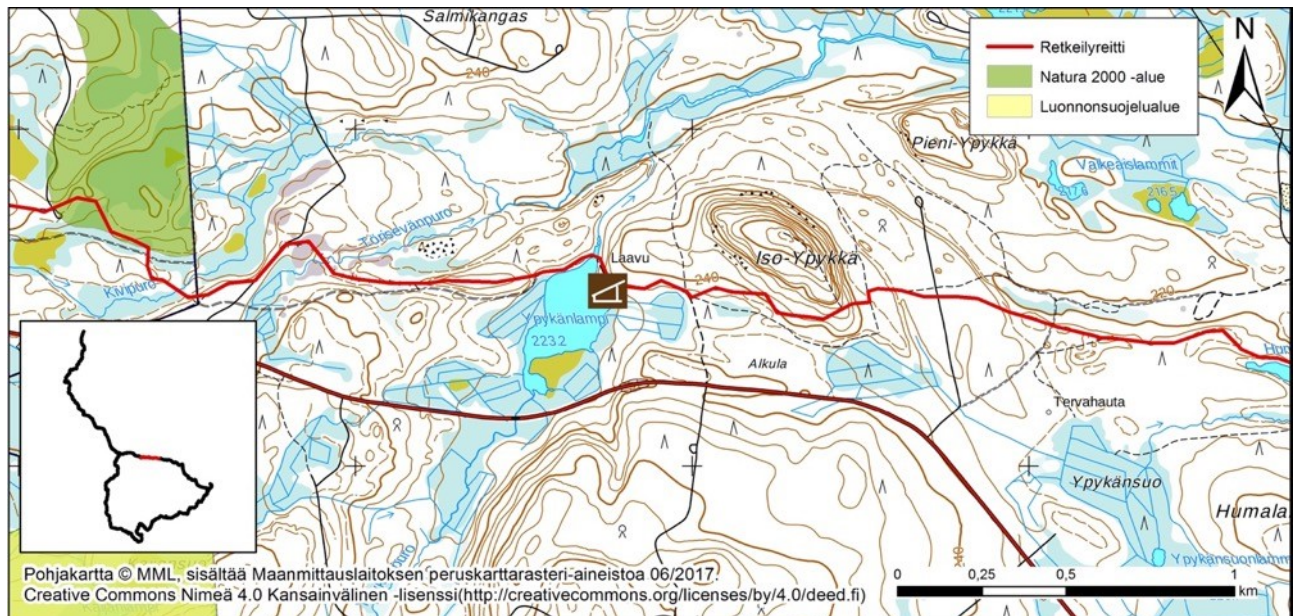
Reittiosuuden alkupuoli Iso-Ypykän itäpuolelle asti on säilynyt maisemallisesti varsin yhtenäisenä. Osuuden loppupuolen mäntymetsässä oli suoritettu harvennushakkuuta, ja maastossa näkyi paljon tuoreita metsäkoneen ajouria ja hakkuutähteitä.

Kohtaamisia:

Ypykänlammella ohitin laavulle tulille ja lammelle veneeseen hajautuneen sorsanmetsästysseurueen.

Vetovoimatekijät:

Ypykänlammien ja Iso-Ypykän ympäristö, huollettu laavu hienolla paikalla. Myös Törisevängurion ympäristö on mainitsemisen arvoinen.

Reittikuvaukset: Ukk-reitti/Köngäskierros, Liite 8.

Humala-arot ja Syväjoen varsi

Kenttätyöpäivämäärä: 12.9.2016. Kuljettu yhdessä alaskanmalamuutti Mallan kanssa.

Reittiosuuden pituus: 3,5 km

Keskeisiä koordinaattipisteitä (ETRS-TM35FIN):

Reitti ylittää tien Humala-arot-lammen itäpäässä: P: 7181223, I: 553980

Komulankönkään parkkipaikka: P: 7180463, I: 556612

Maisemakuva reittiosuudella (lännestä itään):

Reitti kulkee metsäpolkua pitkin talousmänniköstä Humala-arot -nimistä lampea ympäröivään järeeän kuusikkoon. Reitti sivuaa pitkänomaisen lammen pohjoisrantaa, lampi jää oikealle. Reitti ylittää hiekkatien ja kulkee hakkuualueen laitaa vasemmalle jäävän, kasvillisuuden osittain peittämän sorakuopan ohi. Voimalinjan alituksen jälkeen reitti kulkee halki jokseenkin luonnontilaisen metsäsaarekkeen, minkä jälkeen reitti seurailee avohakkuun reunaan. Vasemmalla virtaavan Syväjoen uoma näkyy nyt reitille, ja polulta avautuvat laajat näkymät hakkuun ja joen yli pohjoiseen. Polku kulkee kivisessä maastossa hakkuuaukkojen ja pienten metsäkuvioiden vuorotellen. Seuraa lyhyt etappi nuorehkossa sekametsässä, sitten taas hakkuuaukko, jonka jälkeen reitti yhtyy Hallanmaantiehen ja seuraa sitä n. 100 metriä itään. Reitti ylittää tien ja kulkee moottorikelkauran pohjaa Komulankönkään parkkipaikalle.

Luonnonpiirteet:

Maasto on reittiosuudella melko tasaista, suuret korkeusvaihtelut puuttuvat. Maastoa määrittävätkin ensisijaisesti Syväjokivarsi ja Humala-arot. Metsätalouden vaikutukset ovat tällä reittiosuudella hyvin korostuneet, luonnontilaisempaa metsää on jäljellä lähinnä Humala-arojen ympärillä ja voimalinjan alituksen jälkeisessä metsäsaarekkeessa. Humala-arojen metsä on järeeää ikikuusikkoa, jonka seassa kasvaa suuria lehtipuita. Maastossa näkyi runsaasti majavien tuottamia jälkiä. Voimalinjan jälkeinen metsikkö on kuusivaltainen, joskin joukossa on runsaasti myös järeitä lehtipuita, kuten haapoja. Kuusten tyvissä oli runsaasti tikan (pohjantikka?) hakkuukojoja.

Kulttuuripiirteet:

Reittiosuus on vahvasti erilaisten maankäytön tapojen muokkaama. Metsätalouden vaikutukset ovat erityisen korostuneet, mutta reitin varrella on myös useita eri käytön vaiheessa olevia sora-monttuja. Reittiosuudella on monenlaisia teitä metsäkoneurista päällystettyyn Hallanmaantiehen.

Reitin rakenteet:

Reitti on merkitty sinisillä ja punaisilla maalimerkeillä puihin. Hakkuuaukkojen pirstomilla osuuksilla reitin seuraaminen on välillä haasteellista; joillain osuuksilla polku hädän tuskin erotuu maastosta, ja seuraavaa opasmerkkiä joutuu tähyilemään hakkuun toiselta laidalta. Reitti kulkee pääosin metsäpolulla, mutta lyhyen matkaa myös maantien vartta pitkin ja moottorikelkauran pohjalla. Komulankönkään parkkipaikan kohdalla on reitin varressa isot opastaulut ja -viitat.

Maisemavauriot:

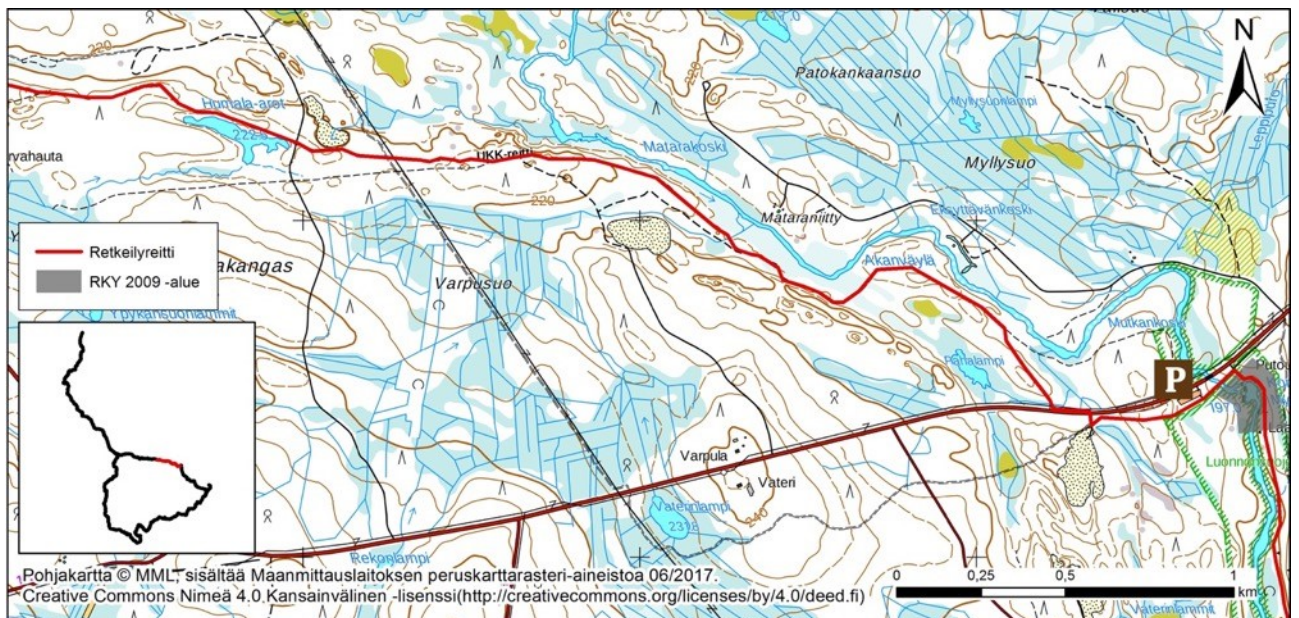
Reittiosuus on lähes kauttaaltaan hakkuuaukkojen pirstoma ja maisemallisesti hyvin rikkinäinen. Lisäksi ihmistoiminta näkyy maastossa monissa muissakin muodoissa: soramonttuina, lukuisina tieurina, voimalinjoina.

Avainkokemuksia:

Reittiosuudella ollut hiljattain muitakin kulkijoita, hakkuuaukeilla heinät olivat polun kohdalla tallautuneet.

Vetovoimatekijät:

Humala-arot.

Reittikuvaukset: Ukk-reitti/Köngäskierros, Liite 9.

Komulanköngäs ja Kokkoharju

Kenttätyöpäivämäärä: 14.9.2016. Kuljettu yhdessä alaskanmalamuutti Mallan kanssa.

Reittiosuuden pituus: 4 km

Keskeisiä koordinaattipisteitä (ETRS-TM35FIN):

Laavu: P: 7180428, I: 556858

Kokkoharjun etelärinteen portaat: P: 7178086, I: 558474

Maisemakuva reittiosuudella (luoteesta kaakkoon):

Reitti ylittää Syväjoen moottorikelkan mentävää siltaa pitkin, vasemmalla muutaman kymmenen metrin päässä kulkee maantiesilta (Halkanmaantie) joen yli. Reitti kaartaa oikealle ja sivuuttaa oikealle jäävän Komulankönkään kaksoisputouksen. Putousten väliin jääville kallioille pääsee myllysiltaa pitkin. Reitti laskeutuu portaita alas kuusikkoista rinnettä ja kiertää pitkoksilla putousten alapuolisen lammen rantaa pitkin. Pitkosten jälkeen reitti nousee polkua pitkin laavulle, mistä eteenpäin jatkaa kivikkoisessa maastossa jokivartta etelään seuraillen. Polku erkanelee jokivarresta hieman vasemmalle ja siirtyy kulkemaan kahden metsäisen rinteiden väliseen "solaan", josta nousee sitten oikeanpuoleiselle rinteelle. Reitti seuraa harjun selännettä korkeammalle, ja oikealla avautuvat laajat näkymät länteen. Syväjoki erottuu alhaalla, ja kosken kuohu kuuluu reitille. Polku laskeutuu kangasmetsämaastossa hieman alaspäin kumpuileville kankaille. Vasemmalla avautuvat vähitellen näkymät Pienen Tuomivaaran rinteille koilliseen, samalla kun kaukonäkymät länteen ja lounaaseen jatkuvat. Polku seuraa harjun selännettä koko harjun matkalta, kunnes laskeutuu harjun rinteeseen rakennettuja portaita pitkoksia pitkin ylitettävälle varpuja kasvavalle kosteikolle.

Luonnonpiirteet:

Komulankönkään kaksipuolisen vesiputouksen alapuolista lampea reunustaa rehevä rinnekuusikko. Syväjokivartta etelään mentäessä metsä muuttuu kallioiseksi, korkeita varpuja kasvavaksi sekametsäksi. "Solaa" reunustavia rinteitä hallitsevat vielä kuuset, mutta Kokkoharjulle noustessa metsä muuttuu vähitellen kuivemmaksi ja mäntyvaltaisemmaksi kanervakankaaksi, jossa on myös pystykeloja. Reittiosuudella maastoa määrittävät juuri Kokkoharju ja sen vieritse virtaava Syväjoki. Kokkoharjun kapea, jyrkkärintainen lounaiskärki ja sillä kasvava harvahko metsä mahdollistavat näköalan kummallekin puolelle harjua. Harjun alla maasto on ojitettua, pikkuhiljaa metsittyvää ja korkeita varpuja kasvavaa suota.

Kulttuuripiirteet:

Komulankönkään alue on vanhan myllykulttuurin leimaamaa. Myllykokonaisuuteen kuuluvat 1880-luvulla rakennettu mylly, vesiränni ja patolaitteet sekä mylläriä varten rakennettu myllysauna.

Reitin rakenteet:

Reitti kulkee pääasiassa polkua pitkin, mutta myös pitkospuilla ja aivan osuuden alussa hiekkatiellä (joka toimii myös moottorikelkkareitin pohjana). Syväjoen yli rakennettu silta on moottorikelkan mentävä. Sillan rakenteissa on jyhkeää juhlavuutta ja penkkeineen silta muistuttaa kaupunkipuistojen arkkitehtuurista. Komulankönkääälle saavuttaessa reitin vieressä on suuret

opasviitat. Myllyn ja myllysaunan vieressä on nuotiopaikka ja puuvarasto. Putousten viereiseen rinteeseen on rakennettu portaat. Putousten eteläpuolella jokivarressa sijaitsee laavu, jonka ympäristössä on katettu pöytä penkkeineen, käymälä ja puuvarasto. Laavulta on näkymä putoukselle, ja sen sijainti/sijoittelu on muutenkin harvinaisen hieno. Reitti on merkitty puihin sinisillä ja punaisilla maalimerkeillä, paikoitellen myös sinisillä ja punaisilla nauhoilla. Kokkoharjulla Ukkohallan suuntaan erkanevan reitin risteyksessä on runsas opasviitoitus. Harjun rinteeseen on rakennettu portaat, joiden yläpäässä on penkki. Harjun alapuoliset pitkokset ovat hyvässä kunnossa. Kaikkiaan reittiosuus on hyvin merkitty ja huollettu ja varsin helppokulkuinen.

Maisemavauriot:

Varsinaisia maisemavaurioita ei reittiosuudella ole.

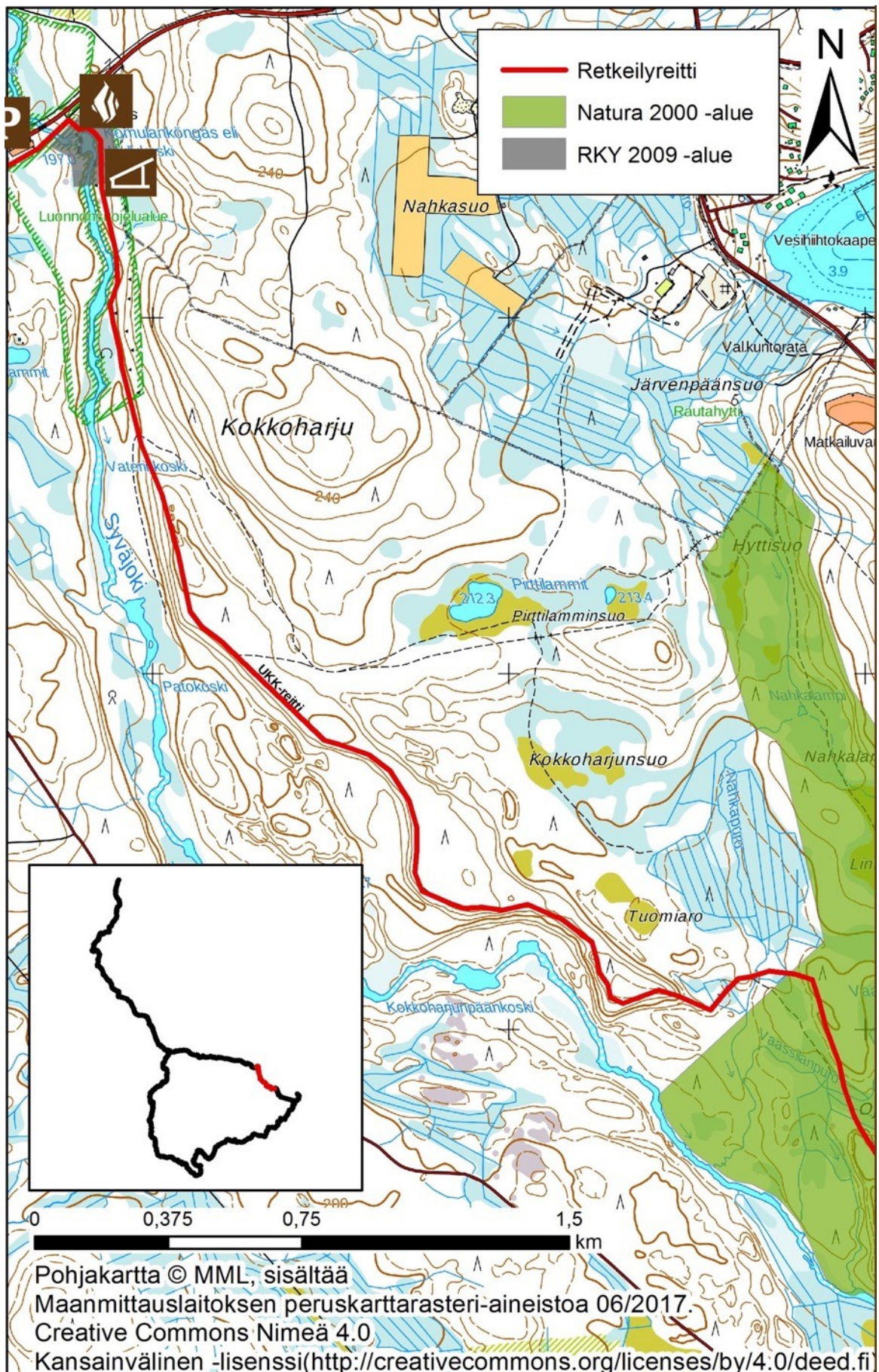
Kohtaamisia:

Putousten alapuolella oli työporukka Kainuun Nuotasta korjaamassa huonokuntoisia pitkospuita. Laavulla vietti Vorlokista vaeltanut suomalainen retkiseurue taukoa.

Vetovoimatekijät:

Reittiosuus on kokonaisuudessaan yksi hienoimpia ja parhaiten säilyneitä. Erityisinä vetovoimatekijöinä voi mainita Komulankönkään alueen (maisemalliset ja kulttuurihistorialliset tekijät, nuotiopaikka, huollettu upea laavu ja helppo saavutettavuus) sekä Kokkoharjulta molempiin suuntiin avautuvat kaukonäkymät.

The map displays a topographic view of the Kokkojärvi region. A red line indicates a hiking route (Retkeilyreitti) starting from the top left and winding through the area. Green shaded regions represent Natura 2000 areas, including 'Luonnonkojelualue' and 'Hyttisuo'. Grey shaded regions represent RKY 2009 areas, such as 'Nahkasuo' and 'Kokkojärjunsuo'. The map features contour lines, water bodies like 'Sylväajoki' and 'Pirttilammit', and various geographical labels like 'Kokkojärvi', 'Järvenpäänsuo', and 'Valkunrata'. A scale bar at the bottom indicates distances up to 1.5 km, and a north arrow is located in the top right corner. An inset map in the bottom left shows the location of the study area within the outline of Finland.

Reittikuvaukset: Ukk-reitti/Köngäskierros, Liite 10.

Vorlokki

Kenttätyöpäivämäärä: 14.–15.9.2016. Kuljettu yhdessä alaskanmalamuutti Mallan kanssa.

Reittiosuuden pituus: Paskokosken laavulle 3 km, laavulta Vortikan halkeamalle 1,5 km

Keskeisiä koordinaattipisteitä (ETRS-TM35FIN):

Paskokosken laavu: P: 7176816, I: 560776

Vortikan kalliorotko (keskikohdan ”mutka”): P: 7177524, I: 561122

Maisemakuva reittiosuudella (luoteesta kaakkoon):

Reitti kulkee aluksi puustoisella suolla pitkospuita pitkin, ja nousee sitten polkua vanhaa metsää kasvavalle kumpareelle. Kumpareen jälkeen reitti laskeutuu taas ojitetun, metsittyvän suon yli kulkeville pitkoksille. Reitti jatkuu polkuna halki nuorehkon kuivan mäntykankaan, kunnes metsä muuttuu iältään selvästi vanhemmaksi. Polku ohittaa oikealle rinteeseen alle jäävän pienen lammen (Härkälampi), minkä jälkeen polku kulkee pientä harjannetta pitkin kahden pikkusuon välistä. Polku kulkee eteenpäin metsämaisemassa, kunnes Suolilammit erottuvat vasemmalla. Reitti kulkee nyt viivasuoraan Vorlokin Natura-alueen etelärajaan pitkin, ensin mäntymetsässä, sitten pitkän matkan pitkoksilla luonnontilaisen suon laitaa, lopuksi moottorikelkkauran pohjaa reittien risteyksessä sijaitsevalle Paskokosken laavulle. Laavulta reitti jatkaa moottorikelkkauraa joelle ja seuraa jokivartta koilliseen ensin moottorikelkan kestävästä lankkusilta, sitten pitkospuita pitkin. Reitti jatkaa metsäpolkua pitkin vaaranrinnettä ylös mäntyvaltaiseen metsään Vortikan kalliorotkolle.

Luonnonpiirteet:

Osuudella reitti sijoittuu kokonaan Vorlokin Natura-alueelle tai aivan sen rajalle. Luonnonpiirteiltään reittiosuus voidaan jakaa karkeasti kolmeen osaan. Ensimmäinen kolmannes on luonnontilaista tai sen kaltaista kuivaa, kumpuilevaa mäntyvaltaista jäkälä- ja kanervakangasta, jota kirjovat maastopainanteiden pienet suoalueet. Etapilla on pystykeloja ja paikoin myös järeitä kilpikaarnaisia mäntypuita. Toinen kolmannes reittiosuudesta kulkee Natura-alueen etelärajaan pitkin, ja alueen ulkopuolella maisemaa hallitsee nuori talousmännikkö. Natura-alueen puolella vastaavasti levittäytyy luonnontilainen, harvakseltaan mäntyjä kasvava suoalue. Reittiosuuden viimeinen kolmannes sisältää Lietejoen varren, Pienen Tuomivaaran rehevän rinnemetsän puroineen ja lehtipuineen sekä kallioisen, mäntyvaltaisen metsän keskellä sijaitsevan Vortikan puoli kilometriä pitkän rotkorepeämän.

Kulttuuripiirteet:

Erilaiset maankäytön tavat näkyvät maastossa Natura-alueen etelärajalla: toisella puolella rajaa luonto on luonnontilaista tai sen kaltaista, toisella puolella kasvaa monotonista metsätalousmännikköä. Lietejoen vastarannalla on (vapaa-ajan) rakennus.

Reitin rakenteet:

Reitti kulkee pääsääntöisesti metsäpolkua pitkin, mutta myös moottorikelkkauran pohjalla. Kosteammilla maasto-osuuksilla on hyväkuntoiset pitkokset. Pitkoksia on uusittu ilmeisesti muutama vuoden sisään, sillä monin paikoin uusien pitkosten vieressä kulkevat vanhat, lahot ja

murtuneet pitkokset. Lietejoen rantaan on rakennettu moottorikelkan mentävä lankkusilta, ja Vortikan rotkolaaksolle nousevaan rinteeseen pitkoksia rinnepurojen yli. Reitti on merkitty sinisiin ja keltaisiin maalimerkein puihin (keltainen tarkoittaa 12 km:n mittaista Vorlokin kierrosta), Vortikalta Paskokosken laavulle saakka myös punaisiin merkein. Risteyskohdissa on myös opasviittoja. Reitti on osuudella selkeästi merkitty ja hyvin kuljettavissa. Köngäskierroksen risteyksessä moottorikelkkareitin varressa on hyväkuntoinen Paskokosken laavu. Laavulla on puuvasto ja käymälä, vettä voi hakea vajaan 300 metrin päästä Lietejoesta. Laavu on rakenteeltaan tosi iso ja varsinkin korkea, ja se on selvästikin rakennettu palvelemaan suurempia, päiväretkellä taukoa pitäviä moottorikelkkailija- tai hiihtoryhmiä enemmän kuin yöpyjiä. Tämän huomaa myös siitä, että nuotiokehä ei sijaitse heti laavun edustalla vaan etäämmällä, ja sitä reunustavat penkit joka puolelta.

Maisemavauriot:

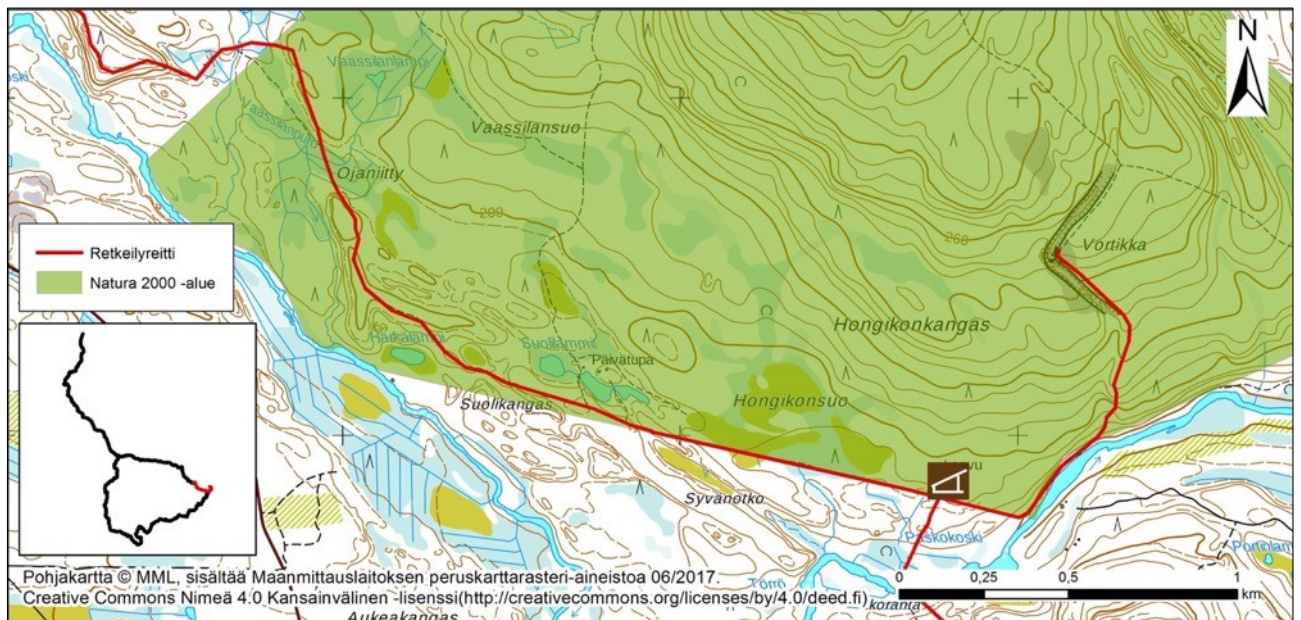
Reittiosuuden maisemavauriot rajoittuvat Natura-alueen etelärajan selvään erottumiseen maastossa.

Avainkokemuksia:

Yöllä Paskokosken laavulla heräsin lähistöltä kuuluvaan ketun haukahteluun.

Vetovoimatekijät:

Vorlokin Natura-alueen metsät, luonnontilainen Hongikonsuo ja sen pitkä yhtenäinen pitkospuutaival, Vortikan rotkorepeämä, huollettu laavu.

Reittikuvaukset: Kõngäskierros, Liite 11.

Paskokoski-Lietekylä

Kenttätyöpäivämäärä: 15.9.2016. Kuljettu yhdessä alaskanmalamuutti Mallan kanssa.

Reittiosuuden pituus: 5 km

Keskeisiä koordinaattipisteitä (ETRS-TM35FIN):

Reitti ylittää Syväjoen: P: 7176534, I: 560648

Reitti saavuttaa Lietekyläntien: P: 7174730, I: 559748

Maisemakuva reittiosuudella (koillisesta lounaaseen):

Paskokosken laavulta reitti laskeutuu maastossa alaspäin moottorikelkkareitin pohjaa lounaaseen halki nuoren talousmännikön. Maapohja soistuu ja heinikoituu, ja reitti jatkaa pitkoksia pitkin. Nuori ja pusikkoinen puusto peittää näkymät Lietejoen rantavyöhykkeelle asti. Reitti ylittää Lietejoen jyhkeää siltaa pitkin ja nousee metsäautotien uraa jokivarresta ylemmäs maastoon nuorelle mäntykankaalle. Maisema muodostuu hakkuuaukoista, niiden välisistä pienistä metsäkuvioidista ja pienistä soista. Reitti liittyy risteyksestä kulkemaan hiekkatielle. Haaranpäällyksen haku rinne kohoaa vasemmalla, maisema jatkuu samanlaisena hakkuuiden ja istutusmänniköiden mosaiikkina. Reitti jatkaa tienristeyksestä soratietä pitkin oikealle. Maisemakuvaa hallitsevat edelleen eri-ikäiset taimikot ja hakkuuaukot, kunnes metsä muuttuu vanhemmaksi ja kuusivaltaistuu vähän ennen kuin reitti alittaa voimalinjat. Linjojen kohdalla reitti erkanee tieltä vanhaa metsäkoneuraa pitkin kuusikorpeen, joka pian muuttuu istutusmänniköksi. Reitti ylittää joen (Kivipuro) siltaa pitkin, parinsadan metrin päässä metsä muuttuu taas kuusikorveksi. Reitti kulkee vasemmalle jäävän hakkuuaukon reunaa, ja seuraa sitten viivasuoraa metsäautotietä talousmännikön halki Lietekyläntielle.

Luonnonpiirteet:

Reittiosuutta hallitsevat metsätaloustoimenpiteiden jäljet: hakkuuaukot, eri-ikäiset mäntytaimikot ja ojitetut, pikkuhiljaa metsittyvät suot. Luonnontilaista tai sen kaltaista maisemaa edustavat reittiosuuden ensimmäisen kolmanneksen muutamat suot ja viimeisen kolmanneksen pari säästynyttä vanhempaa metsäkaistaletta lupponaavakuusineen. Maastonmuotoja reittiosuudella hallitsevat Haaranpäällyksen rinne ja Lietejoki.

Kulttuuripiirteet:

Maasto reittiosuudella on kauttaaltaan ihmisen muokkaamaa, ja lähistöllä on myös asutusta: Syväjoentien risteyksessä on talon osoiteviitta.

Reitin rakenteet:

Reitti kulkee suurimman osan matkasta teitä ja metsäkoneuria pitkin, alkumatkasta myös kelkkauran pohjalla ja pitkoksilla. Pitkospuut ovat huonokuntoiset ja vinot, ja niillä kulkeminen on hankalaa. Lietejoen ylittävä silta on moottorikelkan mentävä. Reitti on merkitty punaisiin maali-merkein puihin ja teidenvarsille pystytettyihin keppeihin.

Kohtaamisia:

Pitkää soratietä aamulla talsiessani ohi ajava mies pysäyttää autonsa ja jää juttelemaan hetkeksi. On kiinnostunut koirasta ja retkemme kestosta.

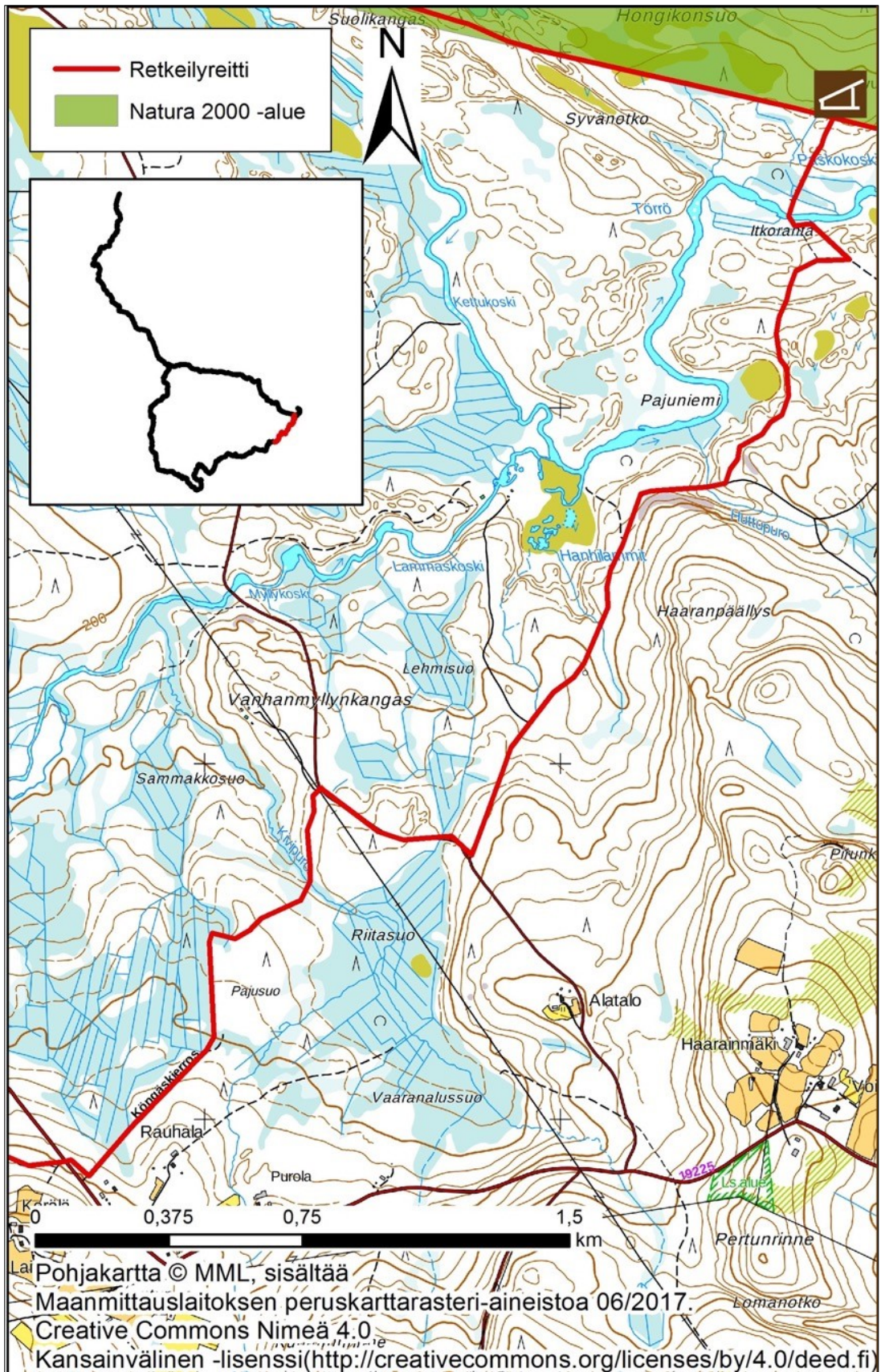
Maisemavauriot:

Reittiosuus on maisemallisesti koko matkalta rikkonainen ja monotonisen tylsä.

Vetovoimatekijät:

Reittiosuudella ei ole varsinaisia vetovoimatekijöitä.

Reittikuvaukset: Kögäskierros, Liite 12.

Lietekylä-Hassinaho

Kenttätyöpäivämäärä: 15. ja 21.9.2016. Kuljettu yhdessä alaskanmalamuutti Mallan kanssa.

Reittiosuuden pituus: 4,5 km

Keskeisiä koordinaattipisteitä (ETRS-TM35FIN):

Kota: P: 7173545, I: 557844

Reitti ylittää Lumipuron: P: 7172965, I: 557018

Maisemakuva reittiosuudella (koillisesta lounaaseen):

Lietekyläntien ylityksen jälkeen reitti kulkee koivutaimikon ja vasemmalle puolelle mäelle jäävän maatalon peltojen välimaastossa. Reitti laskeutuu mäkeä alas horsmaa ja pajukkoa kasvavaan notkelmaan umpeen heinittyneille pitkoksille, minkä jälkeen se etenee taimikoiden poikki. Reitti liittyy vanhalle metsäkoneuralle ja nousee rinnettä ylös nuorena talousmetsässä. Mäen päällä kesannoiva (pelto)aukio jää vasemmalle. Reitti laskeutuu loivaa rinnettä taimikon reunustamaa koneuraa seuraten, kunnes liittyy hieman heinittyneelle soratielle. Puiden reunustamalle tielle näkyy vasemmalla maatalon pihapiiri pienen peltoaukion takana, ja (vapaa-ajan) rakennuksen pihapiiri oikealla. Tie haarautuu heinittyneeksi metsäautouraksi, ja reitti laskeutuu sitä pitkin talousmetsän peittämää rinnettä alas. Vasemmalla avautuu hetkeksi näkymä viereisiin vaaranrin-teisiin puunlatvojen välistä. Rinteen alla reitti jatkaa kosteassa maastossa pusikoituneilla pitkoksilla, reittiuraa reunustavat nuoret koivikot. Reitti ylittää joen (Lumipuro) siltaa pitkin. Jokivarren maisema on koivuja kasvava ”rämeikköä”. Lietekylän mäki näkyy takaoikealla. Reitti nousee loivasti jokivarresta heinittyntä metsäkoneuraa pitkin. Maisema muuttuu reheväksi korveksi, vasemmalle jää pieni suo. Reittiura jatkuu sammaloituen halki korpisen metsän, soistuvan uran vieressä on pitkoksia. Reitti kulkee heinittyneen hakkuuaukon poikki, ja jatkaa sitten metsäautotietä eri-ikäisten taimikoiden ohi kunnes vasemmalla avautuu jälleen hakkuuaukko. Oikealla kasvaa vanhempaa kuusimetsää, ja rinteestä avautuvassa näkymässä puunlatvojen takaa pilkahtaa horisontissa sininen vaara (Paljakka/Mustakumpu).

Luonnonpiirteet:

Lietekylän alueella luonto on kulttuurivaikutteista: peltoaukeita, heinittyneitä traktorinuria, vanhoja lehmihakoja lehtipuineen, pellonreunojen pensaikkoja. Muuten reittiosuuden ensimmäinen puolikas jokivarteen asti on pääsääntöisesti nuorta talousmetsää ja eri-ikäisiä taimikoita. Joen ylityksen jälkeisellä toisella puoliskolla maasto on selvästi kosteampaa, ja metsätyyppinä vallitseva on rehevä, lupponaavainen kuusikorpi. Vaikka metsätalouden jälkiä näkyy etapilla runsaasti, on reitin varrella säilynyt paikoin myös vanhemman metsän saarekkeitä. Jokivarren koivikkoinen, korkea heinikkoa ja pajukkoa kasvava ”tulvatasanko” muodostaa reittiosuudella oman kokonaisuutensa.

Kulttuuripiirteet:

Lietekylän alueella reitille näkyy kulttuurivaikutteisen luonnon lisäksi asuintaloja pihapiireineen. Erilaiset maankäytön tavat näkyvät reittiosuudella metsätalouden ja maatalouden harjoittamisen jälkinä.

Reitin rakenteet:

Reitti kulkee pääsääntöisesti erilaisia tienpohjia ja ajouria pitkin. Käytännössä kaikki kosteammat maastonkohdat on pitkostettu, joskin pitkokset ovat monin paikoin pusikoituneet tai heinityneet niin, että niillä kulkeminen on hankalaa. Lumipuron yli kulkee tukeva, kauniisti sammaloitunut silta. Reitti on merkitty punaisiin maalimerkein puihin tai reittiuran varteen pystytettyihin keppeihin. Puista maalimerkit ovat paikoin rapisseet ja reittisuudella merkkejä on paikoitellen harvassa. Kaikkiaan reitti on osuudella kuitenkin hyvin seurattavissa. Reitin varrella Lietekylän alueella, kesannoivan peltoaukion vieressä on siisti ja huollettu kota, jolta löytyvät käymälä (miehille ja naisille omat puolet), roskis, puuvarasto ja katettu pöytä penkkeineen. Kodan ympäristö kasvaa korkeaa heinää ja on alkanut pusikoitua.

Maisemavauriot:

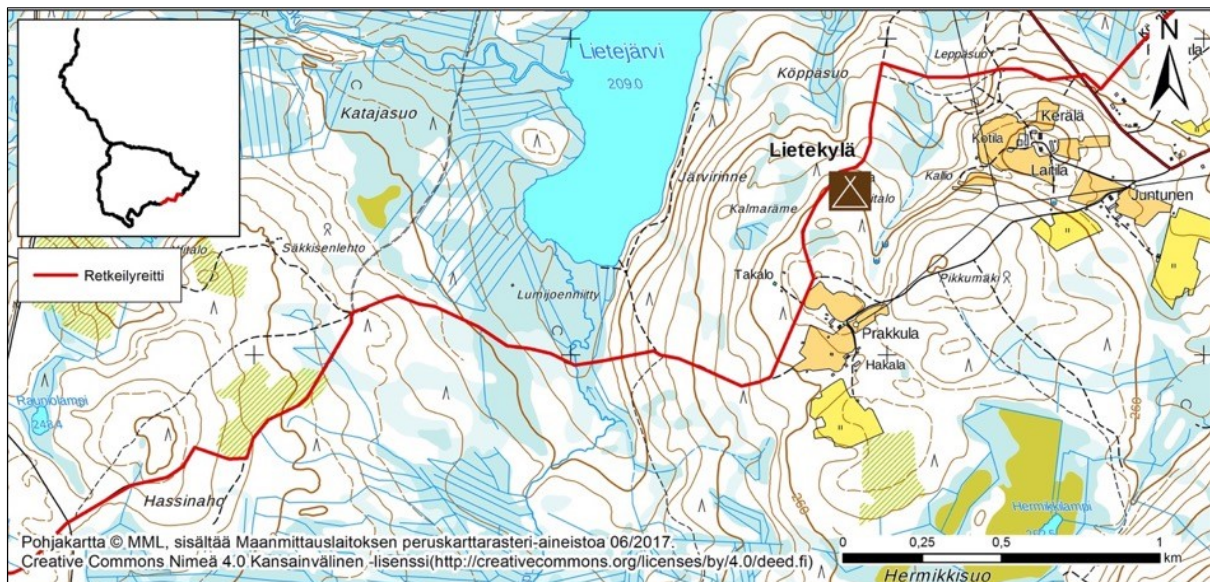
Reittisuus on lähes koko matkaltaan metsätaloustoimien muokkaama, hakkuuaukot ja monotoniset taimikot hallitsevat maisemakuva, ja Lumipurolle laskevassa rinteessä oli tehty harvennustöitä. Lietekylän alueen kulttuurimaisema alkaa myös olla melko pusikoitunutta.

Avainkokemuksia:

Kylän jälkeen mäen alla sijaitsevilla pitkoksilla näkyi merkkejä kulkemisesta: horsmikkoon oli painunut askeleita.

Vetovoimatekijät:

Huollettu, hyväkuntoinen kota, joka sekään ei tosin sijaitse maisemallisesti vaikuttavassa paikassa. Reittisuudella on myös omalla tavallaan viehättäviä pienempiä maisemaetappeja, mutta varsinaisiksi vetovoimatekijöiksi niitä ei voi nostaa.

Reittikuvaukset: Kögäskierros, Liite 13.

Lamminsuo ja Joutensuo

Kenttätöypäivämäärä: 17. ja 21.9.2016. Kuljettu yhdessä Salla Sistosen ja alaskanmalamuutti Mallan kanssa.

Reittiosuuden pituus: 4 km

Keskeisiä koordinaattipisteitä (ETRS-TM35FIN):

Joutensuon kota: P: 7172557, I: 553456

Maisemakuva reittiosuudella (idästä länteen):

Reitti ylittää hiekkatien ja jatkaa huomaamatonta polkua eri-ikäisiä taimia kasvavan hakkuuaukon läpi. Maapohja on helppokulkuista, kuivaa ja matalaa varvikkoa. Edessä siintää korkeaa kuusikkoa, jonka siimekseen reitti johtaa metsänreunan saavutettuaan. Reitti kulkee Lamminsuon pohjoisreunan metsässä vanhaa metsäkoneuraa pitkin, suoalue näkyy puiden takaa vasemmalla. Suon yli takavasemmalla erottuvat seuraavien vaarojen (Lumivaara ja Peuravaara) rinteet. Reitti siirtyy aivan suon reunaan pitkoksille, ja jatkaa suon jälkeen reilut sata metriä pohjoiseen harvahkoa havupuustoa kasvavassa kosteassa maastossa. Pitkokset loppuvat soratiehen, ja reitti jatkaa tietä pitkin lounaaseen. Tien vieressä kulkee sähkölinja, tien molemmilla puolilla kasvaa matalahkoa puustoa. Reitti poikkeaa tieltä pitkoksille, vasemmalla on ojitettua metsityssuota, oikealla avautuu luonnontilainen Joutensuo. Vasemmalle jää suolle ulottuva männikköinen ”niemi”, missä on Joutensuon kota. Edessäpäin siintävät tummina metsäiset vaaranrinteet (Mustakumpu). Reitti jatkaa pitkoksilla luonnontilaista suota n. 300 metriä, sitten saman verran ojitettua metsityssuota, kunnes seuraa taas pieni luonnontilainen suo-osuus. Pitkokset jatkuvat vielä ojitetun metsityssuon läpi ja nousevat samalla maastossa loivasti ylöspäin, kunnes reitti siirtyy metsäautille kuusikkoiseen rinteeseen.

Luonnonpiirteet:

Reittiosuudella maasto/maaperä on vaihtelevan kosteaa alun hakkuuaukkoa lukuun ottamatta. Lamminsuon pohjoisreunassa metsä on kuusivaltaista, mustikkaa kasvavaa korpea, jossa kasvaa paikoin myös kituliaita koivuja. Metsässä on paikoitellen myös lahoppua. Lamminsuo on tupasvillaneva, jossa on isoja avovesirimpiä. Lamminsuon jälkeisellä pitkostaipaleella ja soratie-etapilla maasto on soistuvaa varvikkoa, jossa kasvaa puustomaisesti kuusta ja koivua. Joutensuo on osittain hiljalleen metsittyvää ojitussuota, mutta suurelta osin luonnontilaista avosuota.

Kulttuuripiirteet:

Erilaiset maankäytön muodot näkyvät maastossa reittiosuudella: hakkuuaukko vaihtuu äkisti luonnonsuojelualueen reunavyöhykkeen luonnontilaisen kaltaiseksi metsäksi, jonka takana taas avautuu täysin luonnontilainen suoalue. Vastaavasti taas Joutensuolla luonnontilaisen ja ojitetun suoalueen vaihtelu on hyvin nähtävissä.

Reitin rakenteet:

Reittiosuus on sikäli erityinen, että reitti kulkee noin puolet matkasta pitkoksilla, ja tästä liki kaksi kilometriä on yhtenäistä pitkospuutaivalta Joutensuon halki. Pitkosten lisäksi reitti kulkee osuudella metsäkoneurilla, soratiellä ja lyhyen matkaa myös polulla. Reitti on merkitty punaisin maalimerkein puihin ja reitin varteen pystytettyihin keppeihin. Alun hakkuuaukean kohdalla reitti on

huonosti merkitty, maalimerkit jatkuvat taas kuusimetsän reunasta. Muuten reitti on selkeä ja helposti seurattavissa. Joutensuon keskellä, hienolla paikalla männikköisellä ”niemellä”, on siisti ja huollettu kota, jolta löytyvät käymälä (miehille ja naisille omat puolet), roskis ja puuvarasto. Kodan edustalla suolla on opasviittoja. Osuuden loppupäässä reitin varressa on puuta vasten kaatunut ja osittain rikki oleva opastaulu, jonka infosisältö ei ole enää nähtävissä.

Maisemavauriot:

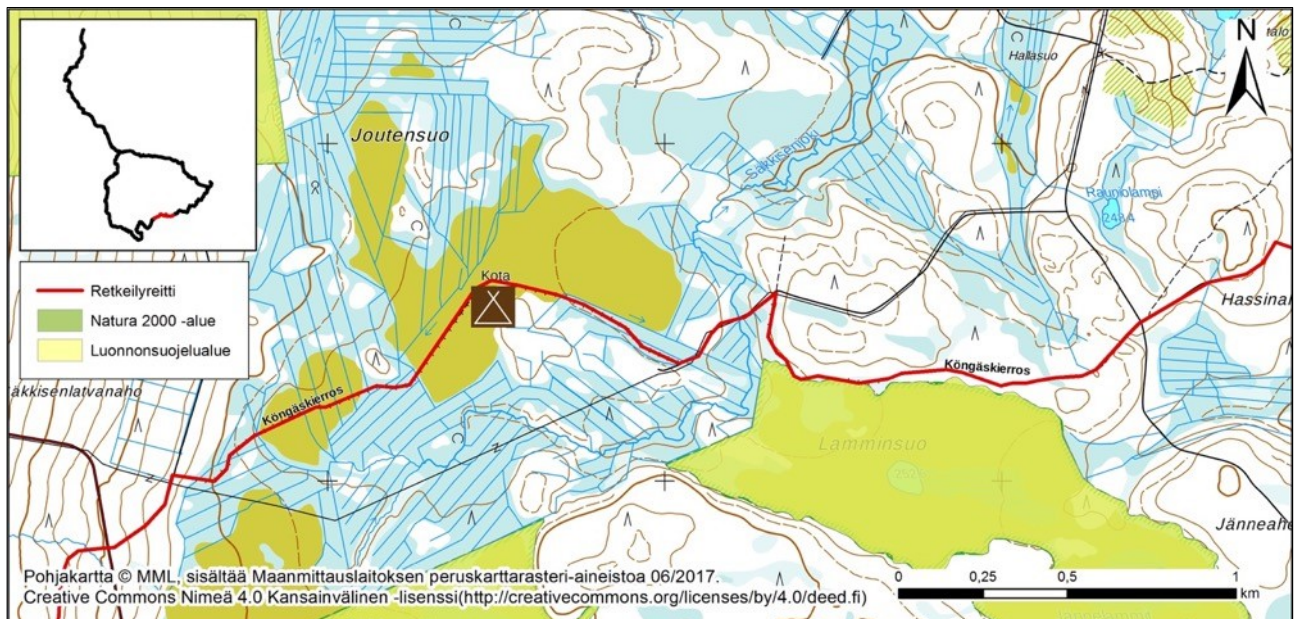
Alun hakkuuaukko, soratien vierustaa kulkeva sähkölinja. Kaikkiaan reittiosuus on maisemakultaan varsin ehyt.

Kohtaamisia:

Hiekkateiden risteyksessä oli 21.9. metsästysseurue tulilla. Kodan ohitettuumme meitä vastaan patikoi pitkoksilla noin kymmenen henkilön ulkomaalaisseurue.

Vetovoimatekijät:

Lamminsuon varren etappi, Joutensuo ja liki kaksi kilometriä pitkä yhtenäinen pitkospuutaival, huollettu ja viihtyisä kota erityisen hienolla paikalla.

Reittikuvaukset: Kõngäskierros, Liite 14.

Mustakumpu

Kenttätyöpäivämäärä: 17.–18.9.2016. Kuljettu yhdessä Salla Sistosen ja alaskanmalamuutti Mallan kanssa.

Reittiosuuden pituus: 10,5 km

Keskeisiä koordinaattipisteitä (ETRS-TM35FIN):

Metlan kota: P: 7171543, I: 550404

Lakikummun laavu: P: 7168653, I: 550134

Maisemakuva reittiosuudella (idästä länteen):

Hiekkatien ylityksen jälkeen reitti nousee polkua pitkin viistosti vaaran rinnettä ylös. Polku kulkee vanhemman metsän ja hakkuuaukon/ taimikon rajaa, hakkuuaukean yli avautuu näkymä vasemmalle soidensuojelualueelle ja sen takana olevalle vaaralle. Myös polun oikealle puolelle avautuu hakkuuaukko. Reitti kulkee hakkuulla, ja jatkaa sitten kuusimetsän sisään. Polku ylittää pari puronuomaa, ja nousee rinnettä metsän sisässä. Seuraa kaistale nuorempaa metsää, jonka jälkeen nousu jatkuu taas vanhan metsässä. Kunnanraja näkyy maastossa selvästi metsän halki kulkevana puuttomana, suorana linjana. Lakialueelle päästyään reitti kulkee tasaisessa metsämaastossa Metlan Ympäristönäytepankin läheisyyteen saakka, missä polku päättyy hiekkatielle. Ympäristö muodostuu Metlan rakennuksista, hiekkateistä ja katuvaloista, joita reunustaa joka puolelta vanha kuusimetsä. Reitti sivuuttaa muutamia rakennuksia ja jatkuu polkua pitkin metsän sisään. Noin puolen kilometrin päässä vasemmalla avautuu hakkuuaukko, reitti kulkee metsän ja hakkuun rajaa pitkin. Myös oikealla avautuu hakkuu, ja reitti kulkee hakkuiden välisessä ”luontokulississa”. Sitten metsä jatkuu ehjänä. Reitti ylittää metsäautotien ja jatkaa taas polkua pitkin metsän sisässä. Mustakummun huippu erottuu muusta ympäristöstään korkeampana. Reitti kiertää oikealle jäävän, lähes kuivuneen pienen lammen. Reitti laskeutuu rinnettä alas ja ylittää hiekkatien, minkä jälkeen maasto soistuu ja metsän rakenne muuttuu harvemmaksi. Reitti siirtyy polku-uralta luonnontilaisen kaltaisen metsän ja harvan taimikon/ rinnekoivikon rajaa kulkeville pitkoksille, oikealla avautuu suo, ja vasemmalla näkymät vaaramaisemaan kaakon suuntaan. Lakikummun laavulta reitti jatkuu käppyräisiä kuusia kasvavaan metsään. Vasemmalla oleva suo (Lakisuo) näkyy kauniisti puiden lomasta, reitti jatkuu pitkoksia pitkin suon pohjoisosan halki. Reitti ylittää puronuoman (Pöppöpuro) ja jatkuu taas polkuna metsän halki laskeutuen viistosti vaaranrinnettä. Alaspäin mentäessä vaarojen laet alkavat näkyä puunlatvojen takaa. Reitti kulkee vanhaa metsäkoneuraa pienten hakkuuaukkojen kirjomassa metsässä. Sankkaa kuusikkoa kasvavan rinteiden alla oikealla kuusten takana avautuu koivutaimikkoa. Polku kulkee vaaranrinteessä olevaa tasannetta pitkin, ja puiden lomasta avautuvat laajat kaukonäkymät länteen. Reitti sivuuttaa Helvetinkuopan rakkakivisolaa ja tulee metsän reunaan, mistä avautuvat esteettömät näkymät lännen suuntaan ja mm. Latvian kylään. Reitti kulkee rinnettä alas vanhan metsän ja istutusmännikön rajaa pitkin, sitten taimikko vasemmalla vaihtuu tuoreeksi avohakkuuksi. Aukon jälkeen reitti kulkee jälleen hetken vanhassa metsässä. Jokea lähestyttäessä metsä vaihtuu nuoreksi, tiheäksi kuusikoksi.

Luonnonpiirteet:

Reittiosuus kulkee kokonaan Mustakummun vaaralla, joten maastonmuodot määrittävät vaaran rinteiden ja lakialueen mukaan. Suuri osa Mustakummusta on suojeltua tutkimusmetsää, ja ylivoimaisesti suurin osa reittiosuudesta kulkee luonnontilaisessa tai sen kaltaisessa kuusivaltaisessa metsässä. Vaaran korkeusvaihtelut näkyvät myös metsän rakenteessa. Itärinteessä metsä on pääsääntöisesti rehevää, rinnepurojen varsien elävöittämää kuusikkoa, jossa kasvaa myös mm. järeitä haapoja. Länsirinne on yleisilmeeltään karumpaa, paikoin kallioista korpikuusikkoa. Vaaran lakialueella metsän rakenne vaihtelee soistuvan ja varvikkoisen maapohjan harvahkosta, matalakasvuisesta kuusen ja koivun muodostamasta puustosta saniaisia kasvaviin järeisiin kuusi-koihin. Lakialueella on myös muutamia luonnontilaisia soita sekä matala lampi, joka oli lähes täysin kuivunut.

Kulttuuripiirteet:

Erilaiset maankäytön tavat näkyvät reittiosuudella: Mustakummun tutkimusmetsä rajautuu monin paikoin hakkuuaukkoon tai taimikkoon. Kuntaraja näkyy maastossa suorana, metsää halkovana puuttomana väylänä. Metlan ympäristönäytepankin alue muodostaa Mustakummulla eräänlaisen ”keskuksen”, jossa on parkkipaikka ja pääsy mm. valaistulle kuntoradalle ja talvisin hiihtoladuille.

Reitin rakenteet:

Reitti kulkee osuudella pääosin metsäpoluilla, mutta myös pitkoksilla ja vanhoilla metsäko-
neurilla. Puronuomien yli on tehty lankkusiltoja. Reitti on merkitty punaisiin maalimerkeihin puihin ja on pääsääntöisesti helposti seurattavissa. Reittiosuuden alun hakkuuaukealla sekä Metlan alueella reitin paikallistaminen on haastavaa. Metlalta eteenpäin reitti on merkitty myös oranssein merkeihin (viitoittavat 20 km pitkää Paljakanpolkua). Metlan läheisyydessä on huollettu, hieno kota, jossa on mm. liuske kivinen tulisija ja ulkoapäin paanutettu savupiippu. Kodan pihalla on nuotiopaikka penkkeineen, puuvaja ja hirsirakenteinen käymälä, jonka lautakaton jyrkät lapheet yltävät lähes maahan asti. Kodan pihalla olevan Paljakan tutkimusalueesta kertovan suuren infotaulun pärekatto oli maassa infotaulun juuressa. Metlan ympäristönäytepankin läheisyydessä on luontopolku opastauluineen. Luontopolun pitkokset ovat kuitenkin huonossa kunnossa, eikä opastaulujen infosisältö ole enää luettavissa. Tutkimusmetsän alueen etelärajalla, kaakkoon viettävän vaaranrinteen päällä sijaitsee huollettu Lakikummun laavu. Laavu on hyvässä kunnossa ja malliltaan käytännöllinen, tarkoitettu nimenomaan yöpymiseen. Nuotiokehä on laavun edessä, ja sitä reunustavat penkit. Laavulta löytyvät käymälä ja puuvarasto, ja siltä avautuvat pitkät kaukonäkymät kumpuilevaan vaaramaisemaan. Lakikummun laavun erikoisuus on sen vieressä sijaitseva näkötorni, josta näkee vieläkin kauemmas.

Maisemavauriot:

Aivan reittiosuuden alussa ja lopussa on hakkuuaukkoa ja taimikkoa, samoin Mustakummun lakialueella Metlan jälkeen tutkimusmetsän ulkopuolisella alueella. Tutkimusmetsässä Mustakummun länsipuolella on pieniä, toisistaan erillisiä hakkuuaukkoja, mutta ne eivät juurikaan häiritse maisemakuvassa.

Avainkokemuksia:

Mustakummun rinteitä ylös noustessa ilman äkillisen kylmenemisen pystyi tuntemaan. Mustakummun laen metsälammen rantakuusissa liikkui pohjantikka. Lakikummun laavun näkötorniin

näkyi illan pimetessä kaukaisten asutusten ja etäällä ajavan auton valot. Hämärästä tornin juurelta kuului riekon käkätys.

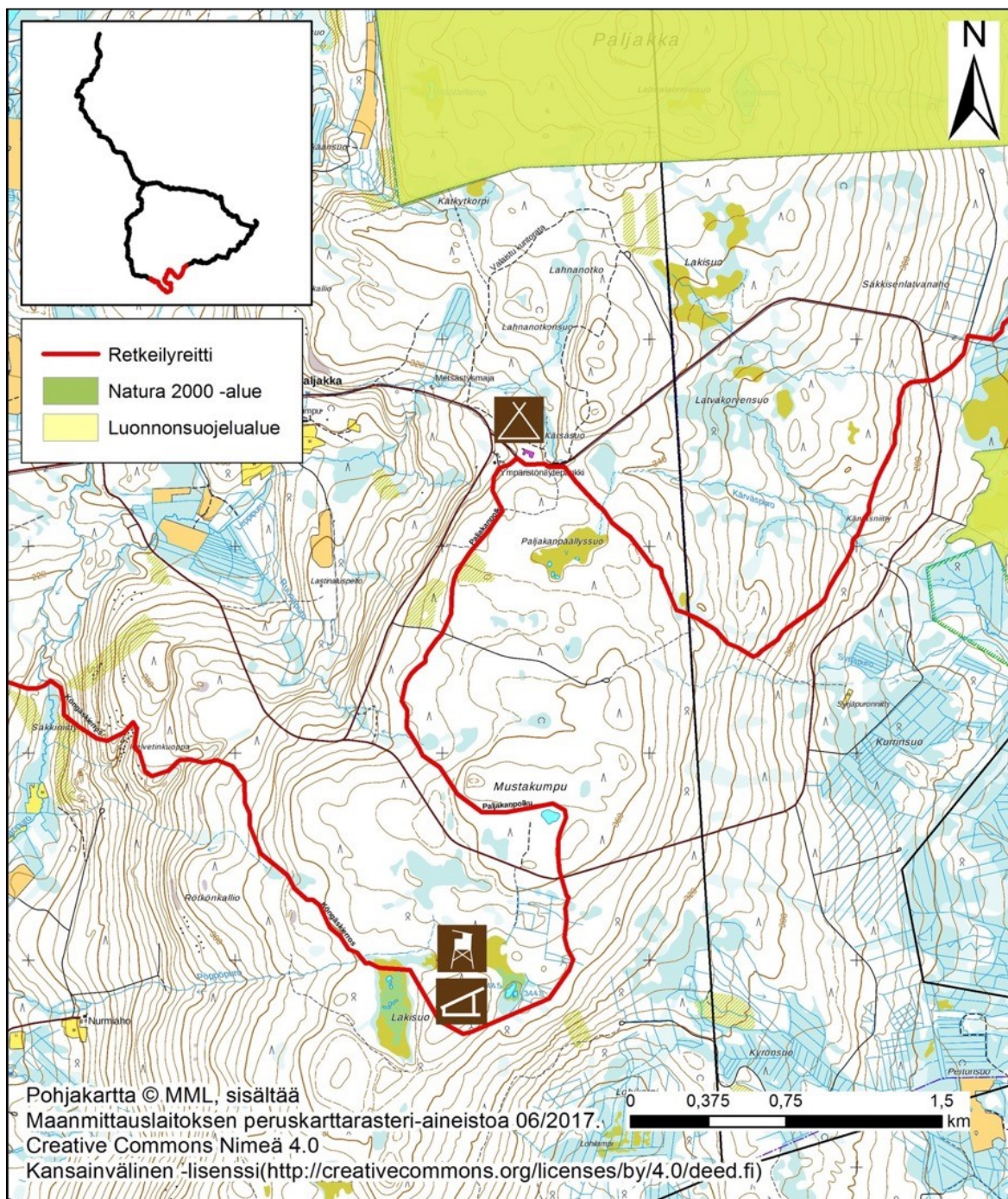
Kohtaamisia:

Metlalla oli autoja parkissa, ja muutama seurue palaili juuri metsäretkeltä. Yksi seurue haeskeli metsään eksyntyttä jäsentään.

Vetovoimatekijät:

Maisemaltaan varsin ehyenä säilynyt reittiosuus, jolla on monia vetovoimatekijöitä: vaihteleva-rakenteinen, luonnontilainen tai sen kaltainen laajempi yhtenäinen vaarametsäalue, johon sisältyy myös muutama luonnontilainen suo; maaston korkeuserojen tarjoamat pitkät kaukonäkymät ympäröivään vaaramaisemaan, Helvetinkuopan rakkakivilaakso, hieno ja tunnelmallinen kota, huollettu ja viihtyisä laavu upealla paikalla, näkötorni.

Reittikuvaukset: UKK-reitti/Köngäskierros, Liite 15.

Latvan kylä ja Paljakan matkailukeskus

Kenttätyöpäivämäärä: 18.9.2016. Kuljettu yhdessä Salla Sistosen ja alaskanmalamuutti Mallan kanssa.

Reittiosuuden pituus: 6 km

Keskeisiä koordinaattipisteitä (ETRS-TM35FIN):

Reitti ylittää Latvantien Latvan kylässä: P: 7170638, I: 546734

Reitti ylittää joen Paljakka-keskuksella: P: 7173000, I: 545196

Maisemakuva reittiosuudella (kaakosta luoteeseen):

Reitti ylittää puron ja nousee nuoren talousmetsän reunustamaa, heinittynyttä metsäkoneuraa rinnettä ylös. Vasemmalla erottuu hakkuuaukko. Reitti siirtyy uralta hyvin erottuvalle polulle nuoreen kangasmetsään, minkä jälkeen se ylittää joen (Löytöjoki) siltaa pitkin. Oikealla puolella avautuu hakkuuaukko, minkä jälkeen reitti alittaa voimalinjan. Reitti jatkuu nuoren talousmännikön reunustamaa hiekkatietä (Riihimäentie) pitkin Latvan kylään, jossa maisema muuttuu maanviljelys- ja kylämaisemaksi. Reitti ylittää päällystetyn kylätien (Latvantie), jonka jälkeen se laskeutuu metsäistä rinnettä alaspäin laidunviertä pitkin, ja kääntyy rinteeseen alla polulta pajukon ja korkean heinikon sekaan lähes kadonneille pitkoksille. Pajukon valtaaman avoimen maasto-osuuden jälkeen pitkokset jatkuvat pienen suon yli, minkä jälkeen reitti siirtyy metsäkoneuralle kuivalle kankaalle. Joen ylityksen jälkeen reittiura nousee viistosti nuoren talousmetsän peittämää rinnettä (Latvavaara) pohjoiseen päin, vasemmalla avautuvat pikkuhiljaa näkymät vaaraisemaan. Reitti ohittaa hakkuuaukon, jolta avautuu näkymä jokiuoman yli viereisille vaaroille. Reitti kulkee laskettelurinteiden poikki ja hiihtohissien alta, alhaalla oleva Latvajärvi näkyy rinteisiin. Reitti laskeutuu laskettelurinnettä alas, ohittaa Paljakkakeskuksen parkkipaikkoihin ja rakennuksineen, ja jatkaa valaistua kuntorataa pitkin hakkuuaukon läpi. Hakkuulta avautuvat näkymät oikealle Latvavaaran rinteeseen. Reitti alittaa voimalinjan ja ylittää tien.

Luonnonpiirteet:

Reittiosuudella luonto on koko matkalta ihmistoiminnan muokkaamaa. Metsät ovat istutettuja talousmetsiä, pääsääntöisesti mäntyvaltaisia taimikoita tai nuoria kankaita. Reitin varrella on myös avoimia hakkuuaukkoja. Maasto on pääsääntöisesti kuivaa hiekka-/moreenimaata lukuun ottamatta Latvan kylän jälkeistä ojitettua kosteikkoa. Kylän alueella luonto on kulttuurivaikutteista: peltoja, laitumia, teiden ja peltojen varsien kasvillisuusvyöhykkeitä. Latvan kylässä sijaitsee neljä inventoitua perinnemaisemakohdetta. Maastonmuotoja osuudella hallitsee Latvavaara, jonka eteläosan länsirinteellä reitti kulkee laskettelukeskukselle saakka.

Kulttuuripiirteet:

Reittiosuudella ihmistoiminta ja sen vaikutukset maisemaan ovat korostuneessa asemassa. Eri-laiset maankäytön tavat näkyvät maastossa koko matkalla. Latvan kylässä reitti kulkee asuin- ja maanviljelykäytössä kauan olleessa kulttuurimaisemassa ja sivuuttaa mm. Nature Point Paljakan luontomatkaileuyrityksen rekikoiratarhoineen, peltoaukioita, laitumia ja maatalojen pihapiirejä, kiviaitoja ja -röykkiöitä sekä koivurivistöjä. Toisen tyyppisen keskittymän reittiosuudella muodostaa Paljakan matkailukeskus laskettelurinteineen. Aluetta luonnehtivat parkkipaikat, tiet,

lomamökkit ja erilaiset huoltorakennukset. Matkailukeskus muodostaa omanlaisensa ”kylän” Latvavaaran juurelle.

Reitin rakenteet:

Reitti kulkee osuudella pääsääntöisesti vanhoja metsäkoneuria, mutta myös hiekkateitä, pitkoksia, polkuja ja valaistua kuntorataa pitkin. Löytöjoen yli on rakennettu silta. Reitti on merkitty punaisilla, matkailukeskukselta alkaen myös sinisillä ja keltaisilla maalimerkeillä, ja on reitti-osuudella pääsääntöisesti hyvin seurattavissa. Matkailukeskuksella on tarjolla majoitus- ja ravintolapalveluita, ja arkkitehtonisesti onnistuneessa Paljakkatalossa toimii elokuvateatteri, kauppa ja aulakahvila/ -baari.

Maisemavauriot:

Reittiosuudella on paljon maisemavaurioiksi luokiteltavia tekijöitä: hakkuuaukkoja, monotonisia istutustaimikoita, voimalinjoja, metsäkoneuria. Myös laskettelurinteet luetaan usein maisemavaurioiksi, mutta Paljakan tapauksessa ne ennemminkin mahdollistavat omanlaisensa esteettisen maisemakokemuksen.

Avainkokemuksia:

Latvan kylää lähestyttäessä hiekkatietä seuraavan reitin varrella on polttopuukasoja ja tiellä hevosentapaakkuja. Tielle kuuluu koiran haukuntaa ja moottorin pärinää. Lanta haisee.

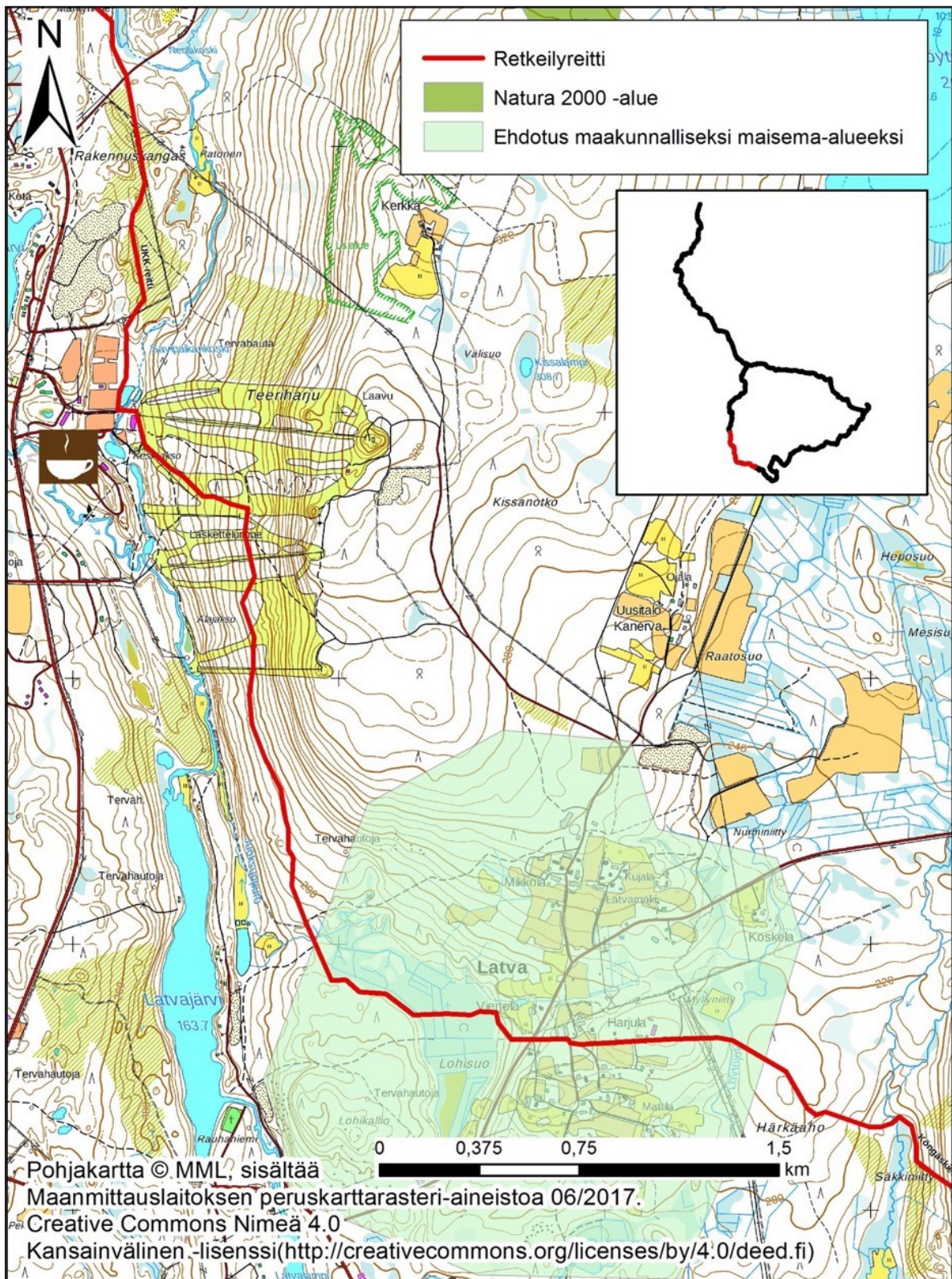
Kohtaamisia:

Latvan kylään saapuessamme Nature Point Paljakan pihasta lähtee koira seuraamaan meitä. Pihalla olevista ihmisistä yksi tulee tielle hakemaan koiran takaisin. Paljaka-keskuksella on asiakkaita sekä kahvilassa että menossa elokuviin.

Vetovoimatekijät:

Reittiosuus on reitillä ainoa varsinainen kulttuuriosuus. Vaikka maasto onkin suurimmalta osin metsätalouden muokkaamaa eikä varsinaisia luonnonnähtävyyksiä ole, luovat Latvan kylän kulttuurimaisema ja Paljakan matkailukeskus reittiosuudelle riittävästi vaihtelua.

Reittikuvaukset: UKK-reitti/Köngäskierros, Liite 16.

Louhenjoki ja Holsti

Kenttätyöpäivämäärä: 18.–19.9.2016. Kuljettu yhdessä Salla Sistosen ja alaskanmalamuutti Mallan kanssa.

Reittiosuuden pituus: 5,5 km

Keskeisiä koordinaattipisteitä (ETRS-TM35FIN):

Reitti ylittää Holstintien: P: 7174258, I: 545202

Pirunkirkon päivätupa: P: 7176376, I: 545394

Maisemakuva reittiosuudella (etelästä pohjoiseen):

Hiekkatien ylityksen jälkeen reitti jatkaa moottorikelkkareitin pohjaa pitkin parisataa metriä ja siirtyy sitten vasemmalle erkanevalle polulle nuoreen koivua ja mäntyä kasvavaan metsään. Rinteelle nousun jälkeen vasemmalla erottuu peltotilkkujen ympäröimiä asuinrakennuksia ja oikealla Latvavaaran rinne. Reitti ylittää puron ja kulkee hetken moottorikelkkauraa, kunnes sukeltaa taas polkua pitkin kosteaan kuusikkoon. Polku kulkee hetken nuoren koivikon ja vanhan rinnekuusikon rajaa, ja jatkaa sitten taas kuusikkoon. Jokivarren kanjoni erottuu kuusikon takana oikealla. Polku kulkee kanjonin reunoja myötäillen ja sivuuttaa oikealle jääviä kalliojyrkänteitä. Reitti laskeutuu portaita ja pitkoksia pitkin rinnettä alas jokivarteen, missä haastavimpien ja kosteimpien maastonkohtien yli on rakennettu pitkoksia. Reitti ylittää Louhenjoen siltaa pitkin ja nousee puronvartta rinnettä ylös ohi päivätuvan. Polku nousee mäkeä jokivarren metsän ja hakkuuaukon välissä. Mäen päällä reitti kääntyy vasemmalle ja laskeutuu alas rinteeseen rakennettuja portaita ja pitkossiltoja pitkin, kunnes jatkaa polkua jokivarren kanjonin jyrkänteitä myötäillen ohi Pirunkirkon. Polku nousee rinnettä ylös jokivarresta ja jatkaa metsäisessä maastossa, jokivarren kanjoni erottuu paikoin kauempana vasemmalla. Natura-alueen rajalla metsä muuttuu nuoreksi koivu- ja kuusimetsäksi. Metsänpohja on ojitussuota, paikoitellen myös pieniä suolampareita pilkistää puiden lomasta. Metsä muuttuu hiljalleen mäntyvaltaiseksi ennen hakkuuaukolle siirtymistä, hakkuun yli avautuvat näkymät Paljakanvaaran metsäiseen rinteeseen. Hakkuulta polku jatkaa harvaan kuusta ja mäntyä kasvavaan metsään, kunnes noin puolen kilometrin jälkeen ylittää hiekkatien.

Luonnonpiirteet:

Osuudella noin puolet reitistä sijoittuu Pirunkirkon aarnialueelle, joka on Natura 2000 -kohde. Aluetta luonnehtivat vanhat kuusivaltaiset aarnimetsät ja kallio- ja vyörykiviseinäinen rotkolaakso, jonka pohjalla virtaa Louhenjoki. Pirunkirkon kohdalla joessa on Portinkoski. Kumpareiden ja louhikoiden väleissä on reheviä lehtoja ja korpia, ja rotkon rinteillä virtaa paikoin puroja. Natura-alueen ulkopuolella luonto on pääasiassa metsätalouden muokkaamaa ojitettua metsitys-suota, nuorta talousmetsää ja hakkuuaukkoa. Muusta maastosta poikkeavan osuuden muodostaa reittiosuuden loppupuolen metsäetappi, jossa harvakseen kasvavien havupuiden lisäksi kasvaa matalaa katajaa, ja aluskasvillisuus muodostuu sammaleista ja heinistä. Maastonpiirteitä osuudella luonnehtivat jokilaakson kanjonin lisäksi reitin itäpuoliset Latvavaaran ja Paljakanvaaran rinteet.

Kulttuuripiirteet:

Reittiosuudella näkyvät erilaiset maankäytön muodot: Natura-alueen ulkopuolella maasto on pääosin metsätaloustoimien muokkaamaa. Erilaisten ihmistoimintojen läheisyys on muutenkin osuudella nähtävissä. Mm Holstintietä pitkin pääsee Pirunkirkon parkkipaikalle, ja reittiosuuden alussa maatalon pihapiiri näkyy reitille. Reittiosuuden viimeisellä metsäetapilla maastossa on paikoin vanhoja piikkilanka-aitojen jäänteitä, ja kasvillisuutensa puolestakin alue on todennäköisesti vanha metsähaka.

Reitin rakenteet:

Osuudella reitti kulkee pääsääntöisesti metsäpoluilla, mutta myös moottorikelkkareitin pohjalla sekä pitkoksilla ja rinteisiin rakennetuilla portailla. Louhenjoen yli on tehty polkusilta. Reitti on merkitty Pirunkirkolle saakka sinisillä, punaisilla ja keltaisilla, siitä eteenpäin pääsääntöisesti sinisillä maalimerkeillä, ja on koko matkalla hyvin seurattavissa. Pirunkirkolle menevä porrastettu ja pitkostettu reittiosa oli suljettu myrskytuhojen takia. Pirunkirkon läheisyydessä rehevässä rinteessä on huollettu ja hyväkuntoinen, viihtyisä päivätupa, jolta löytyvät käymälä (miehille ja naisille omat puolet) ja puuvarasto. Tuvan vieressä virtaavan rinnepuron vesi on juomakelpoista. Pirunkirkon läheisyydessä Holstintien varressa on parkkipaikka ja opastaulu.

Maisemavauriot:

Reittiosuuden alussa ja Pirunkirkon aarnialueen jälkeen reitti kulkee suhteellisen monotonisissa nuorissa talousmetsissä, ja osuuden loppupuolella noin puolen kilometrin matkan hakkuuaukon läpi.

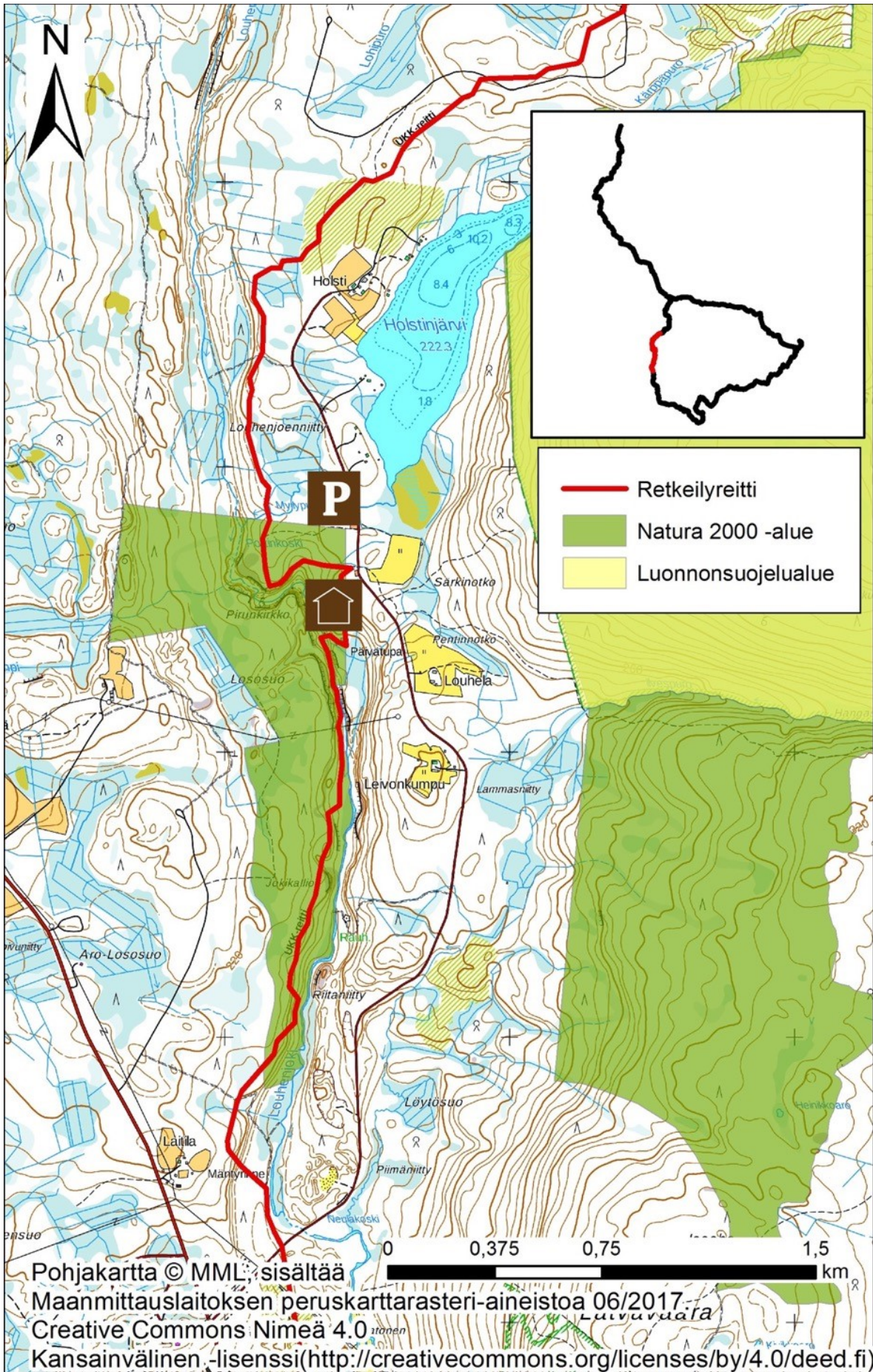
Avainkokemuksia:

Holstin tietämällä polulla oli maastopyörän jälkiä.

Vetovoimatekijät:

Metsätaloustoimienpiteistä huolimatta maisemakuva on reittiosuudella säilynyt suhteellisen ehyenä ja kiinnostavana. Vetovoimatekijöitä reittiosuudella ovat Pirunkirkon aarnialueen vanha metsä, Louhenjoen kanjoni, huollettu ja viihtyisä päivätupa sekä luonnonnähtävyytenä Pirunkirkko.

Reittikuvaukset: UKK-reitti/Köngäskierros, Liite 17.

Lohisuo-Vääränsärkät

Kenttätyöpäivämäärä: 19. ja 28.9.2016. Kuljettu yhdessä alaskanmalamuutti Mallan kanssa. Lohisuolta Hallanmaantielle saakka mukana myös Salla Sistonen.

Reittiosuuden pituus: 5,5 km

Keskeisiä koordinaattipisteitä (ETRS-TM35FIN):

Reitti ylittää Hallanmaantien: P: 7180652, I: 546527

Köngäskierroksen risteys: P: 7182328, I: 546809

Maisemakuva reittiosuudella (etelästä pohjoiseen):

Hiekkatien ylityksen jälkeen reitti jatkaa metsäpolkua pitkin sammal- ja heinäkasvuisessa metsähakamaisemassa (ks. Liite 16). Polku kulkee ylitetyn tien läheisyydessä, maasto varvikoituu vähitellen. Reitti kulkee vanhan hakkuun/taimikon läpi ja liittyy tielle. Tietä reunustavat sekapuustoiset taimikot, korkeammissa maastonkohdissa tielle erottuu vaaranäkymiä puunlatvojen yli. Reitti poikkeaa tieltä polulle nuoreen metsään, maasto on kuivaa kanervikkoja. Vasemmalla avautuu pieni hakkuuaukko, reitti siirtyy metsäkoneuralle taimikon ja heinittyneen hakkuuaukon väliin. Oikealla hakkuun takana kasvaa vanhoja kuusia. Reitti poikkeaa metsäkoneuralta ja laskeutuu polkua pitkin alas hakkuurinnettä, polun viereen on jätetty muutamia suojaavia puita. Rinteen alla maasto on kosteapohjaista, kuusten kirjomaa nuorta koivikkoja, jonka halki reitti kulkee pitkoksilla maantielle (Hallanmaantie). Reitti ylittää tien ja jatkaa vanhaa metsäkoneuraa pitkin hakkuuaukon ja nuoren metsän välissä. Reitti siirtyy polulle, joka seurailee hakkuun reunaa rinnettä ylös. Polku kulkee nuoren talousmännikön läpi ojitussuolle. Kelkkareitin ylityksen jälkeen polku kulkee vanhalla, mäntytaimia kasvavalla hakkuulla. Maapohja kasvaa sammalta ja varvikkoja, siellä täällä kasvaa joitakin kookkaampia puita. Reitti laskeutuu loivasti rinnettä alas ja kulkee koivuja kasvavan ojitussuon yli pitkoksia pitkin. Pitkoksilta reitti siirtyy metsäautotielle, vasemmalla näkyy soistuvantainen lampi (Huuhkajalampi). Reitti nousee metsäautotietä pitkin Vääränsärkkien mäntykankaalle ja saavuttaa Köngäskierroksen risteuksen.

Luonnonpiirteet:

Reittiosuudella luonto on kauttaaltaan metsätaloustoimien muokkaamaa, ja valtaosaa reitistä luonnehtivat hakkuuaukot ja eri-ikäiset taimikot. Poikkeuksena erottuvat muutamit koivikkoiset suoetapit, joskin nekin ovat muokattuja ojitusosia. Ainoa luonnontilaisempi osio reittiosuudella on Huuhkajalammen ja Vääränsärkkien ympäristö.

Kulttuuripiirteet:

Metsätaloustoimien vaikutus näkyy maastossa koko reittiosuudella. Aivan osuuden alussa reitti kulkee harvahkossa metsässä, joka on mahdollisesti aikoinaan ollut metsähaka (ks. Liite 16).

Reitin rakenteet:

Reitti kulkee osuudella metsäautoteitä, vanhoja metsäkoneuria, polkuja ja pitkoksia pitkin. Reitti on merkitty sinisillä ja paikoin myös punaisilla maalimerkeillä, ja on pääsääntöisesti hyvin seurattavissa. Poikkeuksen muodostaa reittiosuuden alun hakkuuaukko ennen hiekkatielle

siirtymistä, missä reitti on harvakseltaan merkitty ja polku erottuu huonosti. Teiden ylitysten kohdalla on paikoin suuntaviittoja.

Maisemavauriot:

Maisemakuvaa reittisuudella leimaavat lähes koko matkalta metsätaloustoimien jäljet.

Avainkokemuksia:

Hallanmaantien pohjoispuolen taimikoista hakkuuaukiolle siirtyminen tuntuikin yllättäen todella hyvältä! Erilaisia ruohoja, varpuja ja satunnaisia nuoria puita kasvava aukko tuntui villiltä, jopa anarkistiselta taimikon monotonisen säännönmukaisuuden jälkeen.

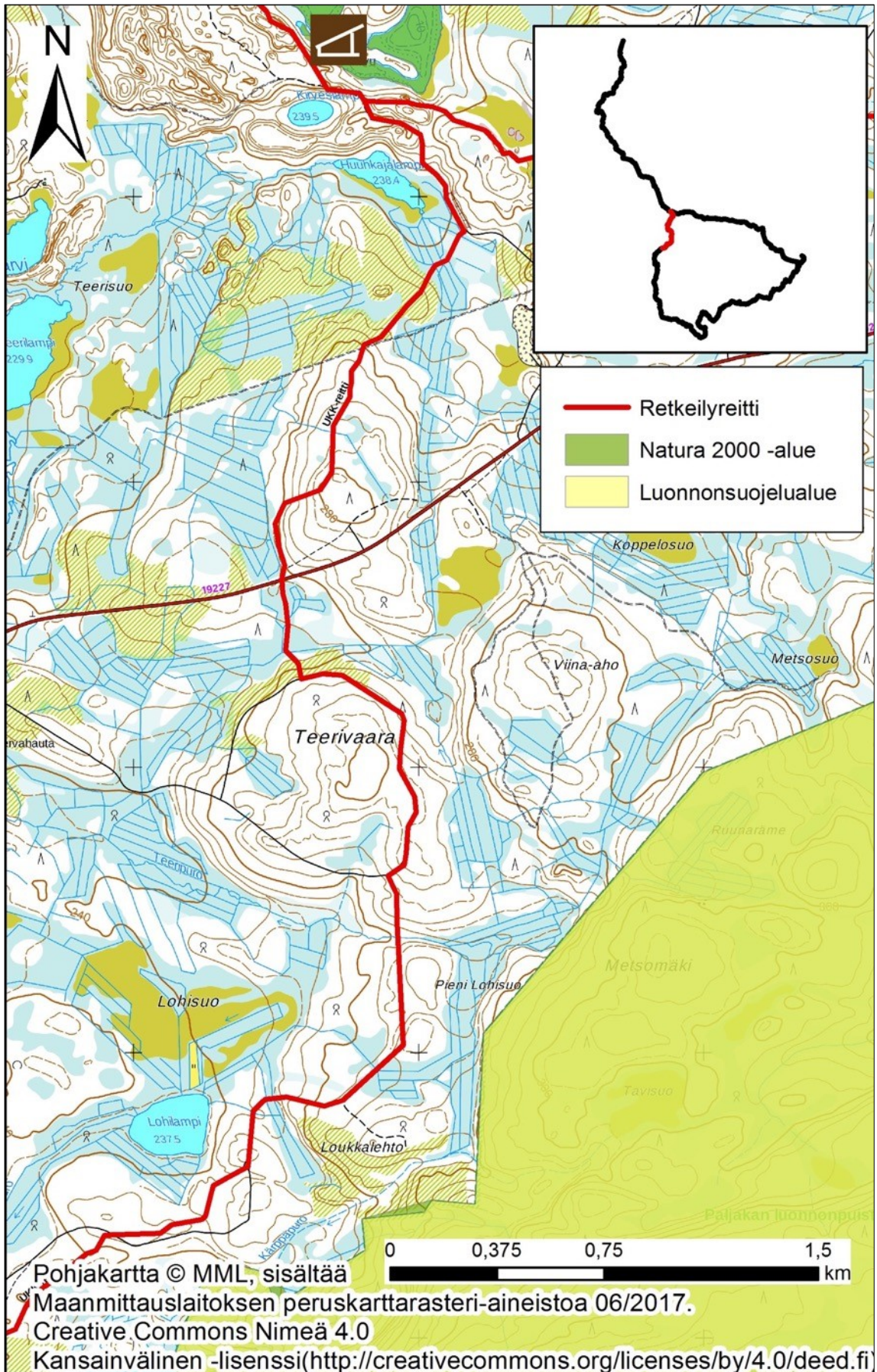
Kohtaamisia:

Loukkalehdon tienhaarassa metsästysseurue koirien kanssa tulilla 19.9.

Vetovoimatekijät:

Vaikka reittisuudella on joitain maisemallisesti viehättäviä, pienipiirteisiä etappeja, ei varsinaisia vetovoimatekijöitä voi mainita.

ALKUPERÄISET ARTIKKELIT

I

YÖ ERÄLLÄ. MONIAISTINEN TIETÄMINEN JA LAAVUESTETIIKKA

Kristian Tuomainen 2017

Kalevalaseuran vuosikirja 96:
Näkyväksi seipitetty maa. Näkökulmia Suomen visualisointiin
Mari Mäkiranta, Ulla Piela & Eija Timonen (toim.)

YÖ ERÄLLÄ: MONIAISTINEN TIETÄMINEN JA LAAVUESTETIIKKA

Oli syyskuun loppupuoli vuonna 2016. Ilma oli Kainuussa edeltäneisiin päiviin verrattuna lämmin, suorastaan kesäinen. Saavuin perille Kuirivaaran laavulle juuri ennen hämärän laskeutumista seuranani alaskanmalamuuttini Malla. Hain vettä lähteeltä, tein tulet ja asetuin aloilleni. Olin kulkenut Kuirivaaran laavun ohi edellisen kesän alussa. Tuolloin lintuja kartoittaneen työparini tutkimusmenetelmä määräsi tahdin, ja jouduimme vain pyyhältämään aamuyön tunteina laavun ohi. Vanhan kuusimetsän peittämällä vaaran lakialueella sijaitseva syrjäinen laavu jäi kuitenkin kiehtomaan mieltäni. Syksyllä minulla oli mahdollisuus palata – ja jäädä yöksi.

Tässä tekstissä pohdin eräretkeilyä moniaistisena kokemuksena keskittyen maastossa yöpymisen ja laavuestetiikan analyysiin. Vastasin Kuirivaaran laavulla viipyessäni Anne Katarina Keskitalon moniaistiseen analyysisynteesiin sisältyvään kysymyssarjaan, jonka avulla yksilön moniaistista kokemusta voi tehdä näkyväksi. Lisäksi analysoin laavuympäristön Erwin Panofskyn ikonologisen tulkintamallin avulla. Vaikka varsinainen aineistoni koostuu näistä laavulla tuottamistani teksteistä, ei Kuirivaaran laavua ja siellä viettämäni aikaa voi käsitteellisesti erottaa niistä. Itse laavukokemus sisältyy sen pohjalta tuotettuihin teksteihin sekä implisiittisesti että eksplisiittisesti. Siten se on tekstien kautta välittyneenä erittäin läsnä. Kuten Pauli Tapani Karjalainen huomauttaa aistien, kielen ja merkitysten yhteydestä kirjoittaessaan, meillä ei ole suoraa pääsyä aisteista merkityksiin, vaan tiemme niihin avautuu vasta kielen kautta. (Karjalainen 2006, 86–88. Paikan ja representaatioiden suhteesta tutkimuksessa ks. Granö 2013, 68, 70.) Keskitalon ja Panofskyn menetelmillä tuotettuja tekstejä vertailemalla haen vastausta kysymykseen, millaista tietoa moniaistinen analyysi tuottaa eräkokemuksesta. Tutkimukseen liittyvät läheisesti myös kysymykset visuaalisuuden ja moniaistisuuden suhteesta sekä alkuaan taideteosten kokemisen tutkimiseen kehitettyjen menetelmien soveltuvuudesta eräkokemuksen erittelyyn. Näihin kysymyksiin palaan myöhemmin tässä tekstissä.

Retkellä erämaassa – metsässä ja mielikuvissa

Eräretkeilyllä tarkoitetaan liikkumista erämaisessä, koskemattoman tuntuisessa tai harvaan asutussa maastossa useimmiten patikoiden tai hiihtäen. Eräretkellä vietetään useita päiviä erotuksena retkeilystä, jolloin maastossa viivytään päivästä muutamaan päivään. Retkeilyn kohteet voivat yleensä myös sijaita lähempänä asutusta eikä niiltä

edellytetä vastaavaa erämaisuuutta kuin eräretkeilyn kohteilta. (Ks. Karjalainen & Verhe 1995, 27–29.) Vaikka käsittelen tekstissä nimenomaan eräretkeilyksi luokiteltavaa laavuyöpyymistäni, on jaottelu eräretkeilyn ja retkeilyn välillä tutkimusaiheeni kannalta paikoin keinotekoinen: samantapaisia kokemuksia on mahdollista saada molemmissa. Kirjoitankin yleisesti retkeilystä silloin, kun käsitteellistä eroa eräretkeilyn ja retkeilyn välillä ei ole mahdollista tehdä.

Retkeilyn kokemuksellisten ulottuvuuksien hahmottamisen kannalta oleellisen tärkeä käsite on erämaa. Mihin oikeastaan menemme, kun lähdemme erämaahan tai erämaiseksi mielletävään ympäristöön? Yrjö Hailan mukaan koko erämaa-käsitteen perintö on sisäisesti ristiriitainen. Siihen sisältyy mielikuva erämaasta empiirisenä todellisuutena matkan päästä, objektiivisesta asemasta (eurooppalaisesta valtakulttuurista) käsin määriteltynä. Toisaalta siihen sisältyy myös mielikuva kesyttämättömästä alkuperästä, villeydestä, jota ei ole mahdollistakaan tulkita empiiriseksi kategoriaksi. Jokainen 1800-luvulta periytyvistä erämaa-ajattelun ulottuvuuksista – romantiikka, nationalismi ja varhainen luonnonsuojeluajattelu – on käsittänyt nämä molemmat ainekset. Ne ilmenevät sekä luonnon toiseuttamisena suhteessa kulttuuriin että toisaalta kulttuurin tuottamisena periferian kautta. (Haila 2003, 176–180, 186.) Moderni 'erämaa' sitä vastoin samaistetaan usein symboliksi luonnontilaisten alueiden vaalimiselle, mutta tässäkin kontekstissa käsite on moniaineksinen, ristiriitainenkin. Hailan mukaan erämaa käsitteenä tarjoaakin eräänlaisen prisman, joka tuo näkyviin olennaisia piirteitä modernista länsimaisesta luontokäsityksestä. (Haila 2003, 174–175, 181–186.) Tässä tekstissä käsite tuleeikin ymmärtää laajassa merkityksessä, joka kattaa paitsi erämaat konkreettisina alueina, myös käsitteen historialliset konnotaatiot sekä sen idealisoivan ja mielikuvitukseen vetoavan luonteen, kaipauksen kesyttämättömään ja alkuperäiseen.

Suomalainen erämaakäsitys kytkeytyy historiallisesti eränkäyntiin ja pyyntikulttuuriin, metsästykseen ja kalastukseen. Erämaa on merkinnyt asutuksesta erillistä seutua, jolla on taloutteen ja toimeentuloon liittyvää merkitystä. Erämaan merkitys kulttuurin ulkopuolisena "koskemattomana luontona" idealisoitui vasta 1900-luvun vaihteessa, kun suomalaisessa taiteessa keskityttiin ihmisen koskemattoman erämaaluonnon kuvaamiseen. (Ks. Puhakka 2007, 87.) Vaikka laajemmassa kulttuurisessa mittakaavassa 1800-luvun nationalismin ja villin luonnon ihannoinnin keskinäinen yhteys onkin satunnainen, on se pohjoiseurooppalaisesta näkökulmasta merkittävä. Pohjoismaissa, erityisesti Suomessa ja Norjassa, kansallisten maisemien mielikuvat maalaustaiteessa ja musiikissa tukivat vuosisadan vaihteen kansallismielisiä tunteuksia. Nationalistinen luontoihanne sai eri maissa erilaiset kasvot: kunkin maan

historia painoi leimansa erämaan kansallisiin muunnoksiin. Suomalainen versio rakentui karelianismin ohella juuri erätalousjärjestelmän idealisoinnille. (Haila 2003, 179–180.)

Suomalainen eränkäynnin perinne on osa kollektiiviseksi miellettyä maamme kertomusta, jota pidetään yllä ja uudistetaan erilaisten kuvastojen avulla. (Kuvastojen ja luontoon liittyvien mielikuvien suhteesta ks. Kivi 2004; Suonpää 2001.) Esimerkin nykypäivän institutionaalisesta, virallisen tahon tuottamasta luontomatkailukuvastosta internetissä tarjoaa Metsähallituksen ylläpitämä sivusto *luontoon.fi*, joka välittää tietoa Metsähallituksen hoidossa olevista retkeilykohteista, kuten kansallispuistoista, valtion retkeilyalueista ja erämaa-alueista. Esimerkin toisentyyppisestä, kansalaistalolta tuotetusta retkeily- ja luontomatkailukuvastosta tarjoaa vuonna 2012 perustettu sivusto *retkipaikka.fi*. Sivustolla luonnossa retkeilevät ihmiset jakavat omia retkikokemuksiaan ja -kuviaan. Kuvastoa yleensä voidaan luonnehtia erilaisten kuvien muodostamaksi kokonaisuudeksi, jota ei yhdistä niinkään kuvausten kohde kuin yhteinen diskursiivinen tila ja sitä hallitseva järjestelyperiaate. Suurestikin toisistaan poikkeavat kuvaukset muuttuvat kuvastossa yhtenäisiksi, kuvaston ja esitystavan logiikan sitomiksi. (Häyrynen 2005, 34 ja 60. Kuvastoja määrittävistä diskursseista ks. Suonpää 2001 ja 2007.) Vaikka nykypäivän luonnossa liikkuja tiedostaa, ettei ihmisen koskemattontta luontoa enää käytännössä ole, elää kansallisromanttinen erämaamaisema edelleen vahvana ihmisten mielissä. Tästä ovat pitäneet huolta erityisesti matkailumainokset ja luontovalokuvat. (Ks. Kivi 2004, 104.) Luontokuvan kuvauskonventioissa näkyvä pyrkimys alkuperäisen ja koskemattoman erämaaluonnon esittämiseen juontaa sekini suomalaiskansallisen taiteen erämaakuvauksista. (Suonpää 2001, 20–22.)

Seppo Kangaspunta toteaa aihetta kartoittavassa koosteartikkelissaan, ettei viestintä – joko kuviin tai tekstiin perustuva – ole vain joukoille viestimistä vaan myös joukkojen luomista. Viestinnän avulla kootaan todellisia ryhmiä ja yhteisöjä, jolloin yleisönä oleminen on sosiaalista toimintaa. Kuvitteellisia ryhmiä ja yhteisöjä syntyy, kun yleisöjä yhdistää sama media – lehti, ohjelma tai vaikkapa internet-sivusto – ja tietty kulttuurinen peruskansalaisuus. Median tuottama yhteisyys on kuitenkin välillistä ja imaginaarista, ja se perustuu nimenomaan yhteenkuuluvuuden tunteeseen. (Kangaspunta 2011, 21–24.) Luonto- ja retkeilykuvastot toimivat myös tällaisen kuvitteellisen yhteenkuuluvuuden tunteen luojina. Ne liittävät katsojansa osaksi suomalaisen eränkäynnin jatkumoa, jossa ihmiset edelleen kulkevat erällä koskemattomissa erämaamaisemissa. Maunu Häyrysen mukaan kuvasto voidaan nähdä osana laajempaa, vieraannuttavaa ”spektaakkeliyhteiskuntaa”, joka korvaa välittömän kokemuksen välittyneellä. Laajemmassa mielessä voidaan puhua modernista tila-aikatiivistymästä,

joka on korvannut välittömän paikkakokemuksen välittyneillä paikkamielikuvilla. (Häyrynen 2005, 61–62.) Kuvaston logiikan mukaisesti kuva Kuirivaaran laavusta – tai itse asiassa lähes mitkä tahansa metsäistä laavu ympäristöä esittävät kuvat – riittäisivät tuottamaan samankaltaisia kokemuksellisia аспекteja kuin itse laavulla oleilu. Tästä ajatuksesta sanoudun kuitenkin irti. Kyse on nimenomaan minun ja paikan, laavun, välisestä kohtaamisesta.

Laavuestetiikka ja moniaistinen tietäminen

Moniaistinen analyysi pyrkii vastaamaan visuaalisen tutkimuksen kentällä kysymykseen kaikkien aistien osallisuudesta katsomistapahtumaan ja näkemisen merkityksellistämiseen sekä havainnon, kokemuksen ja tiedon välisistä suhteista. Ruumiillisuuden huomioonottamisen myötä visuaalisuus hahmottuu osana toimintaa, ei vain tarkasteltavana objektina. (Ks. Granö, Keskitalo ja Ronkainen 2013, 7–9.) Käyttämäni käsite laavuestetiikka viittaa fenomenologiseen holistiseen ihmiskäsitykseen, jonka mukaan ihmisen havaintoa tai kokemusta ei voi irrottaa hänen tavastaan olla maailmassa. Kyse on itsensä kautta tietämisestä, aistisesta maailmaan suuntautumisesta. (Ks. Granö 2013, 71–72.) Vaikka visuaalisuus ja moniaistisuus ovat lähtökohtaisesti toisistaan erillisiä käsitteitä, mahdollistaa ruumiillisuuden ja aistisuuden huomioiminen visuaalisten kokemusten hahmottamisen moniaistisen kokemuksen osatekijöinä. Haig Khatchadourian kirjoittaa elämäntaidosta (elämisen taiteesta) viitaten tällä mahdollisimman monenlaisista esteettisistä laatuominaisuuksista nauttimiseen ja niiden luomiseen yksilön omassa elämäntavassa. Tämä merkitsee ”korostunutta tietoisuutta ilmiömaailman ominaisuuksista ja niitä aiheuttavista keskinäissuhteista, tapahtumista, kohteista ja tilanteista sekä kaikesta tästä nauttimista”. Tällainen ”esteettiseksi elämäksi” kutsuttava elämä ei ole automaattisesti sama asia kuin ”moraalinen elämä”, vaikkakin tiettyjen filosofisten käsitysten myötä esteettisesti merkityksellisten kokemusten voidaan katsoa käytännössä olevan eettisten ja moraalisten ulottuvuuksien läpäisemiä. (Khatchadourian 1994, 133–134.) Esteettisen kokemuksen muotoutumisessa ympäristön tarkastelu liikkuu kaikkien aistien alueella, jolloin myös havaintoa ohjaavan tiedon merkitys korostuu. (Sepänmaa 1994, 10–11.) Laavuestetiikka on hermistymistä kommunikaatioon paikan ja tilanteen kanssa.

Moniaistinen analyysisynteesi on kuvataidekasvatuksen opettajan ja tutkijan Anne Katarina Keskitalon kehittämä malli, joka perustuu ajatukselle, etteivät länsimaisen kulttuurin painottamat näköaistiin perustuva havainnointi ja sen pohjalta syntävä rationaalinen ajattelu riitä paljastamaan kaikkea taideteoksesta saatavaa tietoa. Ihmiselämä on moniaistista, ja paitsi taiteen kokeminen, myös – ja ehkä erityisesti – taiteen tekeminen on moniaistista toimintaa, johon sisältyy erilaisia tietämisen tapoja,

ei pelkästään kognitiivista tietämistä. (Keskitalo 2013.) Esimerkkejä erilaisista tietämisen tavoista ovat mm. lihasmuisti, mielikuvitus ja tunneäly. Keskitalon mukaan ”aistinen kokemustaso tuottaa erityistä tietoa. Aistitieto on tunne-, toiminta-, taito-, käsite- ja mielikuvatietoon linkittyntä sisäistä kehollista oivaltamista, joka syntyy taideteosta tehtäessä, sitä havainnoitaessa ja analysoitaessa.” Moniaistinen analyysisynteesi muodostaa ajallisaistisen prosessin, jossa analyysintekijä yhdistää näitä erilaisia tietämisen tapoja. (Keskitalo 2013, 185.) Vaikka analyysisynteesi on kehitetty taideteosten moniaistista luentaa varten, on sillä mahdollista tuoda esiin myös muihin visuaalisiin kohteisiin sisältyvää moniaistista tietoa, kuten myöhemmin tässä tekstissä osoitan.

Moniaistista analyysisynteesiä kehittäessään Keskitalo on varioinut ja soveltanut taidehistorioitsija Erwin Panofskyn (1892–1968) porrasmaisesti etenevää ikonologista analyysimallia, kirjallisuudentutkija Roland Barthesin (1915–1980) studium-punctum-analyysiä, kuvataidekasvattaja Marjo Räsäsen kuvallista tuottamista osana kokemuksellista taideoppimista sekä kuvataiteen opettaja David Hornungin kuvallisen kuva-analyysin mallia. Lisäksi Keskitalo on hakenut teoreettista ulottuvuutta Inkeri Savan esiin tuomista aisti-, toiminta- ja tunnetiedoista sekä taidehistorioitsija Henrik Liliuksen jäsennyksestä taideteoksesta tapahtumana. Moniaistinen analyysisynteesi koostuu neljästä osa-analyysistä, jotka ovat eläytyvä ja moniaistinen kuvataiteen kautta tietäminen, objektiivinen taideteoksen moniaistinen luenta, moniaistinen muotokieleen ja sommitteluun liittyvä luenta sekä moniaistinen assosioiva luenta yhdistettynä kuvalliseen tutkimiseen. (Keskitalo 2013, 183–192.)

Tässä tekstissä keskityn osa-analyyseistä ensimmäiseen, Panofskyn ikonologiseen analyysimalliin pohjautuvaan eläytyvään ja moniaistiseen kuvataiteen kautta tietämiseen, ja sovitan sen omaan tutkimusaiheeseeni sopivaksi: kirjoitan osa-analyysistä nyt eläytyvänä ja moniaistisena tietämisenä. Analyysin uudelleen nimeäminen ei vaikuta sen menetelmälliseen sisältöön, mutta mahdollistaa sen soveltavan käytön laavukokemuksen moniaistisessa analyysissa. Keskitalo on luonut kysymyssarjan, jonka avulla moniaistisen tiedon näkyväksi tekeminen voidaan aloittaa.¹ Kysymykset on jaettu kolmeen ryhmään, joista ensimmäinen käsittelee aistisia huomioita: aistihavaintoja, aistimuistoja, tunteita ja reaktioita, joita visuaalinen materiaali herättää. Toisen ryhmän kysymykset käsittelevät tekniikan merkitystä ilmaisulle ja kolmas ryhmä käsitteiden merkitystä ja niiden pohjalta syntyneitä mielikuvia. (Keskitalo 2013, 187.) Sarjan kysymyksiin vastaamalla analysoin laavuyötäni Puolangan Kuirivaaralla. Olen käyttänyt kysymyssarjaa hieman varioiden siltä osin kuin se on ollut perusteltua tutkimusaiheeni kannalta, kuitenkin edelleen muuttamatta osa-analyysin menetelmällistä sisältöä. Suurimmat muutokset olen tehnyt toisen ryhmän kysymyksissä, joista vastaan muistiinpanoissani vain yhteen: millaista taitoon ja tekemiseen liittyvää tietoa

sinun on luontevaa lukea materiaalista? Ryhmän kysymykset käsittelevät muilta osin erityisesti tekemistä, johon liittyy tietoinen taiteentekemisen intentio. Käyttämälläni rajauksella laavun ominaisuuksia visuaalisena kohteena on luontevampaa tuoda esiin.

Kuirivaaran laavulla 27.-28.9.2016:

Aistihavaintoja: Rinkka painaa selässäni ja sen alas laskeminen tuntuu miellyttävän kevyeltä. Hartioita särkee lievästi kantamisen jäljiltä. On hiki, vaatteet tuntuvat kostean nihkeiltä ihoa vasten ja hien myös haistaa. Näkeminen vaikeutuu illan hämärtyessä vähä vähältä ja rajoittuu lopulta nuotion tai otsalampun valopiiriin, muualla näkee vain pimeyttä. Askelet luistavat paikoin märillä, niljaisilla poluilla, tasapainoni horjuu ja lihakset jännittyvät äkisti. Kirveen iskut tähtätelevät käsissä ja olkavarsissa puita pilkkoessani. Tuuli humisee puissa, nuotio napsahtelee ja ratisee. Nukkuva koira tuhisee. Muuten kuuluu vain omien liikkeideni ääniä tai hiljaisuutta. Trangia-keittimen kattilat kolahtelevat. Oluttölkki sihahtaa, haalea olut ei maistu kylmän vertaiselta. Ilma kylmenee, nuotion lämpö tuntuu selvemmin. Näkökentässä näkyy oman hengitykseni höyryä, savua ja tulen loimotus laavun rakenteissa ja lähipuissa. Yöllä havahdun unesta muutaman kerran pieneen viluun. Aamun valjetessa kuulen korpin ääniä, lopullisesti herään koiran vinkunaan.

Aistimuistoja: Muistan pihkan, tervan ja savun hajut, myös tupakansavun. Koirien urahdukset ja liikkeiden aiheuttamat äänet, jäähileisen punaviinin suutuntuman. Pakkasen kylmyyden selässä, tulen kuumuuden kasvoillani. Varpaani ovat palelleet ja sormet olleet joskus niin kylmät, että on tehnyt kipeää. Muistan kylmän kuohuviinin poreet ja tähtisadetikkujen rätinän, kevätöiden kuulauden ja kuutamon mystisen valon. Olen herännyt keskellä yötä kuuluvaan risahdukseen ja sydämeni on lähes hakannut itsensä ulos rinnasta – se alkukantainen, koko kehossa tuntuva paniikin tunne ja adrenaliinihyökky! Liian lämpimässä makuupussissa nukkumisesta on seurannut tuskanhiki. Muistan varpuspöllön vihellyksen unen läpi, tuulen pehmeät liikkeet kasvoilla herätessäni aamuun, ilman raikkaan tuoksun. Tuntuman käsissä kiehisiä vuollessa, eri halkojen erilaisen vastuksen puukon terää vasten. Kolotus väsyneissä lihaksissa, jalkoja särkee.

Tunteita: Tunnen yhtä aikaa sekä tyytyväisyyttä että haikeutta siitä, että olen ilman ihmisseuraa, kaksin koiran kanssa. Olen kuitenkin onnellinen. Tuntuu jotenkin oikealta olla juuri siinä missä on. Laavu on mielestäni kodikas, siinä on helppo olla. Olen kokonaisvaltaisesti läsnä, tunnen kehoni rentoutuvan. En pelkää, mutta pimeässä, tuulisessa metsässä on myös oma jännityksensä. Minussa herää tunne kuulumisesta: olen yksi tällä laavulla yöpyneistä, tässä paikassa käyneistä ja aikaansa täällä viettäneistä. Tavoitan tunteen jonkin läsnäolosta: ei minkään yksittäisen, vaan monen, jonkin kokonaisvaltaisen ja selittämättömän. Onko se historia, tai jonkinlainen tunnelman tihtymä, paikan henki?

Reaktioita: Muistoja lukuisista aikaisemmista laavuöistä nousee mieleen. Ne muodostavat mielessäni eräänlaisen jatkumon, jossa paikka (laavu) ja aika vaihtuvat, mutta näiden muistitapahtumien väliin jäävät tapahtumat tuntuvat kadonneen, tai niillä ei vain ole merkitystä. Kuulumisen tunteen kautta alan miettiä, keitä, miksi ja milloin laavulla on mahtanut yöpyä. Menetän hermoni kiinnijuuttuneen keittoritilän kanssa ja tökkään kattilan suoraan nuotioon kiehumaan. Samoin sitkeästi kirvestä vastustavat pöllit aiheuttavat lähinnä aggressiion sekaista turhautumista. Mielikuvitukseni vilkastuu sekä illan pimeydessä nuotion valossa että aamulla lupponaavakuusten orgaanisia muotoja katsellessa. Mietin ihmisen tekemien rakenteiden herättämää mielihyvää muuten rakentamattomissa paikoissa silloin, kun rakenteet ja ympäristö ovat harmoniassa.

Tekniikan merkitys kohteelle: Laavu sijaitsee metsäisessä rinteessä Kuirivaaran lakialueella pienen suon laidalla. Laavualueella on itse laavun lisäksi yhdistetty puuvarasto ja huussi, pöytä ja penkit laavun edustalla sekä opasviitta vähän kauempana sijaitsevalle lähteelle. Rinteeseen on kulunut useita eri polkuja laavun ja puuvaraston välille. Laavu on tehty pyöröhirsiä ja lautatavarasta ja sen katto on päällystetty huovalla. Puurakenteet ovat saaneet pintaansa harmaan patinan ja laavun katolla kasvaa paikoin sammalta. Laavu on hyvin ja tukevasti rakennettu, se on malliltaan tyypillinen Metsähallituksen hirsilaavu. Tässä on kuitenkin suojaava lippa edustalla, laavu on selvästi suunniteltu ja tehty erällä yöpymiseen ja kuivana pysymiseen. Lipan alle maahan on aseteltu lautoja kuin eteisen lattiaksi. Tämä tuo lisää tilaa ja auttaa pitämään itse laavun puhtaana, kun kengät voi jättää lautojen päälle. Nuotiokehä on koottu muutamista luonnonkivistä ja se on ihan lähellä laavua, osittain lipan alla, mikä tukee laavun käytettävyyttä erityisesti sadesäällä ja talviaikaan. Valurautaista nuotion keittoritilää ei pysty laskemaan alemmaksi, se on juuttunut kiinni. Pöydässä ja penkeissä näkyy aika: pöydän pinnalla kasvaa sammalta, sen alarakenteissa kääpiä ja sekä sen että penkkien kulmat ovat alkaneet lahota ja murentua. Myös laavun rakenteiden kulmissa on paikoin murentumia. Laavun lipan alle on ripustettu pyykkinaruja varusteiden kuivaamiseksi.

Käsitteisiin liittyvää tietoa: Laavun seinällä on siivosta retkeilystä muistuttava kuvataulu. Laavun nimikyltissä on sekä kaukovaellusreitti E10:n merkki että Metsähallituksen logo. Ukkreitin siniset maalimerkit näkyvät puissa. Vieraskirja on tuotu laavulle huhtikuussa 2006. Merkintöjä on keskimäärin 10 vuodessa, talvikuukausien ajalta ei yhtään. Laavun seinässä on kaiverrus RK 91 – ehkä rakentajan puumerkki?

Assosiointeja: Mieleni vaeltaa eränkäynnin ja eräretkeilyn historiaan. Mietin erämaan käsitettä ja kaikkea siitä kumpuavaa: Natura 2000 -alueverkostoa ja suojelualueita yleensä, vanhaa metsää ja vaaranlakimetsää. Pohdin Metsähallituksen luontopalveluita, metsähallituslain uudistusta, retkeilyreittien ja -alueiden ylläpitoa ja hoitoa, luontomatkailua, retkeilyä ja vaeltamista. Eräilyn romanttiset ulottuvuudet heräävät eloon: luonto- ja maisemaromantiikka, eräkertomukset, -kuvaukset ja -kuvastot sekä mytologia ja kansantarut paiskaavat kättä mieleni perukoilla. Erityisesti mieleni tutkii kuitenkin Kuirivaaran laavua sekä laavuja yleensä. Laavu on yösiija, koti: tilapäiskoti, matkakoti, ulkoilmakoti, jaettu ja kaikille avoin majapaikka, eräänlainen välimuoto sisä- ja ulkotilan välissä.

Laavulla tuotetun tekstin perusteella tehtävät havainnot voi jakaa sen perusteella, koskevatko ne itse visuaalista kohdetta, laavu ympäristöä vai analyysintekijää, minua itseäni. Laavu ympäristöä koskevat havainnot keskittyvät pääasiassa tekniikan merkitystä kohteelle käsittelevään osioon. Koska laavu on selvästi ollut paikallaan jonkin aikaa, pystyy kohteesta lukemaan sekä laavun rakentamisvaiheeseen että sen käyttöhistoriaan liittyvää tekemistä ja teknisiä ratkaisuja. Kohdetta koskevia tietoja voi lukea myös käsitteisiin liittyvistä tiedoista sekä omista reaktioistani (esimerkiksi laavulla olleet polttopuut ovat joko ilmeisen sitkeitä tai käytettävissä oleva kirves on huono). Vastaavasti tekstiä lukiessa voi tehdä esimerkiksi seuraavanlaisia itseäni koskevia havaintoja: Olen ulkoilmaihminen. Olen yöpynyt laavuissa lukuisia kertoja, tunnen eräkulttuurua ja -käytäntöjä ja osaan toimia eräoloissa. Tunnen ainakin jonkin verran luontoa, tai vähintäänkin eri lintulajien ääniä. Tunnen haikeutta siitä, että olen ilman ihmisseuraa, mistä päätellen en – ainakaan pelkästään – retkeile yksin (tai kaksin koiran kanssa). Retkeily on minulle siis ainakin jossain määrin sosiaalista toimintaa, joskaan yksinolo ei ole minulle myöskään ongelmallista. Vaikka suhtaudun useisiin laavu ympäristön aspekteihin hyvin käytännönläheisesti – esimerkiksi kattilan voi laittaa enempiä kursailematta suoraan nuotioon, mikäli keittoritilä on epäkelpo – saatan kokea (usein koenkin!) laavulla ollessani jotain salaperäistä ja selittämätöntä, ”tunnelman tihentymän” tai ”paikan hengen”. Käytän alkoholia, ja joko minä tai joku eräkavereistani tupakoi. Tekstin perusteella laavumiljöö voi tarjota minulle tilan niin rennon raukealle oleilulle kuin juhallekin (pätellen kuohuviinistä ja tähtisadetikuista). Ja niin edelleen. Keskitalon moniaistisen tietämisen malli tekee minut analyysintekijänä reilusti näkyväksi ja osoittaa, miten persoonani, henkilöhistoriani, elämäntilanteeni ja ennen kaikkea tietämykseni analysoitavasta kohteesta vaikuttavat lopullisen analyysin tuloksiin. Keskitalon malli ei pelkästään tee analyysintekijää näkyväksi, vaan myös kirjoittaa tämän sisään itse analyysiprosessiin: ”Samalla kun aistihavainnointi syventää havainnoiden tehtävää analysointia, se myös rakentaa lukijan aistista, ruumiillista lukukulmaa” (Keskitalo 2013, 186).

Huomioita laavusta: Panofskyn ikonologinen tulkintamalli

Keskitalo on kehittänyt eläytyvän ja moniaistisen tietämisen osa-analyysin Erwin Panofskyn kolmiportaisen ikonologisen tulkintamallin pohjalta. Verratakseni moniaistista tietämistä analyysimenetelmänä alkuperäiseen malliin analysoin Kuirivaaran laavun myös Panofskyn kolmiportaisella tulkintamallilla. (Ikonologisen mallin termien suomennotukset ks. esim. Ockenström 2012.) Tulkintamallin ensimmäisellä tasolla tunnistetaan puhtaita muotoja ja luonnollisia objekteja. Toisella tasolla taas muodot ja niiden kombinaatiot yhdistetään teemoihin ja käsitteisiin. Kolmannella tasolla

vastaavasti tutkitaan toisella tasolla ilmenneiden merkitysten kautta niitä taustalla olevia periaatteita, jotka tekevät näkyviksi aikakaudelle ominaisia, kulttuurisia, luokkaan ja maailmankatsomukseen liittyviä asenteita. (Panofsky 1970, 53–55.) Kolmiportaista mallia ei tule mieltää kronologisesti vaiheittain eteneväksi, vaan kaikki tasot ovat keskenään vuorovaikutuksessa. (Ockenström 2012, 214.) Molempien mallien mukaan tekemäni laavumuistiinpanot ovat sikäli keskenään vertailukelpoisia, että olen tehnyt molemmat kenttäanalyysinä Kuirivaaran laavulla sillä tietämyksellä, mikä minulla on kyseisenä hetkenä sattunut kohteesta olemaan.

Panofskyn kolmiportainen tulkintamalli Kuirivaaran laavulla 27.–28.9.2016:

Primaarinen/luonnollinen merkitys: Laavu on rakennettu hirsistä ja lautatavarasta, ja siinä on huopakatto. Hirret ovat patinoituneet harmaiksi ja katolla kasvaa paikoin sammalta. Nuotionpaikka on kasattu muutamista luonnonkivistä ja se on sijoitettu lähelle laavun suuaukkoa, puoliksi katosta ulkonevan lipan alle. Varvikossa laavun ympärillä risteilee polkuja. Laavu sijaitsee metsäisen rinteiden juurella pienen suon laidalla Puolangan Kuirivaaralla, Ukk-reitin varrella.

Sekundaarinen/konventionaalinen merkitys: Laavu on ollut paikallaan jo jonkin aikaa, ehkä 15–20 vuotta, mutta on edelleen hyvässä kunnossa. Lattia on hiukan kallellaan rinteiden suuntaisesti, ja puurakenteissa näkyy paikoin pientä lahoamista. Rakentaminen on vaatinut osamista ja puutavara on pitänyt kuljettaa muualta, todennäköisesti talvisaikaan. Laavu on sekä muotonsa että sijaintinsa puolesta tehty palvelemaan eräretkeilijöitä ja vaelluksella yöpyviä.

Olellainen/varsinainen merkitys: Laavu on rakennettu palvelemaan Ukk-retkeilyreitillä ja E10-kaukovaellusreitillä kulkijoita ja muita erällä yöpyviä ja taukoa pitäviä. Laavun huollosta vastaa Metsähallituksen luontopalvelut, ja se on malliltaan tyypillinen Metsähallituksen hirsilaavu. Laavun sijoittelu on tehty harkiten suhteessa sekä sen omaan lähiympäristöön että Ukk-reitin muihin laavuihin: Ukk-reittiä etelään päin mentäessä seuraavalle laavulle, Pyssylammelle, on noin kahdeksan kilometriä. Pohjoisessa taas Markonpalon laavu on noin kuuden kilometrin päässä. Ukk-reitti on tarkoitettu erityisesti kesäajan retkeilyyn, eikä laavun vieraskirjassakaan näy merkintöjä talvikuukausilta. Rinteessä kasvavat jyhkeät kuuset antavat laavulle metsän suojaa samalla kun suoalue avartaa näkymää. Vettä saa lähteestä tai sen vieressä virtaavasta kirkkaasta purosta reilun sadan metrin päästä. Laavun edustalla kasvavat kaksi kuusta luovat laavussa olijalle suojaisen olon. Ajan vaikutus näkyy sekä laavurakenteissa (harmaa patina, lahomat, kulumat) että sen lähiympäristössä (maastoon kuluneet polut). Seiniin tai sisäkattoon ei ole piirrelty, laavu ei selvästikään ole pussikaljapaikka (mikä ei yllätä laavun syrjäisen sijainnin huomioiden).

Tekstistä on luettavissa itse kohdetta, laavu ympäristöä, koskevat jokseenkin samat tiedot kuin moniaistisen tietämisen mallin avulla tuotetusta tekstistä. Tiedot ovat kuitenkin jäsennellymmän esitettyjä, ja niihin sisältyy enemmän itse laavua koskevaa informaatiota. Ikonologinen analyysimalli kutsuu minut analyysintekijänä ilmaisemaan ajatukseni mahdollisimman objektiivisessä muodossa, sillä siihen sisältyy implisiittisesti oletus analyysissä tuotetun tiedon objektiivisuudesta: minä tavallaan kuoriudun persoonallisuudestani astuessani analyysintekijän rooliin. Tämä myös eriyttää minut kohteesta irralliseksi, ulkopuoliseksi havainnoijaksi. Vaikka analyysintekijän persoonallista vaikutusta ei olekaan eksplisiittisesti tuotu ikonologisessa analyysimallissa esiin, ei analyysissä tuotettu tieto ole kuitenkaan vaarassa jäädä salaa vain analyysintekijän oman subjektiivisen tietämyksen varaan ikonologiseen analyysiin sisältyvien, niin kutsuttujen korjaavien periaatteiden vuoksi. Panofskyn esittelemillä korjaavilla periaatteilla pyritään jokaisessa analyysin kolmessa vaiheessa näkemään analysoitava kohde osana laajempaa, omalle ajalleen ominaista sosiokulttuurista kontekstia. Esimerkiksi ensimmäisellä tasolla, jossa tulkinnan välineenä toimii käytännön kokemus eli arjen luonnollisten kohteiden ja tapahtumien tuntemus, korjaavana periaatteena toimii ”tyylin” historian tuntemus eli tietoisuus siitä, minkälaisen tyylillisten vaatimusten alaisina kohteita on eri aikoina kuvattu. (Panofsky 1970.) Laavua analysoitaessa tyylin voidaan katsoa tarkoittavan paitsi laavun rakennustapaa, myös sen sijaintipaikkaa laajemmassa mittakaavassa ja sijoittelua suhteessa ympäristöön. Siinä kuin moniaistinen tietäminen analyysimallina tuo analyysintekijän reilusti näkyviin, puuttuvat siltä nämä korjaavat periaatteet. Toki myös moniaistiseen tietämiseen voidaan nähdä implisiittisesti sisältyvän ajatus siitä, että analyysissä saadut tiedot ovat sitä kattavammat, mitä paremmat kontekstuaaliset tiedot kohteesta analyysintekijällä on.

Olellainen ero Keskitalon moniaistisen tietämisen ja ”esikuvansa”, Panofskyn ikonologisen mallin välillä onkin juuri analyysintekijän ja analysoitavan kohteen välisessä suhteessa. Ikonologinen malli eriyttää analyysintekijän kohteesta, mutta moniaistinen tietäminen nivoo kohteen ja analyysintekijän kokemuksen yhteen. Tällä erolla on oleellista merkitystä analyysissä tuotettavan tiedon kannalta: ikonologinen malli sopii tarkoitukseen haluttaessa tietoa vain analysoitavasta kohteesta, moniaistinen tietäminen tuottaa tietoa paitsi kohteesta myös analyysintekijästä ja ennen kaikkea tämän subjektiivisesta suhteesta kohteeseen. Tämä tekee moniaistisesta tietämisestä (ja moniaistisesta analyysisynteesisistä kokonaisuutena) erityisen kiinnostavan menetelmän retkeilyn visuaalisia kokemuksia tutkittaessa. Retkeilyn visuaalisuus on nimenomaan hyvin moniaistista ja kokonaisvaltaista, eikä retkeilijää voi pitää visuaalisesta kohteesta, retkeilyn maisemasta – tässä tapauksessa laavu ympäristöstä – erillisenä.

Sekä Panofsky että Keskitalo ovat kehittäneet mallinsa alunperin nimenomaan taideteosten ja niiden kokemisen tutkimiseen. Esimerkiksi Panofsky kuitenkin esittää ikonologisen tulkintamallinsa vuonna 1955 julkaistussa esseessään siten, että hän siirtää mallin kolme tasoa arkielämän havainnoista taideteoksen lukemisen kontekstiin. Lisäksi Panofsky painottaa käytännön kokemuksen (*practical experience*) merkitystä ikonologisessa analyysissä ja toteaa analyysistä saatavan tiedon olevan synteettistä eli havainnoista ja kokemuksista yhdistyvää tietoa (erotuksena puhtaaseen päättelyyn perustuvasta analyttisestä tiedosta). (Panofsky 1970, 58–67.) Vaikka ikonologinen malli eriyttääkin analyysintekijän kohteesta lopullisen tiedon muodostumisen osalta, voidaan analyysintekijän oman käytännön kokemuksen ja näin ollen myös kuvien tai taideteosten ulkopuolisten tasojen nähdä olevan läsnä tulkintaprosessissa. Tämän ajatuksen valossa ikonologisen tulkintamallin käyttäminen visuaaliseen kohteeseen, joka sijoittuu lähinnä (arki)elämän havaintojen ja kokemusten kontekstiin, eli laavuun, on täysin mahdollista. Vastaavasti Keskitalon moniaistisen tietämisen mallin käyttö laavukokemuksen erittelyssä on perusteltavissa laavukokemuksen hahmottuessa fenomenologis-esteettisestä viitekehyksestä (aiemmin tässä tekstissä).

Laavulta mielikuvitukseen ja takaisin

Moniaistisen tietämisen mallin mukaan tuottamistani Kuirivaaran laavumuistiinpanoista voidaan siis lukea sekä kohdetta – laavu ympäristöä – että minua itseäni koskevia tietoja, mutta mitä muistiinpanoista itse asiassa voidaan saada selville suhteistani kohteeseen? Mitkä tekijät tätä suhdetta määrittävät? Monet tekijät ovat jokseenkin suoraan pääteltävissä tekstistä. Esimerkiksi laavulla koetut turhautumisen tai ärtyneisyyden tunteet liittyvät käytännön askareiden hankalaan toteutukseen (kiinni juuttunut keittoritilä, umpisitteät polttopuut). Entäpä laavukokemukseni mystiset, jopa henkiset ulottuvuudet: tunne jonkin läsnäolosta, tunnelman tihentymä, paikan henki? Kari Ilmosen mukaan paikalla voi fyysisen olomuodon lisäksi olla henkinen, jopa hengellisyyttä muistuttava aura. Tällöin paikan nykyisen ilmiasun lävitse työntyvät historialliset kerrokset mielikuvineen ja tunteineen. ”Minussa herää tunne kuulumisesta: olen yksi tällä laavulla yöpyneistä, tässä paikassa käyneistä ja aikaansa täällä viettäneistä. Tavoitan tunteen jonkin läsnäolosta: ei minkään yksittäisen, vaan monen, jonkin kokonaisvaltaisen ja selittämättömän.” (Kappaleesta Tunteita) Paikasta muodostuu mielikuvallisesti sitä tiheämpi, mitä enemmän siihen liitetään historia- ja muistitietoa sekä fiktiivisiä tarinoita, jotka saavat mielikuvituksen ja tunnemaailman heräämään. Tällöin puhutaan paikan hengestä, *genius locista*. (Ilmonen 2014, 35–36.) Maunu Häyrynen puolestaan kirjoittaa mielikuvien liittämistä paikkoihin Pierre Noran muistin paikkaa merkitsevän *lieu de mémoire* -käsitteen avulla. Käsite viittaa paikkaan tai kohteeseen, johon kansallinen muisti jatkuvasti tallentuu ja jossa sitä ylläpidetään.

Käsite ei viittaa niinkään nykyisyyteen vaan nostalgisoidun (kansallisen) menneisyyden jälkiin: ”Mykkiin ja sirpalemaisiiin materiaalisiin todistuskappaleisiin kiinnitty yksilöllisen mielikuvituksen välityksellä kadonneiden ilmiöiden aura.” (Häyrynen 2005, 139.) Sekä Ilmosen että Häyrysen tekstissä paikka, siihen liittyvät mielikuvat ja historia – sekä todellinen että fiktiivinen – hahmottuvat toisiinsa liittyvinä kokonaisuuden osina, jotka kokeva yksilö pystyy mielikuvituksensa välityksellä punomaan yhteen. Yrjö Haila puolestaan kuvaa ilmiötä historiallisen mielikuvituksen käsitteen avulla ja painottaa ajallisten kerrostumien hahmottamisen tärkeyttä paikkamielikuvien muodostumisessa. Aika muodostuu eripituisista dynaamisista uusiutumissykleistä, minkä seurauksena aika on kerrostunutta myös nykyhetkestä menneisyyteen päin. Menneisyys on tuottanut ne rajoitteet – mutta myös mahdollisuudet – joiden ehdoilla tulevaisuus nykyhetkessä rakentuu. Historia on nykyisyydessä siis koko ajan läsnä. Historiallisen mielikuvituksen tehtävänä on havaita, missä muodoissa menneisyys on läsnä tässä ja nyt. (Haila 2004, 185, 187–188.)

Oman näkemykseni mukaan paikka, joka muodostuu kokijalleen tiheäksi, muodostaa portin mielikuvituksen maailmaan: ei yhteen, vaan moniin rinnakkaisiin ja liittämättäin eläviin todellisuuksiin, niin menneisiin kuin tuleviinkin: ”Muistoja lukuisista aikaisemmista laavuöistä nousee mieleen. Ne muodostavat mielessäni eräänlaisen jatkumon, jossa paikka (laavu) ja aika vaihtuvat, mutta näiden muistitapahtumien väliin jäävät tapahtumat tuntuvat kadonneen, tai niillä ei vain ole merkitystä.” (Kappaleesta Reaktioita.) Vaikka paikka, Kuirivaaran laavu, on mahdollistanut oman moniaistisen kokemukseni ja muodostunut minulle portiksi mielikuvitukseen, ei tarkastelussa voida sivuuttaa kokemuksen ja mielikuvien taustalla vaikuttavia yhteyksiä laajempiin käsitteellisiin konventioihin – historiaan, kuvastoihin ja kertomuksiin, kulttuuriin. Näistä konventioista kumpuavia aineksia mielikuvitukseni sekä lukee laavuympäristöstä että kiinnittää niitä siihen. Ilmiötä hiukan eri suunnista peilaavista Ilmosesta, Häyrysestä ja Hailasta ainoastaan Ilmonen mainitsee mielikuvituksen lisäksi tunteet ja tunnemaailman. Niiden merkitys kuvaamieni rinnakkaistodellisuuksien syntymissä ja kokemuksen muotoutumisessa on kuitenkin merkittävä. Omia laavukokemuksiani värittävät tunnemuistot ovat kautta linjan rikkaita ja moniaineksisia, mutta myös ristiriitaisia, kipeitäkin. Roland Barthes on luonut kuuluisan studium-punctum-käsiteparinsa teoksessaan *La chambre claire* (1980, *Camera Lucida: reflections on photography*, 1981). Barthes kirjoittaa punctumin tarkoittavan visuaalisesta kohteesta itseltään nousevaa, siitä ulos sinkoutuvaa elementtiä vastakohtana studiumille, joka syntyy aistivan subjektin tietoisesta tarkastelusta myötä. (Barthes 1990, 25–27.) Sirkka Knuutila puolestaan kuvaa punctumia visuaalisen kohteen emotionaalisesti koskettavaksi ulottuvuudeksi. Se on kirvelevä, ruhjova haava, joka lävistää mielen; katsojan ruumiillisista reaktioista nouseva ulottuvuus, jolla on kulttuurin, tietämisen ja tiedon

ulkopuolelle avautuessaan voimaa sivuuttaa moraaliset ja esteettiset kategoriat. (Knuuttila 2007, 33–34.) Kuirivaaralla oman mieleni lävistävä kirvelevä kokemus syn-tyi sekoituksesta mielihyvän ja haikeuden tunteita. Mielihyvää koin laavu ympäris-töstä itsestään ja siellä olemisesta, mutta haikeuden ulottuvuudet kumpusivat jostain konkreettisen ympäristön takaa. ”Voiko luonto olla ympäristöhuolen aikakaudella muuta kuin kokoelma uhkakuvia?”, kysytään Yrjö Hailan teoksen *Retkeilyn rikkaus* (2004) takakannessa. Vaikka hakeudun erämaisiiin ympäristöihin ensisijaisesti nautti-maan, en huolestumaan, on huoli näiden ympäristöjen säilymisestä, viimeisistä vil-leyden tyysijoista, alati läsnä. Omissa kokemuksissani itse eräilyn paikkaan kiinnit-tyy aina sekä modernin ympäristöhuolen leimaamia uhkakuvia että kansallismieli-sesti värittyneitä alkuperäisluonnon ihannekuvia.

Palaan vielä hetkeksi omaan laavuyöhöni Kuirivaaralla. Istuin laavun suojissa ja tuijottelin nuotioon, kuuntelin metsän huminaa ympärilläni, tutkailin laavun hirsissä näkyviä ajan merkkejä tulen kajossa – nautin tilanteen esteettisistä ulottuvuuksista. Esimerkiksi Yi-Fu Tuan on pohtinut niitä tuttuuden ja kotoisuuden tunteita, joita tie-tyt, lähtökohtaisesti vieraat paikat – erotuksena ihmisten asuinpaikoista – voivat he-rättää. Tuanin mukaan tällaisissa erityisissä paikoissa (maisematyypeissä) ihminen näkee objektiivisen vastineen syvimille arvoilleen ja vakaumuksilleen. (Tuan 2006, 19–20.) Mitä Kuirivaaran laavuun ihastuminen kertoo minusta? Näin paikassa yli-määräisistä aistiärsykkeistä vapaata selkeyttä, konkreettisten perusasioiden ääreen paluuta, orgaanisten muotojen harmoniaa keskellä vanhan metsän elämänrunsautta. Ennen kaikkea paikka tarjosi tilan, joka mahdollistaa yhtä aikaa sekä suojan että suo-ran aistisen läsnäolon ympäröivän maailman kanssa: ”Laavu on yösiija, koti: tilapäis-koti, matkakoti, ulkoilmakoti, jaettu ja kaikille avoin majapaikka, eräänlainen väli-muoto sisä- ja ulkotilan välissä.” (Kappaleesta *Assosiointeja*.) Näin ollen omat arvoni (eettiset ja moraaliset käsitykseni) ovat visuaalisessa kokemuksessani läsnä (ks. Khatchadourian aiemmin tässä tekstissä). Laavuestetiikka tarjoaa itselleni tavan to-teuttaa esteettisesti merkityksellistä ja kokemuksellisesti rikasta elämää muodossa, joka kaikessa monitahoisuudessaankin on harmoniassa omien vakaumusteni kanssa. Tästä seuraa kaipaus päästä yöpymään laavuille – aina uudestaan.

VIITTEET

1. Keskitalon moniaistista tietoa käsittelevät kysymykset (Keskitalo 2013, 187):

Aistiset huomiot: Mieti, millaisia aistihavaintoja ja aistimuistoja visuaalinen materiaali tuo mieleesi? Mitkä aistit aktivoituvat eniten materiaalin äärellä? Mitä tunteita visuaalinen materiaali herättää?

Miten reagoin visuaalisen materiaalin äärellä?

Tekniikan merkitys ilmaisulle: Mieti, millaisia moniaistisia havaintoja erilaisiin kuvantekemisen tekniikoihin ja ilmaisutapoihin se sinussa herättää? Millaista taitoon ja tekemiseen liittyvää tietoa sinun on luonteva lukea materiaalista? Mitä tämä ilmaisuun liittyvä tieto kertoo analysoitavasta teoksesta?

Käsitteiden merkitys ja syntyneet mielikuvat: Mieti, millaista käsitteisiin liittyvää tietoa visuaalinen materiaali sisältää? Millaisia moniaistisia assosiointeja se sinussa herättää?

KIRJALLISUUS

Barthes, Roland 1990 (1981). *Camera Lucida: Reflections on Photography*. 12. painos. New York: Noonday Press.

Granö, Päivi, Keskitalo, Anne Katarina & Ronkainen, Suvi 2013. Esipuhe. Teoksessa Päivi Granö, Anne Katarina Keskitalo ja Suvi Ronkainen (toim.), *Visuaalisen kokemus: johdatus moniaistiseen analyysiin*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 7–9.

Granö, Päivi 2013. Visuaalisuus kokemuksena ja tietämisenä paikan tutkimuksessa. Teoksessa Päivi Granö, Anne Katarina Keskitalo ja Suvi Ronkainen (toim.), *Visuaalisen kokemus: johdatus moniaistiseen analyysiin*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 67–78.

Haila, Yrjö 2003. 'Erämaa' ja ympäristöajattelun moniulotteisuus. Teoksessa Yrjö Haila ja Ville Lähde (toim.), *Luonnon politiikka*. Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 174–204.

Haila, Yrjö 2004. *Retkeilyn rikkaus*. Helsinki: Kustannus Oy Taide.

Häyrynen, Maunu 2005. *Kuvitettu maa: Suomen kansallisten maisemakuvastojen rakentuminen*. Helsinki: SKS.

Ilmonen, Kari 2014. *Genius Loci: paikan henki historiallisella Keski-Pohjanmaalla*. Kokkola: Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius. Julkaistu myös ruotsiksi ja englanniksi. URL <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/45780/978-951-39-5666-0.pdf?sequence=1> (luettu tammikuussa 2017).

Kangaspunta, Seppo 2011. Traditionaalista yhteisöstä verkkoyhteisyyteen. Teoksessa Seppo Kangaspunta (toim.), *Yksilöllinen yhteisöllisyys: avaimia yhteisöllisyyden muutoksen ymmärtämiseen*. Tampere: Tampere University Press, 15–34.

Karjalainen, Eeva & Verhe, Irma 1995. *Ulkoilureitti: opas ulkoilureittien suunnittelijoille, rakentajille ja hoitajille*. Helsinki: Rakennusalan kustantajat.

Karjalainen, Pauli Tapani 2006. Topobiografinen paikan tulkinta. Teoksessa Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen ja Ulla Piela (toim.), *Paikka: eletty, kuviteltu, kerrottu*. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: SKS, 83–92.

Keskitalo, Anne Katarina 2013. Moniaistinen analyysi. Teoksessa Päivi Granö, Anne Katarina Keskitalo ja Suvi Ronkainen (toim.), *Visuaalisen kokemus: johdatus moniaistiseen analyysiin*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 183–195.

Khatchadourian, Haig 1994. Luonnonkauneus ja elämisen taide. Teoksessa Yrjö Sepänmaa (toim.), *Alligaattorin hymy: ympäristöestetiikan uusi aalto*. Oppimateriaaleja / Helsingin

- yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Jyväskylä: Helsingin yliopisto, 133–137.
- Kivi, Jussi 2004. *Kaunotaiteellinen eräretkeilyopas*. Helsinki: Taide: Kuvataideakatemia.
- Knuuttila, Sirkka 2007. Barthes ja punctumin peitetty mieli. Teoksessa Harri Veivo ja Mats Bergman (toim.), *Vastarinta / Resistanssi: konfliktit, vastustus ja sota semiotiikan tutkimuskohteina*. Palmenia-sarja. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus / Helsinki University Press, 33–53.
- Luontoon.fi URL <http://www.luontoon.fi/etusivu> (luettu tammikuussa 2017).
- Ockenström, Lauri 2012. Erwin Panofskyn ikonologia ja sen perintö. Teoksessa Annika Waenerberg ja Satu Kähkönen (toim.), *Taidetta tutkimaan: menetelmiä ja näkökulmia*. JYY julkaisusarja 86. Jyväskylä: Kampus Kustannus, 211–230.
- Panofsky, Erwin 1970 (1955). *Meaning in the Visual Arts*. London: Pinguin.
- Puhakka, Riikka 2007. *Kansallispuistot murroksessa: tutkimus luonnonsuojelun ja matkailun tavoitteiden kohtaamisesta*. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja / Joensuun yliopisto, yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta, ISSN 1796-7996; n:o 81. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Retkipaikka.fi URL <http://retkipaikka.fi/vapaa/> (luettu tammikuussa 2017).
- Sepänmaa, Yrjö 1994. Ympäristöestetiikan uusi aalto. Teoksessa Yrjö Sepänmaa (toim.), *Alligaattorin hymy: ympäristöestetiikan uusi aalto*. Oppimateriaaleja / Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Jyväskylä: Helsingin yliopisto, 7–12.
- Suonpää, Juha 2001. *Luontokuvan totuudenhetki: keskustelua aitoudesta*. Musta taide. Pieni valokuvakirjasto. Helsinki: Suomen valokuvataiteen museo.
- Suonpää, Juha & Hicks, Malcolm 2007. *Sacred places: a journey among the tourist scenes of the world. Pyhät paikat: matka turismin näyttämöille*. Helsinki: Maahenki. Tampereen nykytaiteen museon järjestämä näyttely Vapriikissa 19.1.–25.2.2007.
- Tuan, Yi-Fu 2006. Paikan taju: aika, paikka ja minuus. Teoksessa Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen ja Ulla Piela (toim.), *Paikka: eletty, kuviteltu, kerrottu*. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: SKS, 15–30.

II

KAINUULAISET RETKEILYREITIT NÄKÖALANA METSIEN KÄYTÖN KULTTUURISEEN KESTÄVYYTEEN

Kristian Tuomainen 2020

Vuosilusto 13:

Metsät ja kulttuurinen kestävyys

Leena Paaskoski, Heikki Roiko-Jokela & Marko Rikala (toim.)

Kristian Tuomainen

Kainuulaiset retkeilyreitit näköalana metsien käytön kulttuuriseen kestävyYTEEN

Pitkänmatkan retkeilyreitit johdattavat kulkijansa Kainuussa halki monenlaisten maisemien, vanhojen metsien suojelualueilta hakkuuaukeille. Reitit mahdollistavat erityisen ympäristökemuksen ja tarjoavat kiinnostavia näköaloja ympäristön kulttuuristen piirteiden tarkasteluun. Kulttuurisen kestävyYden viitekehYksessä keskiöön nousevat luonnonpaikkojen ajallisesti rakentunut erityisyys ja paikkakokemusten merkitys.

Johdanto

Suomalaisessa metsäkeskustelussa korostuvat tyypillisesti metsätalouden ja luonnon-suojelun toisilleen vastakkaiset diskurssit. Tällöin muut metsien käytön ulottuvuudet ja niihin liittyvät kokemukset jäävät erityisesti metsätalousvaltaisilla alueilla helposti paitsioon. Vuosien 2011–2014 aikana toteutetussa Metsäntutkimuslaitoksen koordinoimassa VAAKA-hankkeessa, *Sosioekologia työkaluja Vaara-Kainuun matkailualueiden suunnitteluun*, yhdistettiin matkailualueiden ympäristöihin liittyvä ekologinen tieto asukkaiden ja matkailijoiden näkemysten ja toiveiden kanssa. Tutkimus osoitti, että luonnonarvoiltaan arvokkaimmat kohteet ovat myös suosittuja käyntikohteita. Miellyttävyyden perusteena pidettiin erityisesti kaunista maisemaa sekä ympäristön rauhallisuutta ja hiljaisuutta. Tärkeimmät syyt kohteiden epämiellyttävyydelle olivat sen sijaan pilattu luonnonntila tai epämiellyttävä maisema, joille syynä nähtiin useimmiten metsänhakkuut.¹

Tässä tekstissä pohdin metsien kestäväYn käytön määrittelyä suhteessa eräretkeilyreitien kulttuurisen arvon määrittymiseen kainuulaisten esimerkkitapausten valossa. Tutkimani reitit – noin 60 kilometrin mittainen rengasreitti Köngäskierros ja 26 kilometriä valtakunnallisesta UKK-retkeilyreitistä Köngäskierrokselta pohjoiseen – kulkevat Kainuussa pitkiä taipaleita suojelualueiden ulkopuolella (ks. kuva 1). Ne muodostavat polkuja läpi erilaisten maankäytöllisten ratkaisujen ja tarjoavat konkreettisia näköaloja metsien käytön määrittelyyn: maisema muuttuu suojelualueen rajalla ikikuusikosta hakkuuaukeaksi. Käsittelen tekstissäni retkeilyreitien ympäristöä kulttuurisena ympäristönä ja reittejä itsessään kulttuuriperintönä. Haen vastausta kysymykseen, miten vaarakainuulaisten ympäristön käsittely näyttäytyy kulttuurisen kestävyYden näkökulmasta, kun asiaa tarkastelee eräretkeilijän linssien lävitse polunmutkassa seisten.

Kulttuurinen kestävyys ja kulttuuriympäristön konsepti

Kestävän kehityksen idea on peräisin Brundtlandin komission raportista *Our Common Future* (1987).² Johannesburgissa vuonna 2002 järjestetyn kongressin myötä vakiintuivat kolme ulottuvuutta, joista kestävän kehityksen on perinteisesti katsottu muodostuvan: ekologinen, sosiaalinen ja taloudellinen kestävyys. Kulttuurin roolista kestävässä kehityksessä on esitetty monia näkemyksiä. Se on toisinaan nähty osana sosiaalista kestävyyttä, toisinaan sitä on esitetty neljänneksi itsenäiseksi kestävyiden ulottuvuudeksi.³ Joost Dessein et al. katsovat kulttuurista kestävyyttä käsitelleen tutkimushankkeen loppuraportissa, että kestävyiden konseptia hahmotettaessa kulttuurilla voidaan nähdä kolme erilaista ja toisistaan erillistä roolia, jotka eivät kuitenkaan ole toisiaan poissulkevia: 1) kulttuuri itsenäisenä osa-alueena muiden osien rinnalla, 2) kulttuuri merkitysten välittäjänä muiden kestävyiden osa-alueiden välillä ja 3) kulttuuri pohjana kaikkien muiden osa-alueiden toiminnalle. Ensimmäisessä mallissa kulttuuri ymmärretään suppeasti, lähinnä luovan ja taiteellisen sektorin toiminnaksi. Toinen malli perustuu laajempaan käsitykseen kulttuurista. Siinä kulttuurilla on tasa-painottava rooli, joka välittää tietoa ja ohjaa muiden kestävyiden osa-alueiden tarpeiden yhteensovittamista. Kolmannessa mallissa kulttuuri ymmärretään holistisesti ja kokonaisvaltaisesti, ja se nähdään kestävän kehityksen kannalta erottamattomana osana sen olemusta. Mallissa ihminen nähdään osana maailmaa, joka määritelmällisesti kattaa myös ei-inhimillisen maailman. Tämä tarkoittaa, että ihmisen toiminta on aina suhteellista ja paikkasidonnaista.⁴ Malli itsessään ei vielä määritä sitä, millainen toiminta on kestävä, mutta siihen sisältyy implisiittisesti vahva eettinen painotus: kestävä toiminta ei ole mahdollista rakentaa muiden kustannuksella, olivat nämä ”muut” sitten toisia ihmisiä tai ei-inhimillisiä entiteettejä. Tällainen lähestymistapa edellyttää Desseinin et al. mukaan uudenlaisen paikkatietoisien (*place-conscious, place-responsive*) toiminnan ja ympäristöetiikan jatkuvaa kehittämistä.⁵

Suomessa ympäristöhallinnossa ja alueiden käytön suunnittelussa kulttuuriympäristön käsitteellä viitataan yleensä tietyn tyyppisiin ympäristöihin, joiden hahmotetaan muodostuvan kulttuurimaisemasta, rakennetusta kulttuuriympäristöstä ja muinaismuistoista.⁶ Tutkimieni reittien varsille ja niiden lähiympäristöön sijoittuu kulttuuriympäristökohteita käsitteen perinteisessä merkityksessä: maakunnallisesti arvokkaiksi esitettyjä maisemakohteita ovat Latvan kylän kulttuurimaisema ja Hepokönkään vesiputous,⁷ ja Komulankönkään myllymiljöön on arvotettu

valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009).⁸ Lisäksi reittien lähiympäristöstä tunnetaan useita muinaisjäännöksiä, kuten pyyntikuoppia ja kaskikulttuurin jäänteitä.⁹

Pohjoismaissa kulttuuriympäristö vakiintui juuri hallinnon käsitteeksi 1980- ja 1990-lukujen taitteessa. Ajankohtaiset keskustelut kestävästä kehityksestä vaikuttivat käsitteen valintaan, ja sen nähtiin olevan neutraali ajamaan rakennusperinnön suoje-
lua osaksi muita hallinnon sektoreita. Sitten käsite on laajentunut merkityksiltään huomattavasti. Nykyisin kulttuuriympäristön voikin nähdä käsitteellisenä konseptina, joka laajentaa kulttuuriperinnön määritelmää yhdistämällä kulttuuriperintöarvot ja ympäristön.¹⁰ Kulttuuriympäristö kattaa siis myös luonnon ja ihmisen vuorovaikutteisen suhteen ja liittyy näin ymmärrettynä käsitteellisesti kulttuurisen kestä-
vyyden kokonaisvaltaisen mallin kanssa. Kulttuuriympäristö muodostaakin itselleni käsitteellisen alustan kainuulaisen ympäristön kulttuuristen aspektien tarkasteluun. Lisäksi kulttuuriympäristön konseptiin sisältyy paikkatietoisuuden (vrt. edellä Dessein et al.) ehtojen tarkastelu: kaikkea kulttuuriympäristöä ei katsota suojelemisen arvoiseksi, vaan kulttuuriympäristökohteiden säilyttämisestä käydään jatkuvia tapauskohtaisia neuvotteluja. Tällainen partikularismiksi kutsuttu etiikan näkemys korostaa juuri kohteiden ainutlaatuisuutta ja siitä seuraavaa tapauskohtaista harkintaa moraalisen merkityksellisyyden arvioinnissa.¹¹

Aineisto ja menetelmät: retkeily etnografiana

Artikkelini perustuu kenttätutkimukseen, jonka olen koonnut kulttuuriympäristön tutkimuksen maisterintutkielmaani varten vuoden 2016 aikana. Tutkimuksessani eräretkeilyn konteksti on läsnä niin konkreettina kuin konnotaatioina. Konkreettisesti se muodostaa tutkimukseni kannalta keskeisen menetelmän: olen koonnut kenttätutkimukseni retkeilemällä tutkimani reitit läpi vuoden 2016 kesän ja syksyn aikana, patikoinut niitä pitkin rinka selässä ja yöpynyt laavuilla. Retkeily, fyysinen liike ja toiminta reiteillä, on tutkimuksen fyysinen ajattelutila, joka tuottaa kokonaisvaltaista ruumiillista tietoa tutkittavasta kohteesta.¹² Maantieteilijä Kenneth R. Olwigin mukaan moniaistinen maiseman eläminen on erityisesti läsnä kävelyssä: kävelijä, jos kuka, kokee lähiympäristönsä materiaalisen syvyyden ja hahmottaa maiseman toisiinsa kytkeytyvinä topologisina suhteina.¹³ Vastaavasti taas eräretkeilyn kulttuurisia ulottuvuuksia tutkittaessa ei taustalla vaikuttavia eräkonnotaatioita (luonto-kulttuuri-dikotomiaa, luonto- ja erämaaromantiikkaa) voida erottaa konkreettiasta, vaan ne ovat kokevan subjektin myötä läsnä, joko tiedostaen tai tiedostamatta.¹⁴ Näiden reitien tulosta ovat autoetnografisella otteella kootut, kenttämuistiinpanojen pohjalta

kirjoitetut reittikuvaukset, jotka tuovat reitit fyysisinä ympäristöinä läsnä tutkimukseen oman havaintoni ja kokemukseni kautta välitettynä.¹⁵

Autoetnografia voidaan nähdä erityisen toimivana tutkimusmenetelmänä, kun tavoitteena on yhdistää henkilökohtainen kulttuuriseen.¹⁶ Autoetnografia – kuten etnografia yleensä – käsitetään nykyisin kulttuuristen merkitysjärjestelmien syvällisenä analyysinä ja tulkintoina.¹⁷ Clifford Geertzille kulttuuri on symbolinen, eriasteisesti vakiintuneista merkitysrakenteista koostuva järjestelmä. Geertz käyttää antropologi Gilbert Rylen käsitettä tiheä kuvaus (*thick description*), jolla hän viittaa etnografian taustakuvauksessaan tuottamaan tulkintaan tutkimastaan ilmiöstä. Geertzille kulttuuri muodostaa tutkittavan ilmiön kontekstin, jossa ilmiötä voidaan kuvata ymmärrettävästi, eli tiheästi. Tiheässä kuvauksessa intellektuaalisena pyrkimyksenä on mainittujen merkitysrakenteiden analyysi, jonka perusteella tutkija rakentaa omaa tulkittaansa kiinnostuksensa kohteena olevasta ilmiöstä.¹⁸ Analyysin merkityksellisyyden – eli tiheän kuvauksen onnistumisen – kannalta tärkeässä asemassa on tutkijan kyky tuoda ilmiö lähelle lukijaa runsaalla havaintojen kuvauksella, mutta myös kyky huolelliseen reflektioon ja tutkimusmateriaalin refleksiiviseen käsittelyyn.¹⁹

Olen pyrkinyt rakentamaan oman etnografisesti kootun aineistoni siten, että tiheän kuvauksen tuottaminen on sen perusteella mahdollista. Reittikuvausliitteideni muoto perustuu kahteen, maisemaa eri tarkoituksiperistä lähestyvään ohjeistukseen. Olen hyödyntänyt työssäni ympäristöministeriön inventointiohjeita valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden ja maisemanähtävyyksien selvityksestä vuodelta 1992 sekä valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnista 2010.²⁰ Retkeilyreitien inventoimisen näkökulmaa olen hakenut *Ulkoilureitti. Opas ulkoilureittien suunnittelijoille, rakentajille ja hoitajille* -teoksen tavasta jäsentää retkeilyreitit erilaisina rakenteina ja maisematiloina.²¹ Autoetnografia tarjoaa välineen paitsi oman eräretkeilijän kokemukseni näkyväksi tekemiseen, myös tämän kokemuksen kontekstualisointiin ja etäännyttämiseen itsestäni niin, että sen keskusteluttaminen muiden aineistojen kanssa – yksityisen yhdistäminen yleiseen – on mahdollista ja mielekäästä.

Vaara-Kainuun iso kuva – retkeilyreitit kainuulaisessa maisemassa

Lylykyläntieltä reitti nousee jyrkästi Vattukummun rinnettä noin kilometrin. Polun vasemmalla puolella Kuirivaaran Natura-alueella kasvaa järeää ikikuusikkoa, oikealla puolella nuorta puustoa ja taimikkoo avohakkuun jäljiltä. Vähitellen korkeus alkaa hahmottua näköaloina vaaramaisemaan pohjoiseen päin nuoren puuston yli.²²

Jo vuonna 1924 J. G. Granön *Suomen kartastossa* julkaiseman maisemamaantieteellisen aluejaon perusteella Suomi on jaettu viiteen maisemalliseen suuralueeseen.²³ Köngäskierros ja UKK-reitin Hyrynsalmi–Puolanka-osuus sijaitsevat Vaara-Suomen suuralueella. Maisemallisia suuralueita mukailleen ympäristöministeriön vuonna 1986 asettama maisema-aluetyöryhmä jakoi Suomen valtakunnallisia maisema-alueita koskevassa mietinnössään kymmeneen maisemamaakuntaan ja edelleen neljäänkymmeneen maisemaseutuun. Tässä tarkastelussa retkeilyreitit sijoittuvat Kainuun ja Kuusamon vaaramaahan ja edelleen Kainuun vaaraseudulle.²⁴ Maisema-alueiden päivitysinventointien yhteydessä 2010–2014²⁵ Kainuun vaaraseutu jaettiin vielä kolmeen maisemalliseen osa-alueeseen, jotta seudun maisemarakenteen ja kulttuuripiirteiden vaihtelu saataisiin selvemmin esiin. Maiseman osa-alueet ovat 1) Kainuun vaara-asutuksen alue, 2) Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue ja 3) karjalaisen kulttuurin vaikutuspiirin alue.²⁶ Tutkimani reitit sijaitsevat Kainuun vaara-asutuksen alueella.

Kainuun maisema-alueiden päivitysinventoinnin raportissa Kainuun vaara-asutuksen alueen tyypillisiksi piirteiksi mainitaan jylhät vaaramaisemat, runsaat metsät, pienet peltoalat, harva asutus ja pitkään harjoitettu metsätalous.²⁷ Vastaavasti sekä Kainuun alueellisen että Hyrynsalmen ja Puolangan kuntien kulttuuriympäristöohjelmien mukaan muodostavat vaaroilta avautuvat kaukonäkymät, harvakseen rinteillä sijaitsevat muutaman talon kylät viljelyksineen ja laitumineen sekä kaikkea ihmisen rakentamaa rajaavat metsämaat vaarakainuulaisen kulttuuriympäristön ytimen. Talonpoikaisuus on edelleen leimallista maisemakuvalle, ja hidas muutos kohti modernimpaa elämäntapaa näkyy Kainuun syrjäseuduilla yhä.²⁸

Suomessa 1980-luku oli runsasta retkeilyrakentamisen aikaa. Ulkoilurakentaminen tuli valtionavun piiriin 1970-luvun lopussa, ja valtio paitsi vastuutti kuntia pitkien retkeilyreittien rakentamiseen, myös osallistui tuntuvasti reittien rakennuskustannuksiin. UKK-reitin Puolangan osuus valmistui 1984, ja hanketta rahoitti Oulun lääninhallitus. Kaikkiaan noin tuhannen kilometrin pituinen UKK-reitti on Suomen ylivoimaisesti pisin retkeilyreitti, mutta käytännössä reitti ei ole yhtenäinen: Pohjois-Karjalan, Kainuun, Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin maakuntien alueella kulkevan reitin kunto vaihtelee kunnittain. Köngäskierroksen 57 kilometrin mittainen rengasreitti Hyrynsalmen ja Puolangan kuntien rajalla valmistui vuonna 2002, ja se rakennettiin osaltaan parantamaan UKK-reitin saavutettavuutta; Köngäskierroksen pohjois- ja koillisosa ovat osa UKK-reittiä.²⁹ Köngäskierros yhdistää toisiinsa Ukkohallan ja Paljakan matkailukeskukset.

Retkeilyreitit kulkevat suurimmaksi osaksi valtion mailla, ja tältä osin ne ovat Metsähallituksen luontopalveluiden hoidossa. Yksityisessä omistuksessa oleville

maille sijoittuvien reitinosien ja taukopaikkojen huolto on Hyrynsalmen ja Puolangan kuntien vastuulla.³⁰ Valtaosa retkeilyreittien alueesta on luokiteltu valtion monikäyttömetsäksi.³¹ Kainuun maakuntakaava 2020:ssa Köngäskierroksen ja UKK-reitin linjaukset on osoitettu merkinnällä, jolla osoitetaan ylikunnalliset ja maakunnallisesti merkittävät yleisen liikkumisen kannalta tärkeät ohjeelliset ulkoilureitit.³² Koko reitien ympäristö laajemmalla säteellä on Kainuun maakuntakaavassa osoitettu merkittäväksi luontomatkailun kehittämisalueeksi. Alueen sisällä maapinta-ala jakautuu käytännössä kahteen tarkoitukseen: luonnonsuojelualueisiin ja pääasiassa maa- ja metsätalouskäyttöön osoitettuihin alueisiin, merkintä M.³³ Lähes kaikki reittien sivuamista arvokkaista luontokohteista kuuluvat Natura 2000 -alueiden verkostoon.³⁴ Suurin osa näistä Natura-alueista kuuluu vanhojen metsien suojeluohjelmaan³⁵ tai soijensuojeluohjelmaan³⁶.

Maa- ja metsätalouskäyttöön osoitettujen alueiden osalta maakuntakaavan suunnittelumääräyksessä todetaan seuraavaa:

Maa- ja metsätalouskäyttöön tarkoitettuja alueita voidaan käyttää alueen pääasiallista käyttötarkoitusta sanottavasti haittaamatta ja luonnetta muuttamatta myös erityislainsäädännön ohjaamana muihin tarkoituksiin, kuten luontais- tai muuhun elinkeinotoimintaan, turvetuotantoon, maa- ja kiviainesten ottoon, haja-asutusluonteiseen pysyvään ja lomaa-asumiseen sekä jokamiehen oikeuden rajoissa ulkoiluun ja retkeilyyn. Alueille voidaan perustaa yksityisiä suojelualueita. [-] Maankäyttöä suunniteltaessa on tuettava metsätalousalueiden yhtenäisyyttä ja toimivuutta.³⁷

Luontomatkailun kehittämisalueen suunnittelumääräyksessä puolestaan todetaan:

Alueita kehitetään luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kohdealueina. [-] Alueen maankäyttöä suunniteltaessa tulee kiinnittää erityistä huomiota luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun edistämiseen sekä luonnon- ja kulttuuriarvojen säilymiseen. Alueen toteuttaminen ei saa vaarantaa alueella sijaitsevan tai siihen rajoittuvan Natura -alueen suojelun perusteena olevia luonnonarvoja. Metsätalouskäyttöön tarkoitetuilla alueilla ei saa rajoittaa nykyisestä metsätalouden toimintaedellytyksiä.³⁸

Suunnittelumääräyksistä voi todeta, että metsätalouden toimintaedellytysten turvaaminen on retkeilyreittien alueella ykkösprioriteetti, huolimatta luontomatkailun kehittämisalueen statuksesta. Tämä myös näkyy reiteillä käytännössä: reitit kulkevat luonnonsuojelualueiden ulkopuolella ojitetuilla metsityssoilla, eri-ikäisissä kasvatusmänniköissä, taimikoissa, hakkuuaukeilla, metsäautoteillä – kesäkuussa 2016 ohitimme UKK-reitillä taimikkoa harventavan metsäkoneen.³⁹ Salmivaaran laen suuressa hakkuuaukolla polku kulkee luontokulississa, kun sen molemmin puolin on

jätetty kapea suoja puuston vyöhyke. Tämän seurauksena polulla makaa runsaasti tuulenkaatoja.⁴⁰

Retkeilyreitit kulttuurisina ympäristöinä

Pyssylammen laavulle kuului koiran haukuntaa ja ruohonleikkurin pärinää, ja Hyrynsalmen tieltä kantautui autojen ääniä. Muutama yksittäinen lenkkeilijä kulki laavun ohi alkuillasta.⁴¹

UKK-reitti ja Köngäskierros eivät kulje koskemattomassa erämaassa – edes siinä määrin kuin ”koskemattomia” erämaita voidaan Suomessa enää ajatella olevan – vaan suurimmaksi osaksi läpeensä ihmisen muovaamassa ympäristössä: metsätalousmaastossa, vaarakyltien kulttuurimaisemissa, hallinnollisesti rajatuilla luonnonsuojelualueilla. Millaisena kulttuurisena ympäristönä retkeilyreittien ympäristöt näyttäytyvät? Entä miten reitit itsessään vaikuttavat ympäristöönsä? Humanistisen maantieteen pioneereihin kuuluvan Edward Relphin mukaan paikka (*place*) tarkoittaa ihmisen ja ympäristön välistä kytköstä. Ihmisillä on tarve omaksi koettuihin, itselleen merkityksellisiin paikkoihin. Tämän tarpeen toteutumista uhkaava tekijä on paikattomuus (*placelessness*).⁴² Metsien kulttuurisuutta tutkineen Ilona Hankosen mukaan metsäympäristön kulttuurisen arvon määrittämisen ytimessä on juuri paikka ja sen kokeminen. Tutkimuksen mukaan metsäympäristöt muodostuvat niissä toimiville ihmisille merkityksellisiksi paikoiksi. Vastaavasti taas metsän paikkoja tuhoavien hakkuiden koettiin tuottavan paikattomuutta. Toinen merkittävä ympäristön kulttuurinen ulottuvuus on Hankosen mukaan aika: luontoa yleensä pidetään historiattomana, ajattomana, kulttuurista taas historiallisena. Näin siitäkin huolimatta, että luonnon tuottamien muutosprosessien aikajänne on yleensä paljon pidempi ja verkkaisempi kuin ihmisten tuottamien.⁴³

Kulttuurimaantieteilijä Yi-Fu Tuan kirjoittaa paikan tekevästä ihmisen ja ympäristön kytköksestä paikan tajuna (*sense of place*), jonka edellytyksenä voidaan pitää kolmea keskeistä ideaa. Ensimmäinen on pysähtyminen: ympäristömme täytyy pysyä samana riittävän pitkän aikaa. Toinen on paikkaa kohti suuntautuva tunnekokemus, ja kolmantena on paikan ja minuuden välinen läheinen suhde, joka on kiinteästi sidoksissa ihmisen identiteettiin ja integriteettiin.⁴⁴ Tuanin kuvaamaa pysähtymistä voi tutkimillani retkeilyreiteillä kokea erityisesti luonnonsuojelualueilla, missä luonnon omat prosessit ovat saaneet kehittyä rauhassa tarpeeksi kauan. Aika on antanut teho metsätaloudelta säästyneiden vaarametsien kehittyä erityisiksi.⁴⁵

Metsä kasvaa valtaosin järeää kuusta, mutta paikoin myös suuria koivuja ja haapoja. Pökkelöitä ja maapuuta näkyy maastossa paljon. Maaston korkeus ja talven lumikuorma näkyvät metsän rakenteessa ja puiden muodossa: korkeimmilla huipuilla metsä on harvaa ja puut matalia. Ilma on puhdasta, ja naavaa kasvaa puiden oksilla runsaasti. Useat suot ja purovarret elävöittävät metsän rakennetta.⁴⁶

Vastaavasti taas jaksollisen kasvatuksen tuottamat metsätalousympäristöt hahmottuvat lähinnä historiattomina ja anonyymeinä.⁴⁷

Reitti liittyy risteyksestä kulkemaan hiekkatielle. Haaranpäällyksen hakattu rinne kohoaa vasemmalla, maisema jatkuu samanlaisena hakkuiden ja istutusmänniköiden mosaiikkina. Reitti jatkaa tienristeyksestä soratietä pitkin oikealle. [- -] Reittiosuus on maisemallisesti koko matkalta rikkonainen ja monotonisen tylsä.⁴⁸

Tuanin kuvaamaa pysähtymisen ideaa voidaan tarkastella ympäristössämme tahtaavien muutosten ajallisen perspektiivin lisäksi siitä näkökulmasta, että myös meidän on pysyttävä riittävän pitkään aloillamme, tai ainakin liikuttava tarpeeksi hitaasti, jotta taju paikasta voi ylipäänsä muodostua. Taiteen tutkija Anne Katarina Kesitalo hahmottaa kävelyn hitaan matkanteon menetelmänä, etanamatkantekona, jossa kulkijan suhdetta uuteen ympäristöön määrittävät aika, paikka ja muistaminen kokonaisvaltaisena fyysisäistimellisena toimintana. Kävelyn kiireettömyys mahdollistaa matkanteon ajallisen ulottuvuuden. Eräretkeilijän paikkakokemuksen perustaa luovat kulkemisen ja leirytyksen rytmit, joiden kautta paikan tuntu jää kokijan ruumiinmuistiin.⁴⁹ ”Mustakummun rinnettä ylös noustessa ilman äkillisen kylmenemisen pystyi tuntemaan.”⁵⁰

Retkeilyn virallistettu kulttuuriperintö?

Laurajane Smith ja Rodney Harrison käsittelevät kriittisen heritologian alaa (*critical heritage studies*) edustavissa teoksissaan ”virallisen kulttuuriperinnön” problematiikkaa. Smith kuvaa ilmiötä käsitteellä AHD, *authorized heritage discourse*. Harrison taas käyttää käsitettä *official heritage*. Käsitteillä on myös sisällöllisiä eroavaisuuksia, mutta paljon enemmän yhtäläisyyksiä: kokonaisuudessaan niiden voi katsoa muodostavan ytimen ilmiölle, josta käytän suomenkielistä termiä virallistettu kulttuuriperintö. Kyseessä on 1800-luvulta juontava länsimainen, erityisesti Eurooppa-keskeinen kulttuuriperintökeskustelua määrittävä diskurssi, jolle ominaisia piirteitä ovat oletus kulttuuriperinnön (*heritage*) luontaisista tai ”sisäsyntyisistä” arvoista, materiaali- ja monumenttikeskeisyys sekä luottamus asiantuntijoihin ja abstrakteihin

asiantuntijajärjestelmiin. Vastaavasti näiden positoiden ulkopuolella toimivat hahmotetaan enemmän tai vähemmän passiiviseksi yleisöksi, ei aktiivisiksi kulttuuriperintötoimijoiksi.⁵¹

Virallistetun kulttuuriperinnön diskurssin vallitseva taipumus erottaa "luonto" ja "kulttuuri" toisistaan juontaa kartesiolaiseen dualismiin ja vielä valistusaikaakin kauemmas. Samaa juurta on myös jako mielen ja ruumiin tai ihmisen ja kaiken ihmisen ulkopuolisen välillä. Nämä dualismit ovat vakiintuneet modernin, länsimaisen kulttuurin tavoiksi jäsentää ja luokitella maailmaa.⁵² Tästä voidaan ainakin osittain nähdä juontuvan myös kulttuuriperinnön "hajaantuneisuus". Kulttuuriperinnön hoidossa ja hallinnassa on pitkään ollut taipumus hahmottaa kulttuuriperintökohteet toisistaan erillisinä pisteinä kartalla sen sijaan, että niiden mielletäisiin olevan yhteydessä toisiinsa, jolloin maisema kokonaisuutena hahmotettaisiin kulttuuriseksi ympäristöksi. Tämä näkyy myös luonnonympäristöjen pilkkomisena toisistaan irrallisiksi suojelualueiksi (luonnonperintö voidaan käsitteellisesti nähdä osana kulttuuriperintöä). Menettely noudattaa länsimaisen kulttuuriperintöpolitiikan monumentaalista linjaa: eläviä ja liikkeessä olevia merkitysprosesseja sementöidään stabiileiksi erilaisen rajausten avulla.⁵³ Kulttuuriperinnön – tässä tapauksessa retkikohteiden – hoidon ja suunnittelun kannalta tämä voikin olla välttämätöntä, mutta se, mitä tällaisista rajauksista seuraa, on ihmisten paikkakokemusten tietynlainen jähmettyminen ja ennalta määräytyminen, kun ylhäältä käsin määritetään hyvän ja huonon retkeilyn alueet.

Suomessa retkeilyyn liittyvän virallistetun kulttuuriperinnön ytimen voidaan katsoa muodostuvan Metsähallituksen luontopalveluiden hoidossa olevista alueista: kansallispuistoista, erämaa-alueista, valtion retkeilyalueista sekä muista Metsähallituksen hallinnoimista retkeilykohteista. Metsähallituksen virallisen, yleisölle suunnatun retkeilykohteiden tiedotus- ja markkinointisivuston luontoon.fi kohteiden joukosta Köngäskierrosta tai UKK-reittiä ei laajempina reittikokonaisuuksina löydy. Reittien varrelle sijoittuvista kohteista oma kohdesivunsa luontoon.fi-sivustolla on Hepokönkään luonnonsuojelualueella, Pirunkirkon suojelumetsällä, Ukkohalla-Vorlokilla sekä oman tutkimusalueeni pohjoispuolelle jäävällä, UKK-reitille sijoittuvalla Siikavaaran luonnonsuojelualueella.⁵⁴ Puolangan kunta esittelee alueelleen sijoittuvan osan UKK-reitistä internetsivuillaan liikuntaympäristöjen kontekstissa.⁵⁵ Köngäskierroksen ja UKK-reitin varrelle sijoittuu kuitenkin myös Metsähallituksen hoidossa olevia (vieläpä retkeilyllisesti hienoja!) kohteita ja alueita, joita ei luontoon.fi-sivustolla mainita. Tällainen on esimerkiksi tutkimusalueeni pohjoisosaan sijoittuva Kuirivaaran Natura 2000 -alue. Kuirivaaran luontoarvoista löytyy kattava esittely

ympäristöhallinnon yhteisestä verkkopalvelusta ymparisto.fi, mutta esittelyn konteksti on nimenomaan luonnontieteellinen.⁵⁶

Harrison käyttää termiä *unofficial heritage* laajasta kirjosta käytäntöjä ja toimintaa, joka on hahmotettavissa kulttuuriperinnön kontekstissa, mutta jota ei tunnusteta institutionaalisella tasolla. Termin voisi suomentaa vaikkapa epäviralliseksi kulttuuriperinnöksi. Se voi ilmetä hyvinkin konventionaalisissa muodoissa, kuten rakennuksissa tai objekteissa, mutta myös aineettomilla tavoilla, erilaisina sosiaalisina käytäntöinä.⁵⁷ Laajojen jokamiehenoikeuksien⁵⁸ maassa ihmiset toki retkeilevät myös muualla kuin virallisesti arvotetuilla retkeilyalueilla. Tällainen ”arvoalueiden” ulkopuolinen retkeily on verrattavissa Harrisonin hahmottelemaan epävirallisen kulttuuriperinnön konseptiin. Omatoiminen retkikohteiden valinta arvoalueiden ulkopuolelta näyttäytyä käsitteellisenä haasteena virallistetun kulttuuriperinnön näkökulmasta: retkeilijät eivät noudata diskurssiin sisäänkirjoitettua oletusta passiivisesta yleisöstä, vaan osoittavat aktiivista toimijuutta. Tämä näkyy paitsi hakeutumisenä virallistettuun kulttuuriperintöön luettavien alueiden ulkopuolelle, myös siinä, että koko retkeily fyysisenä ja kehollisena, ja siten aktiivisena, toimintana asettuu käsitteelliseen ristiriitaan oletetun passiivisuuden kanssa. Tällaisessa toiminnassa myös jako asiantuntijoihin ja yleisöön hämärtyy ja tulee kyseenalaistetuksi.

Tutkimani retkeilyreitit voidaan sijoittaa kulttuuriperinnön arvotusasteikossa virallistetun ja epävirallisen kulttuuriperinnön väliin. Huolimatta reittien sijoittumisesta suurelta osin ”hyvän retkeilyn alueiden” ulkopuolelle, reitit ovat virallisten tahojen ylläpitämiä, ja niiden varsille sijoittuu myös määritettyjä arvoalueita. Lisäksi retkeilyreitti sinällään muodostaa eettisen ja sosiaalisen osallistumisen paikan: reitillä ohjataan ihmisten kulkemista, se opastaa, mutta luo samalla sosiaalista järjestystä rakenteineen.⁵⁹ Mitään retkeilyn anarkiaa valmista reittiä seuraava kulkija ei siis osoita, vaikka Köngäskierroksella ja UKK-reitillä tietyn esteettisen anarkian kokemuksen helposti saakin. Huolimatta kulttuuriperinnön määrittelyssä ja viranomaiskäytännöissä tapahtuneista muutoksista kohti holistisempaa ympäristösuhteen hahmottamista, ei tämä muutos välity kainuulaisessa metsätaloussympäristöjen tilkkutäkissä taivalta-valle retkeilijälle.⁶⁰

Ympäristökulttuurin kestävyys Vaara-Kainuussa?

UKK-reitti ja Köngäskierros lukeutuvat molemmat vähän käytettyihin reitteihin. Retkeilyn teemoihin erikoistunut kainuulainen tietokirjailija ja toimittaja Jouni Laaksonen on arvioinut, että Köngäskierroksen kulkee kokonaan vain noin 10 henkilöä

vuodessa,⁶¹ eivätkä pienet kävijämäärät oikeuta isoja investointeja verrattuna Metsähallituksen luontopalveluiden Kainuun kärkikohteiden, kuten Hossan tai Hiidenportin kansallispuistojen, kävijämääriin.⁶² Metsähallituksen Kainuun alueen luonnonvarasuunnitelmassa 2015–2020 suunnittelukauden keskeiseksi tavoitteeksi on asetettu maastopalvelujen – eli retkeilyreittien rakenteiden ja taukopaikkojen – ”määrän ja sijainnin tarkastelu vastaamaan tiukentuvia huollon ja ylläpidon resursseja sekä asiakkaiden ja yhteistyökumppanien muuttuvia tarpeita”. Suunnitelman mukaan vuosikymmenten aikana muotoutunut retkeilyn palveluvarustus on monin paikoin paitsi elinkaarensa päässä, usein myös väärässä paikassa ja/tai vähällä käytöllä. Maastopalveluja on myös nykyisiin huolto- ja ylläpitoresursseihin nähden liikaa. Keskittämällä maastopalvelut suojelu- ja retkeilyalueille, luonnon ja kulttuurin kannalta merkittävälle nähtävyyksikohteille ja käytetyimmille reiteille Metsähallitus pyrkii takaamaan kärkikohteidensa jatkuvan vetovoimaisuuden ja kehittämismahdollisuudet.⁶³

UKK-reitti on rakennettu aikana, jolloin valtio tuki ja kannusti pitkien, suojelualueiden ulkopuolisten retkeilyreittien rakentamiseen. Köngäskierroksen rakentaminen on samaa jatkumoa. Nykyinen julkishallinnollinen suuntaus näyttää suosivan luonnon virkistyskäytön toimintojen keskittämistä suojelu- ja retkeilyalueille, pois metsätalousalueilta.⁶⁴ Luonto-Liitto tiedotti internetsivuillaan 21.11.2017 Metsähallituksen suorittamista hakkuista Paljakan luonnonpuiston läheisyydessä Vääränsärkillä ja Latvavaaralla.⁶⁵ Tiedotteessa vaadittiin hakkuiden keskeyttämistä ja vedottiin paitsi metsäkohteiden ekologisiin, myös matkailullisiin arvoihin. Molemmat hakkuukohteet sisältyivät luontojärjestöjen suojeluesityksiin vuonna 2012.⁶⁶ Latvavaaralla sijaitsee Köngäskierrokseen yhdistyvä Ilveskierros, ja UKK-reitti kulkee Vääränsärkkien harjumuodostelmaa pitkin. Kolme päivää myöhemmin Metsähallitus tiedotti internetsivuillaan edistävänsä metsänkäsittelyllä matkailua Paljakassa. Vääränsärkillä sijaitsee noin 80 hehtaarin laajuinen, Puolangan kunnan ja Metsähallituksen välisellä sopimuksella perustettu moottorikelkkailun freeride-alue, jolla kelkkailijat saavat ajaa vapaasti. Tiedotteen mukaan Vääränsärkkien hakkuut tehtiin parantamaan syvän lumen kelkkailun edellytyksiä ja lisäämään turvallisuutta.⁶⁷ Freeride-alue vaikuttaa tekevän poikkeuksen virkistystoiminnan keskittämiseen pois metsätalousalueelta. Paikkaan ja paikan erityisyyteen sitoutuvasta metsäkulttuurisesta viitekehuksesta käsin tarkasteltuna freeride-alueen metsä näyttäytyy kuitenkin konkreettisen paikan sijasta toiminnan kullassina tai resurssina, josta liiat puut voidaan poistaa häiritsemästä.⁶⁸

Olen tekstissä tarkastellut ympäristön kulttuurisen arvon määrittymistä paikkojen ajallisesti rakentuneen erityisyyden kautta. Mikä lopulta selittää ihmisten tarvetta paikoille paikattomuuden sijaan? Filosofit Alan Holland ja John O’Neill katsovat, että

ympäristöt ovat aina tilaan ja aikaan sidottuja (*spatiotemporal*) kokonaisuuksia, ja ihmiset ovat tilassa ja ajassa eläviä olentoja. Vain huomioimalla ympäristöjen erityisen, paikkasidonnaisen historiallisuuden ja tämän kertomusluonteisen merkityksen (*narratives*) inhimilliselle kokemukselle voimme ylipäättään ymmärtää ihmisten kokemaatuskaa (luonnon)ympäristöihin kohdistuvista muutoksista ja näiden ympäristöjen menettämisestä.⁶⁹ Holland painottaa, että kertomuksellisuudesta huolimatta historia ei ole pelkkää tarinointia: se on ihmisille ominainen tapa yrittää ymmärtää maailmassa tapahtuvia muutoksia ja niiden rytmiä. Ymmärrys jostakin taas liittyy läheisesti siihen, että ymmärretylle ”jollekin” muodostuu merkitys. Elämän merkityksellisyys (jota voidaan hyväksyvästi pitää inhimillisen elämän tavoiteltavana tilana) muodostuu Hollandin mukaan merkityksellisiksi koetuista suhteista sekä toisten ihmisten että ei-inhimillisen maailman kanssa. Ympäristöissä tapahtuvat radikaalit muutokset yleensä, ja luonnonympäristöjen menettäminen tai köyhtyminen erityisesti, vähentävät merkityksellisiä suhteita ja siten inhimillisen elämän merkityksiä.⁷⁰

Ympäristön merkityksellisten ominaispiirteiden vaalimista voidaan kuvata Yrjö Hailan käyttämän haavoittuvuuden käsitteen kautta. Haavoittuvuus on näkökulma, josta käsin ihmisen ja muun luonnon keskinäisistä suhteista voidaan antaa normatiivisia ohjeita (esimerkiksi kestävä kehitys on yleisluonteinen moraalinenormi). Retkeilyyn sisältyvänä eettisenä tavoitteena ja velvollisuutena voidaankin Hailan mukaan pitää sitä, että pääsemme perille kansaolioiden haavoittuvuuden ehdoista ja kunnioitamme niitä.⁷¹ ”Kansaoliot” voidaan ymmärtää Desseinin et al. kulttuurisen kestävyuden mallin hengessä laajasti myös paikkoina eliöineen ja ominaisuuksineen. Näin hahmotettuna retkeily ja retkeillen tehtävä etnografia voi, tietäen varauksin ja huolellisesti reflektoiden,⁷² toimia välineenä kulttuurisesti kestävästä paikkatietoisuudesta ja ympäristöperustaisuuden kehittämisessä.

Lopuksi: vielä kerran vaaralle

Retkeilyreittien kulttuuriperintöarvo on kiinteästi sidoksissa siihen ympäristöön, jossa ne sijaitsevat. Jos ympäristö muuttuu radikaalisti, esimerkiksi metsänhakuun myötä, muuttuu kokemus paikasta tyystin. Samalla myös reitti menettää kokemuksellisesta näkökulmasta arvonsa.⁷³ Alueiden käytön suunnittelun lähtökohtana Suomessa toimivat maankäyttö- ja rakennuslain (MRL, 132/1999) 1 §:ssä säädetyt yleistavoitteet, joiden mukaan alueiden käytössä tulee luoda edellytykset hyvälle elinympäristölle ja edistää ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä kehitystä. Näitä tavoitteita toteutetaan käytännössä kaavoituksen, retkeilyreittien alueella maakuntakaavoituksen kautta. Maankäyttö- ja rakennuslain 9 §:n mukaan kaavan tulee perustua riittäviin tutkimuksiin ja selvityksiin. Kaavaa laadittaessa

selvitykset on tehtävä koko siltä alueelta, jolle kaavalla voidaan arvioida olevan olennaisia vaikutuksia, ja niistä tulee käydä ilmi suunnitelman toteuttamisen ympäristövaikutukset, kulttuuriset vaikutukset mukaan lukien.⁷⁴

Ongelmaksi alueiden käytön suunnittelussa voidaan nähdä ympäristön kulttuuristen arvojen hahmottamisen nykyinen kapeus. Suomalainen erämaakäsitys ja ympäristön kulttuurinen hahmottuminen perustuu historiallisesti erätalouteen, eränkäyntiin ja pyyntikulttuuriin, Kainuussa myös kaskitalouteen. Erämaa on merkinnyt asutuksesta erillistä seutua, jolla on talouteen ja toimeentuloon liittyvää merkitystä.⁷⁵ Erityisesti Kainuussa ihmisen toimeentulon edellytykset ovat olleet suoraan riippuvaisia kyvystä sopeutua ympäröivään luontoon: eränkäynnin, metsästyksen ja kalastuksen, merkitys osana taloudenpitoa on ollut korostuneen tärkeä ja jatkunut historiallisesti pitkään.⁷⁶ Ajatus Kainuun metsien kulttuurittomuudesta tai kokemuksellisesta merkityksettömyydestä on siten outo sekä historiallisesti että kulttuurisesti.

Itselleni yhdeksi avainkokemukseksi seutuun muodostui iltahetki Lakikummun laavulla Mustakummun eteläosassa syyskuun 17:ntenä.⁷⁷ Olimme patikoineet päivän aikana Köngäskierrosta länteen vajaan kymmenen kilometriä, leiriytyneet laavulle, tehneet tulet ja valmistaneet illallista. Seisoimme laavun viereisen näkötornin tasanteella ja katselimme syysillassa pimenevää vaaramaisemaa. Taivaanranta punersi vielä ja piirsi kaukaisten vaarojen laet lähes mustina horisonttiin. Kaukaa erottuivat asutuksen valot, ja yksittäisen auton ajovalot halkoivat mutkitellen tummaa maisemaa. Noiden lisäksi ainoa valonlähde oli tornin juurella kajastava nuotiomme. Hiljaisuuden rikkoi napakka siipien räpytys, kun isohko lintu laskeutui matalaan rinnekoivikkoon parin metrin päässä tornista. Hetken kuluttua kuulunut käkättävä ääni paljasti linnun riekoksi. Tuossa hetkessä kiteytyi jokin hyvin olennaista Vaara-Kainuusta. Olimme harvaan asutulla seudulla, missä etäisyydet ihmisten välillä ovat pitkiä ja missä pohjoisen kanalinnulle riekolle on tilaa. Ja nimenomaan, olimme *asutulla* seudulla, emme tiettemmin taipaleiden erämaassa. Olimme keskellä kulttuuria.

Viitteet

¹ Tolvanen et al. 2014.

² *Our Common Future* 1987.

³ Soini & Birkeland 2014, 213.

⁴ Dessein et al. (eds.) 2015, 28–33.

⁵ Dessein et al. (eds.) 2015, 31–32. Ks. myös Kortetmäki 2017, 14–21.

⁶ Ks. esim. *Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa* 2011, 7–9; *Kulttuuriympäristöstrategia 2014-2020* 2014, 9.

-
- ⁷ Muhonen & Savolainen 2014, 42; https://www.kainuunliitto.fi/sites/default/files/mh_kaavaluonos_11062018_nahtaville.pdf (3.9.2019). Maakuntakaava 2030:n luonnokseen merkityt maakunnalliset maisemakohteet säilyvät juridiselta asemaltaan ehdotuksina, kunnes maakuntavaltuusto hyväksyy kaavaluonnoksen.
- ⁸ http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1293 (3.9.2019).
- ⁹ <https://kartta.museoverkko.fi/> (3.9.2019).
- ¹⁰ Kähkönen & Lähdesmäki 2019, 96, 99.
- ¹¹ Holland & O'Neill 2002; Holland 2011; partikularismista moraalisen merkityksellisuuden soveltamisen ulottuvuutena ks. Oksanen 2012, 253–256.
- ¹² Keskitalo 2006, 24–25.
- ¹³ Olwig 2008, 81–85; havainnon muodostamasta esteettisestä jatkumosta ks. myös Arjas 1996, 32.
- ¹⁴ Ks. esim. Tuomainen 2017.
- ¹⁵ Aistien, kielen ja merkitysten yhteydestä ks. Karjalainen 2006, 86–88.
- ¹⁶ Uotinen 2010, 179.
- ¹⁷ Ks. Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 7–8.
- ¹⁸ Geertz 1993, 5–16. Ks. myös Lappalainen 2007, 9.
- ¹⁹ Refleksiivisyyden merkityksestä etnografiassa ks. esim. Davies 2008, 4–5.
- ²⁰ *Maisema-aluetyöryhmän mietintö I* 1992, 190–194; *Inventointiohje* 2010, 20–28.
- ²¹ Karjalainen & Verhe 1995, 45–65.
- ²² Reittikuvausliitteet, liite 1: Kuirivaara.
- ²³ Ks. esim. Karjalainen & Raivo 1999, 6–11.
- ²⁴ *Maisema-aluetyöryhmän mietintö I* 1992.
- ²⁵ Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden täydennysinventoinnit toteutettiin vuosina 2010–2014 MAPIO-työryhmän ohjauksessa. Työ toteutettiin maakuntien liittojen ja ELY-keskusten yhteistyönä, ja samalla päivitettiin myös maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet. Ks. *Inventointiohje* 2010.
- ²⁶ Muhonen & Savolainen 2014, 24.
- ²⁷ Ibid.
- ²⁸ Helo, Komulainen & Lyytikäinen 2013; Heikkilä, Mustonen & Pouke 1998; Tervonen & Karvonen 2005.
- ²⁹ Ks. Laaksonen & Kainuun luonnonsuojelupiiri 2005, 236–237; Laaksonen 2014.
- ³⁰ Kerttu Härkönen, Metsähallitus. Henkilökohtainen tiedonanto 15.3.2017.
- ³¹ www.metsa.fi/karttapalvelu (29.8.2019).
- ³² *Kainuun maakuntakaava 2020* 2009; *Maakuntakaava 2020 -kaavakartta*.
- ³³ *Kainuun maakuntakaava 2020 -kaavakartta*.
- ³⁴ https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Suojelualueet/Natura_2000_alueet?f=Kainuun_ELYkeskus (3.9.2019).
- ³⁵ *Vanhojen metsien suojelu Pohjois-Suomessa* 1998.
- ³⁶ *Valtakunnallinen soidensuojelun perusohjelma* 1981.
- ³⁷ *Kainuun maakuntakaava 2020* 2009, 17.
- ³⁸ *Kainuun maakuntakaava 2020* 2009, 9.
- ³⁹ Reittikuvausliitteet; taimikonharvennustyöt liite 4: Lohilamminkangas–Pettäväntie.
- ⁴⁰ Reittikuvausliitteet, liite 6: Väärälampi–Salmivaara.
- ⁴¹ Reittikuvausliitteet, liite 2: Pyssykulju.
- ⁴² Relph 1976.
- ⁴³ Hankonen 2016.
- ⁴⁴ Tuan 2006, 15–16; vrt. Hankonen aiemmin tässä artikkelissa.
- ⁴⁵ Luonnonympäristöjen/-paikkojen erityisyydestä ks. Haila 2004, 21–33 ja 55–57.
- ⁴⁶ Reittikuvausliitteet, liite 1: Kuirivaara.
- ⁴⁷ Vrt. Hankonen 2016; myös reittikuvausliitteet, liite 12: Lietekylä–Hassinaho; liite 17: Lohisuo–Vääränsärkät.
- ⁴⁸ Reittikuvausliitteet, liite 11: Paskokoski–Lietekylä.
- ⁴⁹ Keskitalo 2006, 82–83, 128–129.
- ⁵⁰ Reittikuvausliitteet, liite 14: Mustakumpu.
- ⁵¹ Harrison 2013; Smith 2006.
- ⁵² Harrison 2013, 205–207.
- ⁵³ Smith 2006, 78–79.
- ⁵⁴ <https://www.luontoon.fi/retkikohteet?Alue=Oulun%20seutu%20ja%20Kainuu> (5.9.2019).
- ⁵⁵ <http://www.puolanka.fi/palvelut/kulttuuri-ja-vapaa-aika/liikunta/retkeilyreitit.html> (5.9.2019).
- ⁵⁶ http://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Suojelualueet/Natura_2000_alueet/Kuirivaara%285198%29 (5.9.2019).
- ⁵⁷ Harrison 2013, 14–15.
- ⁵⁸ Opetus- ja kulttuuriministeriö nimesi jokamiehenoikeudet Elävän perinnön kansalliseen luetteloon vuonna 2017 (https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/EI%3%A4v%C3%A4n_perinn%C3%B6n_kansallinen_luettelo/valitut (30.1.2020)).

⁵⁹ Keskitalo 2006, 55. Merkityn reitin olemassaoloon liittyy implisiittinen kehoitus olla kulkematta reitin viereistä: maasto kuluu. Omanlaisensa, olosuhteisiin nähden ehkä hupaisankin esimerkin sosiaalisesta järjestyksestä reiteillä tarjosivat taukopaikkojen käymälät, huussit, joista monissa oli miesten ja naisten puolet merkitty erikseen. Reittikuvausliitteet, liite 12: Lietekylä–Hassinaho; liite 13: Lamminsuo ja Joutensuo; liite 16: Louhenjoki ja Holsti.

⁶⁰ Ks. Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi (<https://ich.unesco.org/en/convention> (30.1.2020)); Euroopan neuvoston puiteyleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä (Faron sopimus, <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2018/20180050> (30.1.2020)); Eurooppalainen maisemayleissopimus (<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2006/20060014> (30.1.2020)); myös kulttuuriympäristön konsepti, ks. Kähkönen & Lähdesmäki 2019.

⁶¹ Ks. Laaksonen 2016.

⁶² Kerttu Härkönen, Metsähallitus. Henkilökohtainen tiedonanto 15.3.2017.

⁶³ Tolonen et al. 2015, 41.

⁶⁴ Ks. myös Borg 2009.

⁶⁵ <http://www.luontoliitto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/metsahallituksen-hakkuut-paljakassa-keskeytettava> (1.9.2019).

⁶⁶ <https://wwf.fi/mediabank/2976.pdf> (1.9.2019); <https://wwf.fi/mediabank/2975.pdf> (1.9.2019).

⁶⁷ <http://www.metsa.fi/-/metsankasittelylla-edistetaan-matkailua-paljakassa> (3.9.2019).

⁶⁸ Vrt. Rantala 2011; ks. myös Hankonen 2016, 161.

⁶⁹ Holland & O'Neill 2002.

⁷⁰ Holland 2011, 390.

⁷¹ Haila 2004, 111–115.

⁷² Geertz-kritiikistä ks. esim. Shankman et al. 1984; autoetnografian menetelmällisestä kritiikistä ks. Uotinen 2010, 180–183.

⁷³ Ks. myös Hankonen 2016, 165–166.

⁷⁴ <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132> (2.9.2019); *Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa* 2011.

⁷⁵ Ks. Puhakka 2007, 87; Haila 2003, 174–175.

⁷⁶ Huurre et al. 1988.

⁷⁷ Reittikuvausliitteet, liite 14: Mustakumpu.

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Kerttu Härkönen, Metsähallitus. Henkilökohtainen tiedonanto 15.3.2017. Sähköposti kirjoittajan hallussa.

Kristian Tuomaisen maisterintutkielmaan liittyvät, toistaiseksi arkistoimattomat reittikuvausliitteet 2016.

Painetut lähteet ja kirjallisuus

Arjas, Inari 1996. "Fluksuksesta luksukseen? Ei-maisemallisista arvoista luonnonympäristössä." *Ympäristöestetiikan polkuja*, 30–40. Toim. Pauline von

Bonsdorff. International Institute of Applied Aesthetics Series vol. 2. Kansainvälinen soveltavan estetiikan instituutti: Jyväskylä.

Borg, Pekka 2009. "Kansallispuistojen vaikeat vaiheet vastustuksen keskellä." *Terra vol. 121, 2009, 141–144.*

Davies, Charlotte Aull 2008. *Reflexive Ethnography: A Guide to Researching Selves and Others.* 2nd edition. Routledge: London.

Dessein, Joost & Soini, Katriina & Fairclough, Graham & Horlings, Lummina (eds.) 2015. *Culture in, for and as Sustainable Development. Conclusions from the COST Action IS1007 Investigating Cultural Sustainability.* University of Jyväskylä: Jyväskylä.

Geertz, Clifford 1993. *The Interpretation of Cultures. Selected Essays.* Fontana Press: London.

Haila, Yrjö 2003. "'Erämaa' ja ympäristöajattelun moniulotteisuus." *Luonnon politiikka, 174–204.* Toim. Yrjö Haila & Ville Lähde. Vastapaino: Tampere.

Haila, Yrjö 2004. *Retkeilyn rikkaus. Luonto ympäristöhuolen aikakaudella.* Taide: Helsinki.

Hankonen, Ilona 2016. "Paikka, aika ja kulttuuri metsien käytön sosiaalisen kestävyden ytimessä." *Metsä tekee hyvää!, 160–173.* Toim. Leena Paaskoski & Heikki Roiko-Jokela & Anne Kaljunen. Vuosilusto 11. Lusto – Suomen Metsämuseo & Metsähistorian Seura: Punkaharju.

Harrison, Rodney 2013. *Heritage: Critical Approaches.* Routledge: London.

Heikkilä, Mika & Mustonen, Raija & Pouke, Mika 1998. *Hyrynsalmen kulttuuriympäristöohjelma.* Suomen ympäristö 259. Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto: Helsinki.

Helo, Maria & Komulainen, Minna & Lyytikäinen, Lasse 2013. *Katajainen kansa. Kainuun kulttuuriympäristöohjelma.* Kainuun Etu: Kajaani.

Holland, Alan 2011. "Why it is important to take account of history." *Ethics, Policy & Environment vol. 14, 2011, 377–392.*

Holland, Alan & O'Neill, John 2003. "Yew trees, butterflies, rotting boots and washing lines: The importance of narrative." *Moral and Political Reasoning in Environmental Practice*, 219–235. Eds. Andrew Light & Avner de-Shalit. MIT Press: Cambridge, MA.

Huurre, Matti & Keränen, Jorma & Turpeinen, Oiva 1988. *Hyrynsalmen historia*. Hyrynsalmen kunta ja seurakunta: Hyrynsalmi.

Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Eerika 2014. "Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet." *Moniulotteinen etnografia*, 7–31. Toim. Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto. Ethnos-toimite 17. Ethnos ry: Helsinki.

Inventointiohje. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnit. Maaseudun kulttuurimaisemat ja maisemanähtävyydet. 2010. Ympäristöministeriö, MAPIO-työryhmä: Helsinki.
http://www.maaseutumaisemat.fi/wp-content/uploads/2011/09/inventointiohje_fi_300910.pdf (30.1.2020).

Kainuun maakuntakaava 2020. Maakuntakaavaselostus, maakuntakaavan vaikutusten arviointi, maakuntakaavakartta. 2009. Kainuun maakunta - kuntayhtymä: Kajaani.

Karjalainen, Eeva & Verhe, Irma 1995. *Ulkoilureitti*. Opas ulkoilureittien suunnittelijoille, rakentajille ja hoitajille. Rakennusalan kustantajat: Helsinki.

Karjalainen, Pauli Tapani 2006. "Topobiografinen paikan tulkinta." *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*, 83–92. Toim. Seppo Knuuttila & Pekka Laaksonen & Ulla Piela. Kalevalaseuran vuosikirja 85. SKS: Helsinki.

Karjalainen, Pauli Tapani & Raivo, Petri J. 1999. *Maantieteen maisemia. Johdatusta kulttuurimaantieteelliseen maisematutkimukseen*. Oulun yliopiston maantieteen laitoksen opetusmoniste 27. Oulun yliopisto: Oulu.

Keskitalo, Anne Katarina 2006. *Tien päällä ja leirissä. Matkanteon kokemuksesta taideteokseksi*. Acta Universitatis Lapponiensis 108. Lapin yliopistokustannus: Rovaniemi.

Kortetmäki, Teea 2017. *Justice in and to Nature: An Application of the Broad Framework of Environmental and Ecological Justice*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 587. University of Jyväskylä: Jyväskylä.

Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa. 2011. Suomen ympäristö 28/2011.
Ympäristöministeriö: Helsinki.

Kulttuuriympäristöstrategia 2014-2020. Valtioneuvoston periaatepäätös 20.3.2014.
2014. Opetus- ja kulttuuriministeriö & ympäristöministeriö: Helsinki.

Kähkönen, Satu & Lähdesmäki, Tuuli 2019. "Broadening the scope of heritage. The concept of cultural environment and scalar relations in Finnish cultural environment policy." *Politics of Scale. New Directions in Critical Heritage Studies*, 95–109. Eds. Tuuli Lähdesmäki & Suzie Thomas & Yujie Shu. *Explorations in Heritage Studies* vol. 1. Berghahn Books: New York, NY.

Laaksonen, Jouni 2014. "Tuhannen kilometrin taival. UKK-reitti 30 vuotta." *Erä* 2014:13, 66–73.

Laaksonen, Jouni 2016. "Tuntematon Köngäskierros." *Erä* 2016:8, 74–79.

Laaksonen, Jouni (toim.) 2005. *Kainuun luontokohdeopas*. Edita: Helsinki.

Lappalainen, Sirpa 2007. "Johdanto: Mikä ihmeen etnografia?" *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*, 9–14. Toim. Sirpa Lappalainen & Pirkko Hynninen & Tarja Kankkunen & Elina Lahelma & Tarja Tolonen. Vastapaino: Tampere.

Maisema-alue työryhmän mietintö I. Maisemanhoito. 1992. Työryhmän mietintö, Ympäristöministeriö, ympäristönsuojeluosasto. Ympäristöministeriö: Helsinki.

Muhonen, Matleena & Savolainen, Mervi 2014. Kainuun kulttuurimaisemat ja maisemanähtävyydet. Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitys- ja täydennysinventointi 2011–2013. Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus: Oulu. <http://www.maaseutumaisemat.fi/wp-content/uploads/2011/09/KAI-raportti-valtakunnalliset-ja-maakunnalliset.pdf> (9.2.2020).

Oksanen, Markku 2012. *Ympäristöetiikan perusteet. Luonne, historia ja käsitteet*. Gaudeamus: Helsinki.

Olwig, Kenneth R. 2008. "Performing on the landscape versus doing landscape: Perambulatory practice, sight and the sense of belonging." *Ways of Walking. Ethnography and Practice on Foot*, 81–91. Eds. Tim Ingold & Jo Lee Vergunst. *Anthropological Studies of Creativity and Perception*. Ashgate: Aldershot.

Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development. 1987. United Nations: New York, NY.

Puhakka, Riikka 2007. Kansallispuistot murroksessa. Tutkimus luonnonsuojelun ja matkailun tavoitteiden kohtaamisesta. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 81. Joensuun yliopisto: Joensuu.

Rantala, Outi 2011. Metsä matkailukäytössä. Etnografinen tutkimus luonnossa opastamisesta. Acta Universitatis Lapponiensis 217. Lapland University Press: Rovaniemi.

Relph, Edward 1976. *Place and Placelessness*. Research in Planning and Design 1. Pion: London.

Shankman, Paul & Ágh, Attila & Bourguignon, Erika & Brintnall, Douglas E. & Cole, John R. & Connor, Linda & Darnell, Regna & De Ruijter, Arie & Dutton, Denis & Fabian, Johannes & Farrer, Claire R. & Fisher, A. D. & Howe, L. E. A. & Richardson, Miles & Ridington, Robin & Wilk, Stan 1984. "The thick and the thin: On the interpretive theoretical program of Clifford Geertz." *Current Anthropology* vol. 25, 1984, 261–280.

Smith, Laurajane 2006. *Uses of Heritage*. Routledge: New York, NY.

Soini, Katriina & Birkeland, Inger 2014. "Exploring the scientific discourse on cultural sustainability." *Geoforum* vol. 51, 2014, 213–223.

Tervonen, Päivi & Karvonen, Marko 2005. *Vaarojen kätköistä. Puolangan kulttuuriympäristöohjelma*. Alueelliset ympäristöjulkaisut 397. Kainuun ympäristökeskus: Kajaani.

Tolonen, Aarni & Juntunen, Heikki & Härkönen, Kerttu & Meriruoko, Ari & Heikkinen, Mikko H. & Mähönen, Jarkko & Väisänen, Merja 2015. *Kainuun luonnonvarasuunnitelma. Kausi 2015–2020*. Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 72. Metsähallitus: Vantaa.

Tolvanen, Anne & Kangas, Katja & Vendelin, Ismo & Huhta, Esa & Hytönen, Marjatta & Jäkäläniemi, Anne & Kyttä, Marketta & Nikula, Ari & Nivala, Vesa & Tarvainen, Oili & Tuulentie, Seija & Tyrväinen, Liisa 2014. *Vaaka punnitsee, arvottaa, tasapainottaa – toimintamalli Vaara-Kainuun matkailualueiden suunnitteluun*. Metsäntutkimuslaitos: Vantaa.

Tuan, Yi-Fu 2006. "Paikan taju. Aika, paikka ja minuus." *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*, 15–30. Toim. Seppo Knuuttila & Pekka Laaksonen & Ulla Piela. Kalevalaseuran vuosikirja 85. SKS: Helsinki.

Tuomainen, Kristian 2017. "Yö erällä. Moniaistinen tietäminen ja laavuestetiikka." *Näkyväksi sepitetty maa. Näkökulmia Suomen visualisointiin*, 172–185. Toim. Mari Mäkiranta & Ulla Piela & Eija Timonen. Kalevalaseuran vuosikirja 96. SKS: Helsinki.

Uotinen, Johanna 2010. "Kokemuksia autoetnografiasta." *Vaeltavat metodit*, 178–189. Toim. Jyrki Pöysä & Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo. Kultaneito 8. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura: Joensuu.

Valtakunnallinen soidensuojelun perusohjelma. 1981. Maa- ja metsätalousministeriö: Helsinki.

Vanhojen metsien suojelu Pohjois-Suomessa. Osa II. Kartat. 1998. Suomen ympäristö 152. Suomen ympäristökeskus: Helsinki.

Digitaaliset lähteet

Elävän perinnön kansallinen luettelo/valitut.

https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/El%C3%A4v%C3%A4n_perinn%C3%B6n_kansallinen_luettelo/valitut (30.1.2020).

Finlex. Maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999).

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132> (2.9.2019).

Finlex. Tasavallan presidentin asetus (14/2006) Eurooppalaisen maisemayleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta.

<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2006/20060014> (30.1.2020).

Finlex. Valtioneuvoston asetus (50/2018) kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä tehdystä Euroopan neuvoston puiteyleissopimuksesta.

<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2018/20180050> (30.1.2020).

Intangible Cultural Heritage. Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. <https://ich.unesco.org/en/convention> (30.1.2020).

Kainuun maakuntakaava 2030. Kainuun maakuntakaavan tarkistamisen kaavaluonnos 11.6.2018.

https://www.kainuunliitto.fi/sites/default/files/mh_kaavaluonnos_11062018_nahtaville.pdf (3.9.2019).

Kansallisomaisuus turvaan – valtion omistamia suojelunarvoisia metsä- ja suoalueita (2012). 338. Vaara-Kainuun kansallispuistoesityksen suojelemattomat kohteet luonnonpuiston koillispuolisia alueita lukuun ottamatta (Hyrynsalmi, Puolanka). <https://wwf.fi/mediabank/2975.pdf> (1.9.2019).

Kansallisomaisuus turvaan – valtion omistamia suojelunarvoisia metsä- ja suoalueita (2012). 379. Vääräsärkkä-Katajasuo (Puolanka, Hyrynsalmi). <https://wwf.fi/mediabank/2976.pdf> (1.9.2019).

Luontoon.fi. Hae retkikohdetta. Oulun seutu ja Kainuu.

<https://www.luontoon.fi/retkikohteet?Alue=Oulun%20seutu%20ja%20Kainuu> (5.9.2019).

Metsähallituksen hakkuut Paljakan luonnonpuiston ympäristössä keskeytettävä. Luontoliitto 21.11.2017.

<http://www.luontoliitto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/metsahallituksen-hakkuut-paljakassa-keskeytettava> (1.9.2019).

Metsähallituksen maat ja vedet -karttapalvelu. www.metsa.fi/karttapalvelu (29.8.2019).

Metsänkäsitteilyllä edistetään matkailua Paljakassa. Metsähallitus, tiedotteet 24.11.2017.

<https://www.metsa.fi/-/metsankasittelylla-edistetaan-matkailua-paljakassa> (3.9.2019).

Museovirasto. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY.

http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1293 (3.9.2019).

Museoviraston karttapalvelu. <https://kartta.museoverkko.fi/> (3.9.2019).

Puolangan kunta. Palvelut, kulttuuri- ja vapaa-aika: liikunta. Retkeilyreitit.

<http://www.puolanka.fi/palvelut/kulttuuri-ja-vapaa-aika/liikunta/retkeilyreitit.html> (5.9.2019).

Ymparisto.fi. Natura 2000 -alueet. Kuirivaara. http://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Suojelualueet/Natura_2000_alueet/Kuirivaara%285198%29 (5.9.2019).

Ymparisto.fi. Suomen Natura 2000 -alueet. Natura 2000 -alueet Kainuussa. https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Suojelualueet/Natura_2000_alueet?f=Kainuun_ELYkeskus (3.9.2019).

Abstract

Hiking Trails as View to Cultural Sustainability of Forests in Kainuu Area

In the Finnish context the idea of nature as an important source of Finnish cultural identity is still strong. Natural environments, however, especially wooded landscapes are usually not considered in the context of culturally meaningful environments. The long-distance hiking trails pass through many kinds of environments and offer an opportunity for the review of the paradox. The position of the viewer is the one of the hiker: hiking, as a comprehensive physical act and a way of being, generates specific forms of knowledge that is deeply related to the environment in which it is generated. A place is the key word in an environmental experience, and an affection of a certain place is a crucial element in the relationship between human and nature. Place, both concrete and sensed, spatial and temporal, can be seen as a main factor when defining the cultural values of natural environments. Understood as such, place is also a conceptual tool when developing culturally sustainable and ethically valid environmental policy.